

Азамат Ҳайдаров

Инсон камолоти
ва миллий-маънавий
қадриятлар

РЕСПУБЛИКА МАЬНАВИЯТ ВА
МАЪРИФАТ КЕНГАШИ
МИЛЛИЙ ФОЯ ВА МАФКУРА
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ

Азамат ҲАЙДАРОВ

ИНСОН КАМОЛОТИ
ВА МИЛЛИЙ-МАЬНАВИЙ
ҚАДРИЯТААР

Тошкент
“Муҳаррир” нашриёти
2008

Сиёсий фанлар номзоди Азамат Ҳайдаровнинг мазкур китобида маънавиятнинг шаклланишида сиёсий маданиятнинг ўрни, сиёсий маданият ва миллий-маънавий қадриятларнинг ўзаро муносабати таҳлил қилинган. Шунингдек, жамият сиёсий ҳаётида маънавият ва сиёсий маданиятнинг намоён бўлиш хусусиятлари, ўзига хос жиҳатлари, унинг анъаналар, қадриятлар, миллий-маънавий мерос билан узвий боғлиқлиги кўрсатилган. Жамият сиёсий маданиятини шакллантиришида маънавиятнинг ўрни ҳамда аҳамияти теран фикрлар ва мушоҳадалар асосида атрофлича ёритиб берилган.

Масъул муҳаррир:

М.Куронов,
педагогика фанлари доктори

Тақризчилар:

И.Эргашев,
сиёsatшунослик фанлари доктори

Ш.Тўраев,
фалсафа фанлари номзоди

ISBN-978-9943-354-26-5

© Азамат Ҳайдаров,
© «Муҳаррир» нашриёти,
Тошкент, 2008 йил.

Сиёсий маданият ва миллий-маънавий қадриятлар муносабати

Жамият сиёсий маданияти ва миллий-маънавий қадриятларнинг ўзаро муносабати муаммоси сиёсий ҳаётнинг ўзига хос жиҳатларини билиш нуқтаи назаридангина эмас, балки бугунги глобаллашув даврида ҳар бир халқ, мамлакат ёки жамиятнинг ўзлигини намоён этиш ҳамда сақлаб қолиш нуқтаи назаридан ҳам сиёсий фанларни ўйлантириб келаётган муҳим масалалардан биридир.

Ўзбекистон истиқлолга эришгач, Республикамиз Президенти И.Каримов раҳбарлигига барча соҳалар қатори сиёсий маданиятни миллий-маънавий қадриятлар негизида юксалтиришга ҳам катта эътибор берила бошлади.

Мустақиллик даврида сиёсий маданият ва миллий-маънавий қадриятлар тушунчасига муносабат ва уни ҳаётга татбиқ этишга эътибор ўзгарди. Бу ўзгаришларни аввало сиёсий маданиятни "синфий ва партиявий" нуқтаи назардан талқин этишдан воз кечилганлигига қўриш мумкин. Натижада, сиёсий маданиятни ўрганишда ва сиёсий ҳаётни муҳим омил сифатида ҳисобга олишда уни миллий-маънавий қадриятлардан ажралмаган ҳолатда тушуниш қарор топа бошлади. Бу "сиёсий маданият" тушунчасини янгича талқин этишда ўзига хос ёндошув ҳамда концептуал ўзгариш деб баҳолаш мумкин. У миллий маданий мерос асосида идрок этилиб, унинг умумисоний моҳиятини очиб беришга алоҳида аҳамият бериб келинмоқда. Буни ижтимоий-сиёсий ҳаётда "сиёсий маданият", "жамият сиёсий маданияти" "Ўзбекистон жамияти сиёсий маданияти", "миллий-сиёсий маданият", "маънавият", "миллий-маънавий қадрият", "раҳбар маънавияти", "халқ маънавияти" каби иборалар ва

тушунчалар, оммавий ахборот воситаларида, илмий анжуманларда, тадқиқотларда, сиёсий адабиётларда доимий равишда тилга олинаётганлигини эътироф этиш мумкин. Ҳар бир жамиятнинг сиёсий маданияти муайян халқнинг миллий-маънавияти негизида шаклланади ва маънавият билан боғлиқ ҳолда ўзига хос хусусиятларга эга бўлади. Шунинг учун ҳам уни ўрганишда олдин "маънавият" билан боғлиқ тушунчаларни таҳлил этиб, маъно-мазмунини аниқлаб олиш лозим, деб ўйлаймиз.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов ўзининг "Юксак маънавият - енгилмас куч" китобида маънавиятга аниқ таъриф беради: "Маънавият - инсонни руҳан покланиш, қалбан улғайишга чорлайдиган, одамнинг ички дунёси, иродасини бақувват, иймон-эътиқодини бутун қиласидиган, виждонини уйғотадиган бекиёс куч, унинг барча қарашларининг мезонидир"¹.

Миллий маънавият, сиёсий маданият ҳам истибдод йилларида ҳар жиҳатдан камситилди ва танҳо ҳукмрон мафкурага бўйсундирилди. Ҳатто "маънавият" сўзи 1981 йилда нашр этилган "Ўзбек тилининг изоҳли лугати"га, 1988 йили чоп этилган "Ўзбекча-русча лугат" китобларига умуман киритилмаганлиги ҳам далил бўла олади.Faқат мустақиллик туфайли ўзбек халқнинг кўп асрлик бой тарихий, илмий, маданий ва диний меросини ўрганиш, ундан халқнинг умумий ва бебаҳо мулки сифатида фойдаланишга кенг йўл очилди. Маънавият ва сиёсий маданият тўғрисида янгича қарашлар, концепциялар пайдо бўлди.

"Маънавият - инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-қудратидир", деб таъкидлайди Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов².

Шуни ҳисобга олиб, унинг қуйидаги жиҳатларига эътибор қаратишни лозим, деб ҳисоблаш мумкин. Би-

¹ И.А.Каримов. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Т.: «Маънавият», 2008. 19-б.

² Ўша асар. 21-б.

ринчидан, маънавият умумбашарий тушунча, ҳар бир мамлакат, халқнинг ўзига хос ва дунё эътироф этган маданияти бўлади. У турли халқлар ҳаётида ўзига хос маъно ва мазмун касб этади. Сиёсий ҳаётнинг ҳам ажралмас қисмига айланади;

Иккинчидан, давлат ва жамиятнинг куч-кудрати, аввало, ана шу маънавиятни фуқаролар томонидан қандай англаб олинганига боғлиқ. Маънавиятда шу халқнинг миллий-маданий мероси, қадриятлари, тарихи, сиёсий тажрибаси, сиёсий хулқ-автор ҳамда қадриятлари муҗассам бўлади. Шунга мувофиқ бўлган сиёсий маданият мамлакатдаги демократик ўзгаришларнинг ривожига тўла мос келади. Шунда у куч-куват манбаига айланиши табиийдир.

Маънавияти юксак халқ яшаётган жамият ёки давлат ҳар жиҳатдан кучли бўлади. Шунинг учун ҳам тарихда халқларни ўз маънавиятидан ажратиб қўйишга уринишлар кўп бўлган.

Маънавияти тубан халқ, миллий қадриятларига бе-фарқ, лоқайд миллат озодлик, истиқлол ва мустақиллик нима эканлигини билмайди. Бугун Ўзбекистонда сиёсий маданият ва миллий-маънавий қадриятлар давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, уни ривожлантириш, тарғиб қилиш, бойитиш, ҳар бир фуқаронинг юксак маънавий даражасини таъмин этиш энг долзарб масалалардан бири сифатида қўйилди. 2006 йил 25 августда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 451-сон қарори билан Маънавият ва маърифат Кенгаши тузилгани ва унинг раиси сифатида Республика Бош вазири тайинлангани мамлакатда маънавият соҳасида алоҳида тизим яратилганидан далолатdir.

Бу Фармоннинг асл моҳияти миллий ва умумбашарий қадриятларга асосланган демократик тамойилларни қарор топтириш орқали инсон сиёсий маданиятини оширишга ва ақлан етук, дунёқарashi теран ва мустақил фикрловчи фуқароларни камол топтиришга йўналтирилган.

Дастурни амалга ошириш эса сиёсий маданияти юқори, маърифатли инсонлар фаолиятига боғлиқ. Халқимиз ўзининг маънавиятли-маърифатли улуг мутафаккирлари билан фахрланиб, уларнинг маданий меросидан тўлик баҳраманд бўлишлари муҳимдир.

Сиёсий маданиятни миллий-маънавий меросимиз, миллий-маънавий қадриятлар билан самарали ишлашини таъминлаш, уни давр талаблари асосида такомиллаштириб борища шахсан давлатимиз раҳбарининг ўзи ташаббускор бўлаётгани бежиз эмас. Ўзининг "Юксак маънавият - енгилмас куч" китобида иқтисодиётдаги қийинчиликларни барҳам топтириш мумкин, лекин маънавият масаласида хатога йўл қўйилса, унинг оқибатларини тузатиш қийин бўлишини алоҳида таъкидлагани ҳам ушбу масаланинг ғоят нозик ва долзарблигидан далолат беради.

"Маънавият шундай қимматбаҳо меваки, - дейди И.Каримов - у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбида бутун инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб етиш ва озодликни севиш туйғуси билан биргаликда етилган. Маънавият инсонга она суги, ота намунаси, аждодлар ўғити билан биргаликда сингади. Она тилининг буюк аҳамияти шундаки, у маънавият белгиси сифатида кишиларни яқин қилиб, жипслаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон үлканинг бениҳоя гўзаллигидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озуқа беради, кучайтиради. Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданият ва вазифаларини чукур билиш ва тушуниб етишга суюнгандагина қудратли кучга айланади. Тарихга мурожаат қиласар эканмиз, бу халқ хотираси эканлигини назарда тутишимиз керак. Хотирасиз баркамол киши бўлмаганидек, ўз тарихини билмаган халқнинг келажаги ҳам бўлмайди"¹.

Миллат ва мамлакат тақдири билан боғлиқ бўлган миллий-маънавий қадриятлар инсоннинг табиат ва жамиятга нисбатан муносабатида унга таяниш ва ривож-

¹ И.А.Каримов. Юксак маънавият - енгилмас куч. -Т.: "Маънавият", 2008.

лантириш объектив қонуниятидир. Фақат унга таянган одамларгина миллат ва мамлакат тақдирини кафолатлаши мумкин, ўз она замини ва халқи истиқболини тўғри тушуниб етиши мумкин.

Ўзбекистонда мустақилликни мустаҳкамлашнинг мураккаб жараёнлари кечирилаётган шароитда, бир томондан сиёсий-ижтимоий, иккинчи томондан, иқтисодий ислоҳотлар кенг авж олдирилган пайтда сиёсий маданиятнинг миллий-маънавий қадриятлар билан боғлиқлигига алоҳида эътибор берилиши демократик ўзгаришларни ўз негизида амалга оширишда, яъни миллий-маънавий қадриятларни инсоният эътироф этган демократик тамойиллар билан боғлади.

Ўзбекистоннинг бугунги сиёсий-маънавий қиёфасида рўй бераётган улкан ўзгаришларда И.А.Каримовнинг қўшган ҳиссаси беқиёсдир. Улар муҳим концептуал фояларда ўз аксини топган.

Президент И.А.Каримовнинг барча асарларида сиёсий маданият ва миллий-маънавий қадриятларга доир, уларнинг узвий боғлиқлиги масалалари ҳақида кўплаб фикрлар мавжуд¹.

Бу асарларда миллий-маънавий қадриятлар кўпроқ маънавият билан боғлиқ ҳолда талқин этилганлигини кўрамиз.

И.Каримов маънавиятнинг моҳияти ҳақида шундай дейди: "Бизнинг маънавиятимиз асрлар давомида миллион-миллион кишилар тақдири билан шаклланган. Уни ўлчаб ҳам, поёнига етиб ҳам бўлмайди. У - инсон учун

¹ И.А.Каримов. Юксак маънавият - енгилмас куч. -Т.: "Маънавият", 2008. 175-б; И.А.Каримов. "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари"; "Ўзбекистон: миллий истиқолол, иқтисод, сиёсат, мафкура"; "Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда"; "Истиқолол ва маънавият"; "Биздан озод ва обод Ватан қолсин"; "Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир"; "Миллий мафкура - мамлакат келажаги пойдевори"; "Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида"; "Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт - пировард мақсадимиз"; "Маънавий юксалиш йўлида"; "Ўзбекистон буюк келажак сари" ва б.

бутун бир Олам. Маънавият инсонга ҳаводек, сувдек зарур. Саҳродағи сайёҳ ҳар доим булоқдан чанқоғини босади. Худди шунингдек инсон ҳам неча-неча азоблар ва қийинчиликлар билан маънавият чашмасини излайди. Ер, оила, ота-она, болалар, қариндошлар, қўшнилар, инсонларга ҳурмат, ишонч, эркинлик – маънавиятнинг маъноси ана шундай жуда кенг. Инсон уни инсон дараҷасига кўтарадиган асосларнинг асосини ўз ақли билан том маънода қамрай олмайди. Инсон ўзини халқнинг бир зарраси деб сезгандагина, у ҳақда ўйлаб, меҳнат қилиб яшагандагина маънавият билан туташади. Шунинг учун ҳам халқ Ватандан йироқликни оғир қабул қиласди, чунки унда ҳар бир қадрдан киши учун қайғурадиган умумий қалб бор"¹.

Юқоридаги фикрларга қўшилган ҳолда, "Маънавият" миллат ва шахснинг бутун инсоний фаолияти ва идеалларини қамраб олувчи тушунчадир, дейиш мумкин. Шахс ва миллатнинг "ақли, қалби"ни ифода этадиган, тарих тақозосига биноан унинг турли томонлари намоён бўладиган, табиат, жамият ва инсоннинг инсонийлашув даражасини, сиёсий маданияти хусусиятларини билдирадиган руҳий идрок, зийрак қалб олами бу – маънавиятдир.

Одамларнинг моддий эҳтиёжларини таъминлаш баробарида уларнинг маънавий эҳтиёжларини ҳам унутмаслик кераклиги Президент томонидан қайта-қайта огоҳлантирилди: "Олдин одамларга моддий бойлик бериш, сўнгра маънавият тўғрисида ўйлаш керак, дейдиганлар ҳақ бўлмасалар керак. Маънавият - инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-кудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон баҳт-саодат бўлмайди. Нафақат кўхна тарих, балки янги тарих ҳам бунинг кўплаб мисолларини беради. Маънавиятни мустаҳкамлаш учун меҳнат ва маблағни аяш ўз келажагига болта уриш демакдир".²

¹ И.А.Каримов. "Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура". Т. I. -Т., "Ўзбекистон", 1996. 80-б.

² И.А.Каримов. "Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура". Т.И. -Т., "Ўзбекистон", 1999. 81-б.

Шундай қилиб, бир-биридан ажралмайдиган, бири иккинчисини тақозо этадиган сиёсий маданият ва миллий маънавий қадриятларни мустаҳкамлаш масалалари-га олдимизда турган энг асосий мақсад сифатида қарала бошланди. Миллий мустақиллигимизни мустаҳкамлаш учун халқимиз қалбига яқин миллий қадриятларга бўлган муносабатни ўзгартириш, яъни ўтмиш маънавий-маданий қадриятларимизни рӯёбга чиқариш, миллий онгни ўстириш, ноҳақ жабрланган сиймолар номини юзага чиқариш, анъанавий қадриятларни тиклаш олий мақсад қилиб қўйилди.

Адолатли демократик жамият сиёсий маданияти юқори, юксак маънавиятли инсонлар жамиятидир. Агар жамият шундай одамлардан ташкил топмаса, унда демократик жамият ҳақидаги ғоялар шунчаки орзу бўлиб қолаверади.

Юксак сиёсий маданиятнинг биринчи шарти эса, бу эркинликдир. Жамият аъзоларининг ўзини озод ва эркин ҳис этишидир. Зотан, "фуқаро" тушунчаси билан "эркинлик" ўзаро бир-бири билан боғлиқ. Эркинлик йўқ жойда озод шахс маънавияти ҳам, эркин демократик сиёсий маданият ҳам қарор топмайди.

Фақат мустақиллик шароитида шахс ўзини чинакамига эркин ва озод бўлиш имкониятига эга бўлади. Зоро, ҳар бир одамнинг озодлиги у яшайдиган Ватан озодлиги, у мансуб бўлган халқ озодлиги билан чамбарчас боғлиқдир. Ҳар бир инсон ўз юртида, ўзининг халқи билан эркин шахс сифатида вояга этиши мумкин. Жумладан, ҳар бир инсоннинг маънавий қиёфаси ҳам у мансуб бўлган халқнинг миллий-маънавий қадриятлари негизида акс этади.

И.Каримовнинг Олий Мажлис XIV сессиясида сўзлаган "Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда" номли тарихий маърузасида шундай фикрлар бор: "Мустақиллик ҳавосидан бир бора кўксини тўлдириб нафас олган, танлаган тараққиёт ва фаровонлик йўлининг тўғрилигига

ишенч ҳосил қилган ҳар қайси одам ва бутун бир халқ ҳеч қачон ўз эътиқодидан қайтмайди"¹.

Президент эркин фуқаро ва озод шахс ҳақида галириб, қуйидаги тўрт жиҳатга эътиборни қаратди, яъни ҳар бир фуқаро:

- Ўз ҳақ-хукуқини танийдиган бўлсин, бунинг учун курашсин;
- ўз кучи ва имкониятларига таянадиган бўлсин, имкониятларини ишга солиб самарасини кўрсин;
- атрофида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабат билдира олсин;
- шахсий манфаатини мамлакат ва халқ манфаати билан уйғун ҳолда кўриб, фаолият юритсин"².

Ушбу талаблар эса ўзаро бир-бири билан боғлиқdir. Яъни, ўз ҳақ-хукуқини таниган одам, ўз кучига таяниб имкониятларини ишга сола олади, ўзи ҳам фойда кўради, жамият ва давлатга ҳам фойда етказа олади.

Иккинчидан, айнан ҳақ-хукуқини таниган, муайян сиёсий маданиятга эга бўлган одамларгина ўз юртида бўлаётган ва атрофида кечаётган, воқеаларни таҳлил қилишни ўрганади, оқ-қорани ажратиб, яхши нима, ёмон нима, фарқига боради. Энг муҳими, мамлакат ва миллат манфаатини ҳимоя қила олади.

Куюнчаклик, фикрий изланувчанлик, янгилик яратишга иштиёқ, бунёдкорлик бундай одамларнинг фазилатидир. Бундай шахслар безовта қалби, беором тафаккури, эзгуликка йўналтирилган шуур ва шукуҳи билан халқни олға бошлайдилар, миллат руҳини уйғотадилар, кучига куч кўшадилар"³.

Юксак сиёсий маданият, миллий ва маънавий қадриятларга садоқатнинг ўзаро уйғулигини Президент И.А.Каримов шахси орқали аниқ кўриш мумкин.

¹ Қаранг: И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. -Т., 2000, 233-б.

² Қаранг: И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. -Т., 2000, 233-б.

³ Ўша манба, 240-б.

Биргина мисол. 1999 йил 16 февраль воқеалари ҳали ҳеч биримизнинг хотирамиздан кўтарилигани йўқ. Шу воқеа содир бўлгандан кейин Вазирлар Маҳкамаси йиғилиши Олий Мажлис биносида ўтказилди. Мажлисда Президент сўзга чиқиб, мажлис аҳлига, Ўзбекистон халқига саросимага тушмасликни таъкидлаб, жумладан қўйидаги фикрларни билдириди:

Менинг ҳаётим - иш, уй. Шу ҳалқ, шу миллат ташвиши. Менда яна нима бор, қандай ҳузур-ҳаловат бор? Ўйлайман. Кўп ўйлайман, кечалари ухламасдан чиқаман баъзан. Менинг ҳам болаларим, учта набирам бор. Мен ҳам болаларимнинг баҳтини кўрмоқчиман, набираларимни уйлантирмоқчиман. Бу ҳам табиий бир орзу. Лекин бунга ниманинг эвазига, қандай қилиб эришиш мумкин? Ўз эътиқодини, ўзининг иродасини, иймонини сотиб ҳам бунга етиб бориш мумкин. Лекин ўйлайманки, ҳар қайси иродам бор, иймоним бор деган виждонли одам бу йўлга асло кўнмайди, рози бўлмайди. Менинг шу гапимга, ҳозир билдирган фикримга онгли яшайдиган, иймони бутун одамлар қўшилади, деб ўйлайман"¹.

Президентимизнинг юқоридаги фикрларидан келиб чиқиб шундай аниқ хulosса чиқариш мумкинки, И.А. Каримовнинг маънавий қиёфаси барчага ўрнак, сабоқ бўлиши керак. Айниқса, ёшларга бу сабоқлар ҳозирги вақтда жуда зарур. Президент И.Каримов "Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги мухбири саволларига жавоблари"да ёшларга бўлган эътибор ва замонийликлар ҳақида гапириб:

"Ҳозирги энг муҳим, энг долзарб вазифамиз - жамиятимиз аъзоларини, авваламбор, вояга етиб келаётган ёш авлодни камол топтириш, уларнинг қалбida миллий foя, миллий мафкура, ўз Ватанига меҳр-садоқат туйғусини уйғотиш, ўзлигини англаш, миллий ва умумбашарий қадриятлар руҳида тарбиялашдан иборат"².

¹ И.А.Каримов. "Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз". -Т., 2000, 2-бет.

² И.А.Каримов. "Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз". -Т., 2000, 5-бет.

Маданият, санъат, фан ва таълим соҳаларини ривожлантириш, уни янги давр, янгича дунёқарашиб нуқтаи назаридан тараққий топтириш, бу соҳаларда ҳам чуқур ислоҳотларни амалга ошириш давлатимиз ва жамиятилиз истиқболининг устувор йўналишларидандир. Албатта, бунда аждодларимизнинг бу соҳалардаги маънавий мероси жуда аҳамиятли.

"Халқимизнинг келажаги - деб ёзади Ислом Каримов - энг аввало, унинг ўзига, маънавий қудратига ва миллий онгининг ижодий кучига боғлиқдир. Моддий фаронликка табиий интилиш миллатнинг маънавий ва ақлий ўсиш эҳтиёжига еов бўлмаслиги лозим. Маънавийлик ва маърифийлик халқимизнинг кўп асрлик тарихи давомида доимо унинг энг кучли ўзига хос хусусияти бўлиб келди"¹.

И.А.Каримов ҳар бир маъруза ва нутқида, сухбатларида маънавиятнинг аҳамияти ва ролига тўхталиб, уни ўзига хос ривожланиш йўлидан бораётган республикамиз тараққиётининг устувор тамойилларидан бири сифатида асослаб берилган. Маърифат ва маънавиятнинг ривожланиш негизлари, қудрати ва аҳамияти, маънавий камолот йўллари кўрсатилган. Бу соҳадаги вазифа ва тадбирлар белгиланганлигини кўрамиз.

Истиқлолимизнинг илк йиларидаёқ юртбошимиз "Янгисини яратмай туриб эскисини бузмаслик" тамойилини илгари сурди. Республикамиз раҳбари Ўзбекистонни маънавий-маърифий янгилаш ва ривожлантиришнинг ўз йўлини белгилаб, тўрг асосий негизни кўрсатиб ўтган эди. Булар:

- Умуминсоний қадриятларга содиклик;
- халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлангириш;
- инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши;
- ватанпарварлик.

¹ И.А.Каримов. "Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида". VI Т. -Т., "Ўзбекистон", 1997, 135-6.

Халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш борасида ўтган йиллар давомида амалга оширилган ишларни сарҳисоб қилиш мумкин.

Мамлакатимизда сиёсий маданиятни юксалтириш учун улуғ мутафаккирлар, давлат ва жамоат арбоблари, шоир ва адабиётшуносларнинг меросини ўрганишга, тиклашга алоҳида эътибор қаратилди.

Истиқлол эълон қилинган 1991 йилнинг сентябррида Тошкент шаҳрининг марказида Алишер Навоий ҳайкали ва миллий боғ барпо этилди. Ана шу тантана да Юргашимиз "Навоий руҳи мададкор бўлгай" дея улуғ шоирга халқимиз эҳтиромини намоён этди. Бу аслида ҳазрат Навоий мисолида буюк маънавий меросимизга, ўтмиш улкан аждодларимиз хотирасига ҳурмат ва улар тафаккури самараларидан баҳраманд бўлмоқликка даъват эди.

Шу ўринда мустақиллик солномасидан айрим кўчирмаларни келтирсак: 1992 йилда ҳурфиқр шоиримиз Бобораҳим Машраб таваллудининг 350 йиллиги нишонланди, Наманганд музей, боғ ва ҳайкал барпо этилди; буюк мутасаввиф Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратлари таваллудининг 675 йиллигини нишонлаш ҳақида қарор қабул қилинди. 1993 йилда "Наврӯз - умумхалқ байрами" ҳақида қарор, буюк олим Муҳаммад Тарагай Улуғбек таваллудининг 600 йиллигини нишонлаш ҳақида фармон эълон қилинди, Захириддин Муҳаммад Бобур туғилган сананинг 510 йиллиги нишонланди. 1994 йил Улуғбек йили деб эълон қилинди. Улуғбек таваллуди, Абдулла Қодирийнинг 100 йиллиги тантана қилинди. Уларнинг номлари абдийлаштирилди, асарлари қайта чоп этилди. 1995 йил Ўрта асрлар ўзбек олими - тилшунос, файласуф, шоир Абулқосим аз-Замахшарий таваллудининг 920 йиллигига бағишланган халқаро анжуман бўлиб ўтди. 1996 йил Амир Темур йили деб эълон қилинди ва шу йили улуғ саркарда ва бунёдкор бобомиз шарафига ўтказилган халқаро анжуман ҳамда тантаналар, жойлардаги юзлаб тадбирлар том маънода маънавий мероси-

мизга халқимиз эҳтиромининг беқиёс намунаси бўлиб қолди.

1996 йили XX аср бошлари миллий тафаккуримиз тарихида бемисл из қолдирган қомусий олим, шоир, драматург Абдурауф Фитрат юбилейи бўлиб ўтди. 1997 йили беназир ҳассос шоиримиз, истибодд тизимининг курбони Абдулҳамид Чўлпон таваллудининг 100 йиллиги, Бухоро ва Хива шаҳарларининг 2500 йиллиги нишонланди. Буюк мусаввир Камолиддин Беҳзод таваллудининг 545 йиллигини нишонлаш тўғрисида ҳукumat қарори қабул қилинди. 1998 йили буюк муҳаддис И мом ал-Бухорий туғилганининг 1225 йиллиги, улуғ астроном олим Аҳмад ал-Фарғонийнинг 1200 йиллик саналари тантана қилинди. Қорақалпоқ шоири Бердақ юбилейи, 1999 йилда эса Алпомиши халқ эпосининг, буюк саркарда Жалолиддин Мангуберди, хоразмлик атоқли шоир, таржимон, тарихчи Муҳаммад Ризо Оғаҳийнинг, қорақалпоқ шоири Ажиниёзнинг таваллуд саналари нишонланди.

2001 йилда Алишер Навоий номи билан юритилувчи вилоятда унинг номига боғ яратилиб, шоирнинг ҳайкали ўрнатилиши ҳам маънавиятимиз оламида катта воқеа бўлди. Бунда Президент И.А.Каримов иштирок этди.

Юқоридаги далилларнинг ўзиёқ республикамида халқимиз маънавий меросига муносабат, уни ўрганиш тадқиқ этиш ва авлодларга етказиш масаласи давлатнинг маънавият соҳасидаги устувор сиёсатига айланганини кўрсатади.

Албатта, бундай сиёсатдан бирламчи мақсад халқнинг 130 йиллик истибодд даврида топталган қадру-қимматини, миллий гуурини тиклаш, ўзлигини англаш, жаҳонда ўзбек аталмиш тарихи улуғ, маънавияти бой миллат эканини дунёга намойиш этишдир.

Энди ўзбек халқининг маънавий қиёфаси ҳақида чет эллик сиёсатдоңларнинг, жамоат арбобларининг фикрига эътибор берадиган бўлсак: "Асрлардирки, ўзбек миллий табиатига жамоавийлик хосдир. У айни чоғда шўролар жамоавийлиги билан ҳеч қандай муштаракликка эга эмас. Агар одамлар, бирдамлик туйғуси билан кўта-

ринки кайфият туйсалар, тенг ваadolat асосида ўз маблагини умумий ишга күшсалар, бунда фақат инсоний орномус ва маънавиятнинг юксак даражада намоён бўлмошини кўриш мумкин.

Бир-бирини ўзаро қўллаб-кувватлаш ва жамоавий меҳнат шакли бўлган ҳашар ҳам маҳаллада дунёга келди ва ривожланди. Асрлар ўтди, ҳашар ёрдамида уйлар, кўп-риклар, йўллар қурилди, ариқлар ва каналлар қазилди. Йирик жамоат ишларини бажариш билан боғлиқ ҳашар мавжуд, ишончим комилки, келажакда ҳам бўлади. Ишониш анча қийин, лекин 160 минг одам 45 кун ичida катта Фарғона каналини қурган. Бугунги кунда ҳам, Ургутдаги телевизион марказ ҳашар асосида барпо этилди.

Яратганинг ўзи ўзбекларга алоҳида жасорат ва матонат ато этган. Ор-номус талаблари кишини ўзини курсон қилишга мажбур қиласидиган хатарли вазиятларда уларга тенг келадигани топилмайди.

Ҳамдардлик, ўзаро ёрдам туйфуси ўзбекларнинг қонқонига сингиб кетган, ўзбеклар мадад истаб келган одамини бало, офат олдида танҳо қолдирмайдилар. Юртдошлиаримиз Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўз тупроғидан уруш туфайли сургун бўлган юз минглаб одамларга бошпана берган, иссиқ-совуғидан хабар олган, қорнини тўйғазган Ўзбекистон ўз қалбининг буюклигини бутун дунёга намойиш қилди"¹.

"Хонадонимиз бошига ташвиш тушганда ва 1966 йил зилзиласи Тошкентни вайрон этганда уни қайта тиклашда Ўзбекистонликларга қардош ҳалқлар ёрдамга келдилар.

Ўзбекистон 120 дан ортиқ ҳалқ вакиллари учун ўз уйидек бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам улар ўзбек ҳалқига азиздир. Ҳозирги мураккаб вақтда ҳам ана шуларнинг ҳаммаси муқаддас хотира сифатида сақланиб, бизни Тарих ва Абадият олдида янада донороқ ва янада инсонийроқ қилмоқда"².

¹ Л.Левитин, Д.С.Карлайл "И.Каримов - янги Ўзбекистон Президенти". Т., "Ўзбекистон". 1996, 43-б.

² И.А.Каримов. "Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура". Т. I. -Т., "Ўзбекистон", 1996, 78-б.

Халқимизнинг бағрикенглиги, одамохунлигини дунё аҳли билади. Президентимиз бир ўринда шундай деган эди: "Агар мендан, дунёдаги энг содда, энг оққўнгил миллат ким, деб сўраса, ўзбек миллати, ўзбек халқи деб айтган бўлар эдим.

Шу маънода айтмоқчиманки, четдан таъсир кўрсатаётган мафкуравий тазииклар аслида бизнинг миллатимиз, дину эътиқодимиз учун тамомила зид, аммо улар турли йўллар билан юртимизга кириб келяпти. Чунки уларнинг орқасида катта куч, катта маблағ турибди. Бу кучларнинг мақсади - тинчлигимизни бузиш, танлаган йўлимиздан қайтариш, ўз таъсирини ўтказиш, Ўзбекистонга хукмронлик қилиш.

Миллий давлатчилигимизга, маънавий ҳаётимизга, тинчосуда турмушимизга бўлаётган турли таҳдидлар ҳар хил йўллар билан бизга тазиик ўтказишга уринаётган ёвуз "таълимот"ларга қарши қандай усул билан қурашиб мумкин? Фақат фоя воситасида, фақат маърифат билан. Шу маънода бугун халқимиз, жамоатчилигимизни маърифат, маънавият билан, миллий фоя билан қуроллантиришимиз лозим"¹.

Ҳозирги пайтда рўй бераётган айрим салбий ҳолатларда ножӯя хатти-ҳаракатлар, ёвуз ишлар, аввало, миллий қадриятларга муносабатда, унга нисбатан лоқайдлик ёки уни тушунмасдан бошқа халқларнинг қадриятларини шунчаки қабул қилиб олиш ҳоллари бу соҳада мафкуравий бўшлиқ туфайли пайдо бўлмоқда. Буни юртбошимиз ҳам жуда кўп таъкидлаган. "Биз болаларимизни чин маънода жаҳон билан баҳслашадиган ўқтам, дили ва тилидан одамлар озор чекмайдиган, шарқона одобахлоқли, аммо ҳақини бирорга бермайдиган, ҳам жисман, ҳам ақлан ва ҳам руҳан соғлом, бардам қилиб тарбиялашимиз, лозим бўлса ана шу йўлдан боришимиз керак. Улар Форобий, Ибн Сино, Баҳоуддин Нақшбанд, Мирзо Улугбек каби улуғ боболаримиз меросини ҳам, Шекспир ва Данте, Л. Толстой ва Гёте, Байрон ва Гюго

¹ И.А.Каримов. "Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз". Т.8. -Т., "Ўзбекистон", 2000, 469-470-6.

меросини ҳам ўргансин, баҳра олсин, замонага, халқига муносиб фарзандлар бўлиб етишсин"¹.

Юқоридаги фикрларнинг амалий исботи шундаки, 1997 йил 29 августда республикамиз Президенти ташаббуси билан "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури" қабул қилинди. Дастурда миллий-маънавий, ахлоқий қадриятларга таяниш ва маърифий ишлар кадрлар тайёрлаш тизимини ривожлантиришнинг асосий йўналишларидан бирини ташкил этади.

Шу ўринда айтиб ўтиш керакки, маънавиятимизни ота-боболаримиз дини бўлмиш Ислом динисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Истиқлол даврида бу борада ҳам қатор ишлар амалга оширилди. Диний ибодатга, урфудумларга, маросимларга кенг йўл берилиши, масжид-мадрасаларнинг, диний обидаларнинг таъмирланиши, янгидан қурилиши, диний адабиётларнинг оммавий нашр этилиши, Ўзбекистон фуқароларининг ҳар йили ҳаж сафарларига боришилари, Тошкент Ислом университетининг бунёдга келиши, дунёга машҳур уламолар юбилейларининг ўтказиб турилиши диний-маънавий қадриятларга янгича муносабатнинг яққол натижасидир.

Республикада Маънавият ва маърифат жамоатчилик марказини тузиш ҳамда маънавий-маърифий ишларни ривожлантириш ҳақида 10 га яқин фармон ва қарорлар қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг 1999 йил 3 сентябрдаги фармони билан Маънавият ва маърифат кенгаши ташкил этилиб, унинг асосий вазифаси жамоатчилигимиз онгига истиқлол ғояларини янада чуқур сингдириш, унинг мустақил тафаккурини юксалтиришга кўмаклашиш, айниқса, ўсиб келаётган ёш авлод қалбida миллий мафкура ва умумбашарий қадриятларга асосланган дунёқарашни шакллантиришдан иборатдир², - деб кўрсатилди.

¹ И.А.Каримов: "Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда", Т., 2000, 238-б.

² Республика Маънавият ва маърифат кенгаши (Фармон, Низом, дастур) Т., 2000. 7-б.

Юқоридагиларга асосланиб айтиш мумкинки, "Ўзбекистон жамиятининг сиёсий маданияти" тушунчаси ўзига хос мазмунга эга. Ҳар бир мамлакат ўзига хос хусусиятлар орқали сиёсий маданиятини намоён этар экан, Ўзбекистон жамияти учун ҳам, бу умум эътироф этилган қонуният сифатида, унга алоҳида эътибор бериладиган жараёндир.

"Жамият сиёсий маданияти" тушунчаси кенг қамровли. Умуман олганда, у барча жамиятларга хос ва характерли бўлган, умумэътироф этилган сиёсий маданиятга хос элементлар, умуминсоний қадриятлар, тамойиллар, мезонлар ҳамда омиллар мажмуини ўз ичига олади. Унинг ўзига хос жиҳати, энг аввало, барча ҳалқларнинг муштарак мақсадларини сиёсий ҳаёт, сиёсий ҳокимиятга нисбатан муносабатда эътироф этилган меъёрларни, қадриятларни ифода этиш билан боғлиқ. Бизнингча, Ўзбекистон жамияти сиёсий маданияти мамлакатда тарихан шакланган ва авлоддан-авлодга уларнинг тажрибасида сиёсий жараёнлар субъекти фаолиятида намоён бўладиган ҳамда тадрижийлик асосида жамият сиёсий ҳаётини амалга оширишга хизмат қиласидиган нисбатан барқарор йўл-йўриқлар, тасавурлар, ишонч ва хулқ-атвор кўришилари, дейиш мумкин.

Холоса ўрнида қуйидагиларни таъкидлаш мумкин:

- мамлакатимизда миллий маънавият негизидаги янги сиёсий маданиятда маънавий ва ахлоқий қадриятларнинг устуворлиги таъминланмоқда;

- тарихий, миллий ва ахлоқий қадрият ҳамда анъана-ларнинг, муқаддас динимизнинг жамиятни маънавий юксалтиришдаги аҳамияти қайта тикланди ҳамда ривожланиш тамойиллари белгиланди;

- ҳалқнинг сиёсий тафаккури ва сиёсий ҳаётга муносабати тобора янгиланиб бормоқда. Кишиларимиз онгигда, маънавий оламида демократик қадриятлар, ҳурфикрлик тамойиллари мустаҳкамланмоқда. Истиқбол йилларида биз эришган энг катта ва энг муҳим ютуқ - бу аҳолининг ижтимоий фаоллигини, ҳаётимизни ислоҳ

этиш ва янгилаш зарурлигига, мамлакатимизнинг буюк келажагига бўлган қатъий ишончи тобора мустаҳкамланаб бормоқда.

Мустақиллигимиз даврида "маънавият", "сиёсий маданият" тушунчасига ёндошишимиз ва уни ҳаётга тадбиқ этишимиз тубдан ўзгарди. У миллий ва умуминсоний мезонлар ва қадриятлар асосида идрок этилиб, унинг моҳиятини очиб беришга ва кўрсатишга ҳаракат қилинди. Бу моҳият, аввало, маънавий меросимизга ягона мафкуравий мутеъликлардан воз кечиб, жаҳон тажрибасида кузатилган, илмийлик, холислик тамойиллари асосида ёндашувимиз туфайли англаб етилди. Бу жараён кундан-кунга такомил топиб, ривожланиб бормоқда. Бугунги кунда ишонч билан айтиш мумкинки, демократик сиёсий маданият ва миллий қадриятлар масаласи Ўзбекистон Республикасининг давлат сиёсати даражасидаги муҳим масаладир. Бу йўл республика Президенти ва ҳукумати томонидан мунтазам давом эттирилмоқда. Балки ана шу мунтазам сиёсат натижаси ўлароқ ҳам миллий маънавиятимиз билан боғлиқ ҳодисалар фақат республикамиз доирасидагина чегараланиб қолмай, умумжаҳон миқёсига кўтарилмоқда¹.

Хулоса ўрнида яна шуни таъкидлаш мумкинки, сиёсий маданият ва миллий маънавий қадриятлар бир-бири билан узвий боғлиқ бўлиб, жамиятнинг сиёсий-ижтимоий, иқтисодий ҳаётидаги ўзгаришларга ўзининг таъсирини кўрсатади. Миллий-маънавий қадриятларга, меросга таянмаган сиёсий маданият ўз моҳиятига зид ҳолатdir. У демократик жамият қуриш талабларига ҳам жавоб бермайди.

Ҳақиқий демократик жамиятда сиёсий маданият ўзининг хусусий негизи асосида шаклланиб, ривожланиб боради. Ўзбекистонда курилаётган ҳукуқий демократик, фуқаролик жамияти ана шу хусусиятни ҳисобга олган ҳолда, умумбашарий, демократик тамойилларга ҳам та-

¹ А.Ҳайдаров. Маънавият - ҳукуқий давлатнинг таянчи. Т., F.Фулом номидаги Давлат нашриёти, 1999, 8-9-6.

янган ҳолда ривожланиш йўлидан бормоқда. Ўзбекистоннинг ривожланиш йўли бу соҳада дунёда ўзига хос "модел"и сифатида эътироф этилмоқда. Бунинг ўзига хос тарихий аҳамияти мавжуд.

Миллий-маънавий қадриятлар - жамият сиёсий маданиятининг негизи

Жамият сиёсий маданиятини юксалтириш масаласи, жамият маънавиятини янада юксалтириш билан узвий боғлиқ¹. Жамият сиёсий ҳаётини ташкил этишда фуқароларнинг сиёсий муносабатларда иштироки, уларнинг сиёсий маданияти, сиёсий онги, сиёсий қадриятлари, менталитети, миллий-маданий мерос орқали мужассамлашади ҳамда жамиятнинг ташкил этувчи муҳим жиҳати ҳисобланади. Жамиятнинг ўз-ӯзини ташкил этишида фуқароларнинг сиёсий маданияти ҳал қилувчи омиллардан ҳисобланади. Жамиятнинг сиёсий маданиятини юксалтиришда миллий-маънавий қадриятлар унинг негизида ётади ва ўзига хос тузилишга эга бўлади. Фуқаролар, миллат ва ҳалқнинг сиёсий маданияти қандай кўриниш ва хусусиятларга эга бўлса, мамлакатнинг сиёсий ҳаёти, давлат ва ҳокимиётга муносабатлар ҳам унга мостарзда намоён бўлиб боради. Сиёсий маданиятдаги ўзгаришлар, янги стериотиплар мамлакат сиёсий ҳаётига ҳам ўзининг таъсирини ўтказмасдан қолмайди. Сиёсий маданият - муайян шахслар, фуқаролар, гуруҳлар, омма, жамоатчилик институтлари, давлат ва нодавлат, нотижорат ташкилотлари, сиёсий партиялар, хуллас, жамоат бирлашмалари фаолиятида фуқароларнинг иштироки орқали намоён бўлади. Булар сиёсий маданиятни амалга оширувчи субъектлар ва институтлар сифатида унинг шаклланиши ва қарор топишида муҳим роль ўйнайди.

Ўзбекистон миллий мустақилликка эришгач, ҳалқимиз олдида жуда муҳим сиёсий муаммолар ва вазифалар пайдо

¹ И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. -Т., "Ўзбекистон", 2000. 14-бет.

бўлди. Уларни шартли равишда икки гуруҳга ва ҳар бир гуруҳни ўз навбатида бир неча йўналишларга бўлиш мумкин.

Биринчи гуруҳга жамиятнинг ижтимоий-иктисодий негизлари билан боғлиқ муаммолари, вазифалари ва бу соҳадаги ислоҳотлар киради;

иккинчи гуруҳга сиёсий-ижтимоий, маънавий, шу жумладан, сиёсий тикланиш ва ривожланишининг сиёсий маданият ва жамиятни ўз-ўзини ташкил этиш билан боғлиқ муаммоли вазифалари киради. Уларнинг ҳар бирини алоҳида-алоҳида кўрадиган бўлсак:

- биринчидан, миллий-маданий қадриятларга таянган ҳолда ҳалқнинг сиёсий онгини, дунёқарашини ватанпарварлик, миллий фурур руҳида ўзгартириш, бойитиш, уни миллий биққилик ва миллий маҳдудликдан халос этиш, унда миллий-сиёсий қадриятларни умуминсоний қадриятлар билан бойитишга қаратилган сиёсий маданиятни тиклаш ва шакллантириш;

- иккинчидан, миллий давлатчиликни тиклаш, миллий манфаатларни тўғри англайдиган ва уларга хизмат қиласиган ватанпарвар, юксак сиёсий маданиятга эга бўлган фуқаролик туйгусини қарор топтириш;

- учинчидан, миллий маданий мероснинг унут бўлган, турли сабабларга кўра ҳалқдан яширилган жиҳатларини тиклаш, улардан ҳалқни баҳраманд этиш, она тили мавқенини янада баланд кўтариш, эътиқод эркинлигини таъминлаш;

- тўртинчидан, мустақиллик талаблари асосида ҳалқ таълими, маданият, соғлиқни сақлаш, илм-фан, оммавий ахборот воситалари, спорт ва бошқа ижтимоий соҳаларда ислоҳотлар ўтказиш орқали фуқароларни ижтимоий фаолликка ундаш ва ташкил этиш;

- бешинчидан, янги инсонни, эркин фикрловчи, дунёқараши кенг, зиёга, илм-фана, гўзалликка интилувчан, айни пайтда ижтимоий масъулликни англаб етган шахсни, унинг сиёсий маданиятини шакллантиришининг негизларини яратиш. Уларни сиёсий ҳаётнинг фаол иштирокчиларига айлантириш назарда тутилади.

Ушбу масалалар ниҳоятда мураккаб сиёсий аҳамиятга эга ишлардир. Масалан, миллий-маънавий қадриятларни тиклашнинг сиёсий маданият билан боғлиқ жиҳати шундаки, у орқали биз ўзимизга хос ва мос сиёсий маданиятга эга бўламиз. Ҳамда бу миллий маҳдудликка юз тутиш, мафкуравий мутаассибликнинг бирон бир шакли домига илиниб қолишимиздан бизни асрайди.

Шу боисдан ҳам И.Каримов сиёсий маънавиятни иқтисодиёт билан бир қаторда Ўзбекистонда янги демократик жамият қуришнинг устувор йўналиши, деб тўғри баҳолади. Сиёсий маданият маънавият, миллий ғоя, миллий мафкура масалалари жамиятнинг сиёсий, ижтимоий ҳайтини ислоҳ этишнинг муҳим шарти, ҳаракатлантирувчи омилидир. Сиёсий маданиятнинг тўғри шаклланиши учун, уни айрим сохта ва синфий қарашлардан холос этиш мустақиллик йилларида асосий йўналишлардан бири бўлди. Бу борада И.Каримов асарларида ҳаққоний тамойиллар, ғоялар ва хulosалар олға сурилганки, улар сиёсий маданият масалаларини, Ўзбекистонда янги жамият қурилишини ўрганувчилар ва тадқиқ этувчилар учун илмий асос, амалий кўрсатма ва мўлжал бўлиб хизмат қиласди.

Мустақиллик даврида нафақат сиёсий маданиятнинг мазмун-моҳияти, балки уни амалга оширишда бевосита иштирок этадиган субъектлар, институтларнинг мақсади, сиёсий маданиятни шакллантиришдаги вазифаси, фаолиятининг устувор йўналишлари ҳам ўзгарди.

Сиёсий маданиятнинг тузилиши деганда, асосан унинг қуйидаги элементларини ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ. Биринчидан, сиёсий онг маданиятини ўзида ифода этади. У асосан сиёсий тасаввурлар ва ишонч, сиёсий қадриятлар, урф-одат, анъана ҳамда норма (меъёр)лар, шунингдек, сиёсий йул-йўриқлардан иборат. Бу турли халқларда турлича намоён бўлиши кўпроқ шу халқларнинг тарихи, анъаналари билан боғлиқ эканлиги ҳам дунё сиёсатшунослари томонидан эътироф этилмоқда;

Иккинчидан, сиёсий хулқ-атвор маданиятидан ибо-

рат бўлиб, уни фуқароларнинг, турли хил ижтимоий гуруҳлар, сиёсий институтлар, жамоат бирлашмаларида, жамият сиёсий ҳаёти ва фаолиятидаги маданиятда кўриш мумкин;

бундан ташқари, учинчидан, жамият сиёсий маданиятини сиёсий институтларнинг иш фаолияти, уни амалга ошириш маданиятида ҳам кўриш мумкин. У ҳам жамият сиёсий маданиятининг муҳим элементи ҳисобланади. Булар кўпроқ фуқаролар ва сайловчилар ўртасидаги ўзаро маданият, сиёсий қарорлар қабул қилиш ва уни амалда тадбиқ этиш маданиятини, ижтимоий-сиёсий жараёнлардаги ихтилофларни идрок этиш ва уни ҳал этиш маданиятидан иборат бўлади.

Сиёсий маданиятни турли хил туркумлаш мумкин. Масалан, умумийлик даражаси бўйича уни қўрадиган бўлсак, жамият учун характерли бўлган "умумий сиёсий маданият" ҳолатини алоҳида ўрганиш мумкин бўлади. Шу маънода ҳам "Ўзбекистон жамияти сиёсий маданияти" деган атамани ишлатишда ўзига хос маъно бор. Бунда, мамлакат миқёсида, аҳоли аксарият қисмининг сиёсий онг маданияти ва хулқ-автори қўринишларини характерловчи, нисбатан барқарор типик хусусиятларни назарда тутиш мумкин. Жамият сиёсий маданиятини иккинчи даражада музайян ижтимоий гуруҳ, минтақа даражасида ҳам улар учун хос бўлган сиёсий хулқ-автор қўриниши (модели), сиёсий ориентирлари мажмуи сифатида қараш мумкин. Улар ҳам жамиятда тутган таъсир доираси билан фарқ қиласди.

Сиёсий маданиятни ҳокимиятга нисбатан ҳам туркумлаш мумкин. Ҳокимиятга муносабатда хукмрон ва муқобил сиёсий маданият қўринишларида намоён бўлади.

Жамият сиёсий маданиятининг шаклланишида музайян субъектлар иштирок этади. Уларни қўйидагиларда кўриш мумкин.

1) давлат (қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд органдари);

- 2) жамият бирлашмалари ва, хусусан, сиёсий партиялар;
- 3) ОАВ;
- 4) ижтимоий-сиёсий институтлар;
- 5) армия;
- 6) ижтимоий ҳаракатлар ва бошқалар.

"Сиёсий маданиятни шакллантириш ва юксалтириш давлатнинг асосий вазифаларидан бири ҳамdir.

Маҳалла қўмиталари, хотин-қизлар қўмиталари, оқсоқоллар кенгашлари, ёшлар ташкилотлари, касаба уюшмалари, санъаткорлар, ижодкорлар, бизнесменлар, тиббиёт ва маориф ходимларининг кўнгилли бирлашмалиари кабиларнинг фаолияти орқали ҳам аҳолининг сиёсий маданияти намоён бўлади"¹.

Сиёсий маданиятнинг шаклланишида миллий foя ва мағкуранинг, уни амалга ошириш институтлари, маънавий-маърифий муассасалар, меҳнат жамоалари фаолияти билан ҳам боғлиқ.

Маънавий янгиланиш жараёни сиёсий маданиятда миллий хусусиятларни эътиборга олиш, мукаммаллаштириш ва уни тезроқ амалга ошириш - уни шакллантиришнинг асосий шартларидан биридир. Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, миллий foя ва миллий янгиланиш, сиёсий маданият ҳам бир-бирини тақозо этувчи муштарак жараёнлар ҳамда тушунчалар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов "Сиёсий маданиятни юксалтириш керак"², дейди. Бу шунчаки, маданият эмас, у кўпроқ сиёсий маданият билан уйғунлашган. Маънавият инсон ҳаётидаги барча масалалар билан узвий боғлиқдир. Зоро, инсон маънавияти қанчалик етук бўлса, давлат ва халқ шунчалик қудратли бўлади. Шу маънода унинг "сиёсий маданият" билан боғлиқ жиҳатини алоҳида қайд этиш керак.

¹ М.Абдуллаев, М.Абдуллаева, Г.Абдураззоқова ва бошқ. Мустақилик изоҳди илмий-оммабоп лугат. -Т., "Шарқ", 1998. 193-б.

² И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI асрга интилмокда. -Т., "Ўзбекистон" 2000. 17-б.

Сиёсий маданият одамларнинг ҳокимият қарорлари қандай қабул қилинишини билиши, унга бўлган муносабати орқали намоён бўлади. Қонунлар қабул қилишда, қарорларни тайёрлаш ва амалга оширишда фуқароларнинг сиёсий маданият даражасини кўриш мумкин. Албатта, бу ҳар бир халқнинг ўзига хос хусусияти, миллий-маънавий қадриятлари орқали ўзининг ифодасини топади. Жамиятнинг сиёсий маданияти партиялар, но давлат ва жамоат ташкилотларини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, миллий-маънавий қадриятларни ҳисобга олган ҳолда амалга ошишида сиёсий маданиятни миллий қадриятлар билан уйғунлигини кўриш мумкин. Шундай экан, халқимизнинг маънавий пойдевори, бўлажак давлатимизнинг таянчлари жуда қадимий ва мустаҳкам. Буни ҳеч ким инкор қилолмайди. Тарихимиз неча минг йилликларга бориб тақалади. Гапнинг индаллосини айтиш керак, айрим одамлар ҳали лунги тутиб юрган даврларда бизнинг ота-боболаримиз юлдузлар жадвалини тузганлари ҳам сир эмас.

Сиёсий маданият шахснинг, халқнинг миллий тили, урф-одати ва анъаналарига, қадриятларига бўлган муносабатида ҳам аниқ намоён бўлиб боради. Булар ўзаро бир-бири билан боғлиқ.

Бугунги кунда биз тилимизни, динимизни, урф-одатларимизни, маънавий қадриятларимизни буткул йўқолиб кетиш хавфидан сақлаб, асраб-авайлаб, уларнинг азалий мазмуни ва қурратини тиклашга ўтдик.

Тилга бўлган муносабат нафақат маънавий иш бу масалаларнинг сиёсий жиҳати ҳам бор.

Халқнинг маънавий руҳини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш - Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Муаммонинг сиёсий жиҳатини чукур англаш учун бу масалаларни мустабид совет даврида қандай қўйилганлигига эътиборни қаратиш етарли деб ўйлаймиз.

Миллатни асраб-авайлаш учун, миллий ўзликни англаш, миллий-маънавий меросга ҳурмат билан қарашиб, мурасимларни тақдислашади.

маънавиятнинг мамлакатни ўзига хос ва мос ривожланишини амалга ошириш билан боғлиқлигини тушуниб етиши лозим. Акс ҳолда, миллат ўзлигидан бегоналашади, тараққиёт йўлини йўқотиб қўйиши мумкин. Шуни чукур тушуниш учун ҳам сиёсий маданият бўлиши зарур.

Юксак сиёсий маданиятли кишигина ўз халқи ёки миллатининг тилига хурмат билан қарайди, она тили ҳисобига бошқа хориж тилларини ўрганмайди. Аксинча, она тили билан бирга бошқа тилларни ҳам ўрганиши мумкин.

Президентимиз таъкидлаганидек: "Маънавият шундай қимматбаҳо меваки, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбида бутун инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб етиш ва озодликни севиш туйфуси билан биргаликда етилган. Маънавият инсонга она сути, ота намунаси, аждодлар ўғити билан бирга сингади. Она тилининг буюк аҳамияти шундаки, у маънавият белгиси сифатида кишиларни яқин қилиб жипслаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон ўлканинг бениҳоя гўзалигидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озиқ беради, кучайтиради. Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чуқур билиш ва тушуниб етишга суюнгандагина қудратли кучга айланади"¹.

Сиёсий маданият маънавиятни сиёсий ҳаёт ва сиёсий тараққиёт, сиёсий институтлар орқали ҳаётга тадбиқ этиш кўникмаларини шакллантиради.

Маънавият турли халқлар ва мамлакат кишиларини қонқардош қиласи. Уларнинг тақдирини ўзаро ҳурмат асосида яқинлаштиради. Бизнинг маънавиятимиз асрлар давомида миллион-миллион кишилар тақдири билан шаклланган. У турли авлодларни бир-бири билан боғлаб келган.

Сиёсий маданият жамиятни ўз-ўзини ташкил этувчи тизим сифатида унинг тараққиётини сиёсий ҳаёт соҳалари билан боғловчи омилга айланади.

"Маънавият - тақдирининг эҳсони эмас. Маънавият инсон қалбида камол топиш учун у қалбан ва виждо-

¹ И.Каримов. Маънавий юксалиш йўлида. Т. 1. -Т., "Ўзбекистон", 1998. 80-б.

нан, ақл ва құл билан меңнат қилиши керак. Бу хазина инсонга ҳаётда барқарорлық бағищлайды, унинг қарашлари шунчаки бойлик орттириш учун күн күришга йўл қўймайди, фожиалар вақтида омон сақлаб қолади ва моддий қийинчилик қунларида иродани мустаҳкамлайди. Халқимизнинг хотираси ажойиб номларга бой.

Бутун жаҳонга машхур бўлган Беруний, Хоразмий, Ибн Сино, Имом Бухорий, Ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Навоий ва бошқа кўпгина алломалар маънавияти кенг ва айни вақтда қисмати оғир бўлган сиймолардир. Улар ўзларини ҳақиқатга ташна ва ўзи ҳақиқат бўлган халққа бағищладилар. Буюк аждодларимизнинг улуғ номлари, халқ хотираси ва унинг тақдири муносиб давом этишга лойиқдир¹.

Уларнинг шундай фазилатларга эга бўлиши эса мамлакатда мавжуд бўлган сиёсий маданий меросга бевосита бөглиқ. Ўзбекистон халқи ана шу умуминсоний гоялардан озиқланган. Халқнинг тақдирини ўйлаш, ўз ҳаётини унга бағищлаш учун сиёсий жиҳатдан маданиятли бўлмоқ керак. Бу қарашлар инсонпарварлик гояси билан дунё сиёсий ҳаётида алоҳида аҳамият касб этади.

Халқнинг сиёсий маданияти ватанпарварлик ҳис-туйгулари, унинг озодликка ва баҳт-саодатга интилиши ҳар бир Ўзбекистонлик учун муқаддас мазмун касб этаётган давлатимиз рамзларида ҳам ўз ифодасини топди.

Давлат рамзлари - байроқ, тамға, мадҳия Ўзбекистон халқининг ғурури, шон-шарафи ва интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Мана шу рамзларни эъзозлаш - ўзининг маънавий меросини, қадр-қимматини ўз мамлакатига ва шахсан ўзига бўлган ишончни мустаҳкамлаш демакдир. Ўз мамлакати билан фаҳрланадиган, сиёсий ҳаётга миллий-маънавий қадриятларини, умумэтироф этилган демократик тамойилларни уйғун қилиб ёндошган инсон сиёсий маданияти юқори ва жуда кўп нарсаларга қодирдир. Бу эса оиласинг ҳам, ўз Ватанинг ҳам шон-шуҳратини оширади.

¹ Ўша манба. 1-том, 81-бет.

Бугунги кунда сиёсий маданият нүқтаи назаридан қараганда асосий, муҳим нарса - вазифаларимизни чукур ва онгли равишда англаш, идрок этиш, аввало аник мақсад ва гап нимада эканлигини билиб олишдадир. Чунки халқимиз амалга оширилиши кўзда тутилаётган, ўзининг келажаги буюк давлатини қуриш, ҳузур-ҳаловатини таъминлайдиган адолатли жамият яратишда ислоҳотларнинг улуғвор моҳиятини руҳан англаб ололмаса, кўзланган мақсадимизга эришиш амри маҳол. Бунинг учун кун сайин содир бўлаётган ижобий ўзгаришлардан тўғри сиёсий хулосалар чиқариб, мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, барча имкониятлардан ақл-идрок билан фойдаланиш, лоқайдлик кайфиятини енгиш талаб этилади. Бунинг учун эса буюк ислоҳотлардан кўзланаётган эзгу мақсадларнинг кўламига мос маънавият, кучли эътиқод ва янгича сиёсий дунёқарааш зарур.

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиётида мавжуд жамиятга хос ижтимоий-сиёсий онг, унинг юзага келишида ижтимоий-сиёсий хулқ-атвор механизми тарзида намоён бўлувчи менталитет хусусиятлари борки, улар ҳам сиёсий маданият янгиланишининг асосий омиллари қаторига киради. Ўтмишдан маълумки, ҳар бир миллий давлатнинг руҳи, хусусиятлари, фақат шу давлат манфаатлари ва урф-одатларига мос келувчи, хусусийликка мойил белгилар мавжуд. Масалан, барча миллатларда ота-она ва фарзандлар ўртасидаги муомала ҳамда мажбуриятлар бор. Баъзи давлатларда бу муносабат қонунлар билан белгиланган. Баъзиларида эса бу ўз-ўзидан, табиий равишда кишиларнинг инсонийлик ҳурмат-эътиборига молик ички ҳис-туйғулари билан боғлиқ фарз сифатида амал қилинади.

Миллий форя шаклланиши ва маънавий янгиланиш жараёни ўз навбатида мавжуд тузумда ислоҳ этилаётган таълим ва тарбия тизимининг қай даражада амал қилинаётганлиги ва уни ҳаракатга келтирувчи имкониятларнинг мавжудлиги ҳам кўп жиҳатдан сиёсий маданиятга

боғлиқдир. Мустақил тараққиёт йўлига ўтган мамлақатларнинг барчасида, албатта, айни шу соҳага катта эътибор бериш талаб қилинган. Бу йўналишга унчалик эътибор қилмаган мамлақатлар ўз мустақиллигини қайта йўқотганлиги ҳам тарихдан маълум.

Сиёсий маданиятнинг аҳамияти, жамиятнинг сиёсий тизими билан узвий боғлиқлиги орқали намоён бўлади. Сиёсий маданият нисбатан мустақил амал қилса-да, сиёсий тизимнинг тузулмавий элементи ҳисобланади. У жамият сиёсий тизимининг ривожланиш тарихини муайян даражада акс эттиради, сиёсий тизимнинг асосий институти бўлган давлатни фуқаролик жамияти билан боғлаб туради. Шунинг учун ҳам "жамият сиёсий тизимининг демократиялашувини жамият сиёсий субъектлари ҳамда фуқароларнинг етарли даражада юксак сиёсий маданиятисиз тасаввур этиб бўлмайди"¹.

Сиёсий маданияти паст бўлган айрим кишилар давраларда, айниқса, ёшлар олдида шўролар давридаги ҳаётни мақтаб, ўтиш даврига хос бўлган айрим иқтисодий қийинчиликларни рўкач қилиб, шўро давридаги ҳаётни қўмсаб гапириш ҳоллари мавжуд. Бу, албатта, ёшлар тасаввурнида бошқача таассурот пайдо қиласди ва бугун мустақил тараққиётимизнинг моҳиятан чексиз имкониятларини бўғиб қўяди. Ёшлар тафаккурида бекарорликни ва сохта тасаввурларни юзага келтириши мумкин. Шу маънода сиёсий маданият, сиёсий мафкура билан ҳам узвий боғлиқ. Сиёсий маданиятда миллий манфаатларни англаш, уни идрок этиш муҳим ўрин тутади.

Мафкура оддий қилиб айтганда, муайян халқ ижтимоий гуруҳининг манфаатларини, мақсад, фоя ва қадриятларини эътироф этувчи турли хил нуқтаи назарлар ҳамда эътиқодлар мажмуи ҳам демакдир. Бу жамиятдаги муайян сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний, бадиий, фалсафий, илмий қарашлар ва фикр-ғояларда ифодаланган умумманфаат ва мақсадлар мажмуидир.

¹ Шведова Н.А. Просто о сложном: гендерное просвещение. (интернет <http://www.owl.ru/win/books/lasugender/parte-8.html>).

Тарихдан маълумки, ҳар бир давлат, жамият ўзи амалга ошираётган тарихий вазифани асословчи, барча ижтимоий табақалар, миллатлар ва элатлар, диний эътиқод вакилларини шу вазифа атрофида бирлаштирувчи, жисплаштирувчи жамият мафкурасига эга бўлишини тақозо этган. Ҳар бир табақа, сиёсий гурӯҳ, партиялар, миллатлар, диний эътиқод вакиллари ва мавжуд ижтимоий кучлар муштарак ғоялар асосида ўз мафкурасини ҳам ишлаб чиқишилари табиий зарурият ҳисобланади. Унинг умумий хусусиятларини ўзида мужассамлаштирган ҳолда, умумманфаатлар бирлиги ва мослиги асосида нафақат ҳалқнинг мафкураси, унинг сиёсий маданияти ҳам шаклланади.

Ҳалқимизнинг мустақил тараққиётга, равнақига, тафаккур ўзгаришига тўсиқ бўлувчи, зарар келтирувчи нуқсонлардан бири айрим кишилар фаолиятида учрайдиган сиёсий бепарволикдир. Атрофимизда юртимиз, ватанимиз шаънига доғ туширувчиларга нисбатан, ҳалқнинг ор-номусига нисбатан, миллат ва Ватан шаъни, қадриятларига нисбатан, унинг қонунларига нисбатан ҳурматсизлик билан қаровчи, уларни атайлаб оёқости қилишга урунувчи айрим кимсаларга нисбатан эътиборсиз бўлиш, бепарволик баркамол авлоднинг мафкураси шаклланишига жиддий зарар келтиради. Булар шунчаки бепарволик эмас, сиёсий бепарволикдир. Айниқса, ҳар бир ота-она ўз фарзанди тарбияси учун масъул бўлгани каби, ҳар бир ўқув даргоҳи ҳам ўз талабалари ва ходимларига нисбатан худди шундай масъул бўлмоғи лозим. Ана шундагина кўплаб салбий хатти-харакатларнинг олди олинади. Сиёсий маданияти юксак, соғлом фикрли авлод вояга етади. Жамиятда миллий маънавият ва мафкуранинг шаклланиши сиёсий тафаккур ва сиёсий маданиятнинг ҳам ўзгаришига олиб келади.

Юртбошимиз томонидан мамлакатимизда демократиянинг маънавий асосларини, миллий онг ва тафаккурни янада ривожлантиришга доимий ғамхўрлик қилиб келинмоқда. Дарҳақиқат, янги жамиятни барпо этиш

учун иқтисодиёт билан бир қаторда ривожланган илм-фан ва юксак маданият, маънавият ҳам керак бўлади. Зоро, жамиятнинг танаси иқтисод бўлса, унинг жони, руҳияти илм ва маънавиятдан таркиб топади. Ана шуларнинг самараси, маҳсули, натижаси хуқуқий давлат барпо этишнинг бирдан бир йўлидир¹.

Ҳар бир жамиятда ўз халқига, унинг анъаналарига, тили ва маданиятига муҳаббат ва ҳурматни тарбияламасдан туриб, ўз халқини миллатларнинг бутун жаҳон ҳамжамиятида тенглардан бири сифатида идрок қилувчи ҳақиқий инсонни, ўз Ватанининг жонкуярини, юксак сиёсий маданиятли кишини тарбиялаш мумкин эмас. Ватанпарварлик, фуқаролар яқдиллиги - ёш ва мустақил Ўзбекистон давлатини барпо этаётган негиздир. Булар сиёсий маданиятни кўрсатувчи ўзига хос меъёрлар, мезонлардир.

Маънавият ва маърифат фақат инсонга хос бўлган ноёб ва бебаҳо туйғудир. Хуқуқий давлатнинг асл мақсади, фояси инсон манфаатларига қаратилган. Демак, маънавият ва хуқуқий давлат муштарак мақсад йўлида бир-бирини тўлдиради ва ривожлантиради ҳамда фуқароларнинг сиёсий маданиятини мустаҳкамлайди.

Сиёсий маданиятни ошириш билан бевосита боғлиқ муассасалар аҳволи ва олиб борилаётган ишлар мазмуни талаб даражасидами? Афсуски, ишлар ҳамма жойда ҳам кўнгилдагидек эмас. Айниқса, вилоятларда, туманларда, муассасаларда ва тарбия масканларида сиёсий маданиятни шакллантириш масалаларига гоҳо лоқайдлик, эътиборсизлик билан қаралмоқда. Ростини айтадиган бўлсак, миллий маънавиятимиз, қадриятларимиз, ҳуқуқий онгни таркиб топтириш, айниқса, эртамиз эгалари бўлмиш ёшларимиз руҳиятига тезкорлик билан сингдирилмаяпти. Айрим жойларда эскича қарап ва ишлаш, бошқарувда расмиятчиликларга йўл қўйилмоқда. Ёшлар ва ўсмирлар тарбияси қолиб кетиб, маънавий-

¹ Қаранг: Ҳайдаров А. Маънавият хуқуқий давлатнинг таянчи. Т., F. Фулом номидаги Давлат нашриёти, 1999. 34-б.

тарбиявий жиҳатдан мазмунсиз тадбирлар авж олиб кетаётганилиги ҳақида Президентимиз Қашқадарё вилояти Ҳалқ депутатлари кенгашининг навбатдан ташқари учинчи сессиясида шундай деган эди: "Вилоятда маънавий-ахлоқий қадриятлар қиймати тушиб бормоқда. Мавжуд маданият уйлари, кутубхоналар, кинотеатрлар, спорт майдонлари, одамлар ҳордиқ чиқарадиган истироҳат боғлари жуда ачинарли аҳволга тушиб қолган. Иқтисодий қийинчиликлар ўз йўлига, лекин, зиё, маърифат ва тарбия маскани бўлмиш кутубхонани ёпиш қип-қизил жиноят эмасми?"

Натижада аҳоли орасида сиёсий маданиятни ошириш билан боғлиқ маърифий ишлар етарли бўлмаганлиги сабабли, аҳолининг айрим қатлами муҳим демократик ўзгаришлардан орқада қолмоқда. Бўлаётган сиёсий ҳаётга бефарқлик билан қарашиб ҳолатлари кузатилади. Масалан, Республика жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази томонидан Жиззах ва Навоий вилоятларида ўтказилган сўров натижалари шуни кўрсатмоқдаки, сўралганларнинг 53,4 фоизи фуқаролик жамияти нима эканлигини билмаган, 47,6 фоизи эса қандай жамиятни фуқаролик жамияти деса бўлади саволига жавоб берга олмаган. Сўралганлардан: 15,1 фоизи "жамият", 7,8 фоизи "ҳалқ ҳокимияти", 7,1 фоизи "бўйсуниш", 13,6 фоизи "демократик давлат", 2,9 фоизи "маҳалла" деб жавоб қайтарган¹.

Албатта, сиёсий маданиятни ошириш, сиёсий онгни ҳам оширишни талаб қиласи, фуқаролардан мамлакатда кечётган сиёсий воқеа-ходисаларда фаол иштирок этишни ҳам тақозо этади.

Одатда, юқоридан қисқартириш ёки бирор бир муассасани ёпиш ҳақида буйруқ келса, ўйламай-нетмай, иккilanmasdan ё маданият уйи ёки кутубхона ва ё бўлмаса музейни ёпиш режалаштирилади. Нега айнан кутубхонани қисқартириш керак десангиз, у ишламайди, дейишади. Аммо қачон кутубхонага боргансиз, нечта

¹ "Ижтимоий фикр" жамоатчилик фикрини ўрганиш маркази маълумотлари.

китоб олиб ўқигансиз деб сўралса, аниқ жавоб ололмайсиз. Бошқарувнинг энг қуи бўғинларидан тортиб туман, шаҳар, вилоят ҳокимликлари тизимида халқнинг сиёсий-маънавий савиясини, онгини, ҳукукий маданийтини ошириш ҳақида жиддий қайғуриш ва бу борада аниқ чора-тадбирлар ишлаб чиқиш лозим. Шу нуқтаи на зардан юқори сиёсий маданиятга эришиш учун куйидаги вазифалар амалга оширилса, фойдалан холи бўлмасди:

1) фақат моддий турмушга, иқтисодга таяниб қолмасдан маънавиятнинг бекиёс ўрнига алоҳида эътибор бериш;

2) сиёсий-маънавий меросимизни ёшларимиз, халқимиз орасида кенг тарғиб қилишнинг таъсирчан воситаларидан (матбуот, телевидение, радио, мутахассислар, олимлар билан жонли мулоқот) мунтазам фойдаланиш;

3) мактабларда, ўрта-маҳсус ва олий ўқув юртларида ҳукуқий билимлар, маънавият дарслари, фалсафа ва ислом таълимотига доир фанлардан сабоқ беришнинг ягона тизимини ишлаб чиқиб, миллий маънавиятимиз ва сиёсий қадриятларимизни тиклаш ва ривожлантириш;

4) ҳукуқ, фалсафа, маданият, санъат соҳасидаги амалий машғулотларни музейларда, кутубхона, театр ва бошқа маърифий муассасаларда ўтказиш ва бу билан ёшларда сиёсий онгни шакллантиришда тарих ва санъат асарлари таъсиридан фойдаланиш;

5) миллий ифтихор ва миллий фурур билан йўғрилган, аммо миллий маҳдудликдан (носоғлом миллатчиликдан) холи бўлган, умуминсоний қадриятларга асосланган сиёсий, маданий-маърифий ишларни кучайтириш ёшлар ижтимоий ҳаракатлари, сиёсий партияларнинг кенг жамоатчилик билан узвий алоқасини ошириш.

Жамиятнинг сиёсий маданиятини ошириш учун энг биринчи вазифа – мактабга бўлган муносабатни ўзгартириш керак. Юрбошимиз республикамиизда маънавият масаласига тўхталиб, бир анжуманда атоқли маърифатпарвар Абдулла Авлонийнинг "ҳалокат ҳам, касофат ҳам, жиноят ҳам тарбиядадур" деган ҳикматини келтирган эди.

Бу бежиз эмас, албатта. Абдулла Авлоний мансуб бўлган жадидчилик ҳаракати намояндалари асримиз бошларидәёқ Туркистон келажаги учун барча ҳаракатни аввало мактабдан бошлаш керак, деган ақидага суюниб иш кўрдилар. Буткул ислоҳ этилган, диний ҳамда дунёвий илмлар кенг ўқитиладиган мактаблар очдилар, уларни керакли, замонавий ўқув қуроллари, дарслик ва қўлланмалар билан таъминладилар, ўзлари муаллимлик қилдилар. Аслида жадид зиёлиларининг мақсад ва интилишлари Туркистонни мустамлака зулмидан озод қилиш, истиқлолга эришишдан иборат бўлган. Бунинг учун яккаю ягона йўл, улар наздида, аввало мактаблар эди. Президентимиз ҳам мустақил давлатимизнинг келажагини мактаб, маориф, тарбия жабҳаларида кўрмокда. Афсуски, мустақилликка эришган кунимиздан бошлабоқ, баъзи ҳамюрларимиз негадир масжидлар қуришга, уларни кўпайтиришга киришиб кетишиди. Хайр-эҳсонга тушган маблағлар ҳаммаси масжидларга ишлатиляпти. Бу яхши, жуда савобли иш. Аммо мактабларни ҳам эсдан чиқармаслик керак. Бу маскан болаларимизнинг ақл кўзини чарогон қиласидиган бизнинг юракларимиз севинчларининг маҳсули, жонимиздан ҳам ортиқ бўлган фарзандларимизнинг энг улуғ гўшаси-ку! Ахир, мактаб ҳам муқаддас даргоҳ-ку!

"Маориф ва маданият боғчасининг биринчи дарвозаси - мактабдур. Ер юзасидаги маорифли миллатларнинг ҳар бирлари маданият боғчасина шу дарвазадангина кирмишлар, яъни маориф ва маданият йўлина сафар программасини ясаганда биринчи моддасина шул "мактаб очмак" масаласини қўймишлар, ишларни шул "мактаб-дан бошламишлар", деб ёзган эди, ватан тақдирни учун жон фидо этган маърифатпарварларимиздан бири Мұнаввар қори Абдурашидхон ўғли¹.

Бугунги кундаги асосий, муҳим нарса - сиёсий маданиятни янада ошириш соҳасидаги вазифаларимизни чу-

¹ "Жамият қандай очилур" номли мақола. ("Садои Туркистон", 1914 йил, 22-сон)

кур ва онгли равишда англаш, идрок этиш, аввало, аниқ мақсад ва гап нимада эканлигини билиб олишдадир. Чунки халқимиз ўзининг келажаги буюк давлатини қуриш, ҳузур-ҳаловатини таъминлайдиган адолатли жамият яратишда ислоҳотларнинг улуғвор моҳиятини руҳан англай ололмаса, кўзланган мақсадимизга эришиш амримаҳол. Бунинг учун кун сайин содир бўлаётган ижобий ўзғаришлардан тўғри хulosса чиқариб мамлакат ва халқ манфаатлари йўлида бирлашиш, барча имкониятлардан ақл-идрок билан фойдаланиш, лоқайдлик кайфиятини енгиш талаб этилади. Бунинг учун эса буюк ислоҳотлардан кўзланнаётган эзгу мақсадларнинг кўламига мос маънавият, кучли эътиқод ва янгича дунёқараш зарур.

Буларнинг барчаси сиёсий маданиятни юксалтиришга хизмат қиласи, деб ўйлаймиз.

Хulosса ўрнида шуни айтиш мумкинки, биринчидан, маданият сиёсий ҳаёт, унда иштирок этиш, амалга оширишда инсонлар турли хил сиёсий институтлар фаолияти даражасида у билан уйғунлашмас экан бир томонлама бўлиб қолади. Бу мамлакатда демократик фуқаролик жамиятини қуриш ишларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Иккинчидан, сиёсий маданият жамиятнинг ўз-ўзини ташкил этиш механизми вазифасини ҳам ўтайди. Сиёсий маданияти юқори бўлган халқ ёки миллат ўзаро жипслашади, Ватан олдидаги бурч ва масъулиятини юқори даражада англаб етади ҳамда ўзини щунга сафарбар эта олади.

Учинчидан, сиёсий маданият юқори бўлса, инсонлар бир-бирига нисбатан инсон ҳақ-хукуқлари, манфаатлари нуқтаи-назаридан ёндашадилар, доимо уни қадрлашга, ҳамда инсон манфаатларининг устувор бўлишига эришиб борадилар.

Тўртинчидан, сиёсий маданият сиёсий ҳокимиятга нисбатан турли сиёсий институтларнинг муносабатида, ҳамда сиёсий институтларнинг ўзаро муносабатларида

ҳам намоён бўлади. Сиёсатнинг субъектлари ўртасидаги соғлом рақобат (амалий рақобат) муҳитини сақлаб қолган ҳолда ўзаро муносабатда бўлиш маданиятини сақлаб қолиши, сиёсий маданиятнинг ўзига хос кўринишидир. Бу жамият ҳаётининг барча соҳаларида ўз-ўзини ташкил этиш муҳитини яратади. Профессор А.А.Азизхўжаев ёзганидек, "Миллий давлатчилик асослари, миллий маданият, тарихий қадриятлар ҳар бир мамлакат демократиясига замин бўлиши керак"¹. Бу ўз навбатида юксак сиёсий маданият талабларига жавоб беради ҳамда мамлакатда кучли фуқаролик жамияти қурилишига тегишли муҳим шарт-шароит ва омил ҳисобланади.

Сиёсий маданиятда миллий-маънавий қадриятларнинг акс этиши

Сиёсий маданиятда миллий-маънавий қадриятларнинг ўзига хос ўрни бор. У бизнингча, қуйидаги жиҳатлари орқали ўз ифодасини топади. Мустақиллик Ўзбекистонда сиёсий маданиятнинг янгиланиши учун янги шарт-шароит ва омилларни вужудга келтирди. Буни жамиятнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, социал, миллий, илмий-техникавий, маданий соҳаларидаги ўзгаришлардан кўриш мумкин. Буни сиёсатга ёндашув, унинг маъно-мазмунидаги ўзгаришлар ва қарашлар орқали сиёсий маданиятда ҳам янгиланишларни кўрамиз. Мустақиллик туфайли сиёсий маданиятнинг маъно ва мазмuni, мақсади ҳамда у таянадиган негизлари, нормаларида янгиликлар содир бўлишини кўрамиз.

Сиёсий маданият аввало, ҳар бир ҳалқ ёки миллатнинг қадриятлари орқали сиёсий ҳаётда, жамиятнинг сиёсий тизимида, унинг негизларида акс этади. Мамлакат сиёсий ҳаётини сиёсий маданият билан муносабатда ўрганганда икки хил ҳолатга дуч келиш мумкин: 1) сиёсий ҳаётда сиёсий маданиятнинг миллий-

¹ А.А.Азизхўжаев. Давлатчилик ва маънавият. -Т., "Шарқ", 1997. 81-6.

маънавий қадриятлар билан мос тарзда ифодаланиши; 2) сиёсий маданиятнинг миллий-маънавий қадриятлардан бегоналашганлик ҳолати (яъни унга таянмаганлиги)ни ижтимоий ҳаётда кўриш мумкин.

Бу жамиятдаги сиёсий ўзгаришлар, мамлакат ёки халқларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш хукуқига эга ёки эга эмаслиги билан бөглиқ бўлган ижтимоий ҳодисадир. Биринчи кўринишда у мамлакатни мустақил тараққиёт йўлига, хукуқига эга эканлигини кўрсатса, иккинчи кўринишда, аксинча, мамлакат мустақил эмаслигини ёки мустақил бўлса ҳам ўз миллий маънавий қадриятларига бефарқ эканлигини кўрсатади. Бу ўзига хос ва мос, ўз негизига таянган ҳолда ривожланиш қонуниятига зиддир.

Мустақиллик туфайли Ўзбекистонда эркин демократик жамият қуриш вазифасини амалга ошириш жараёнида демократия ва сиёсий маданиятда умуминсоний ва миллий-маънавий қадрият уйғунлиги мужассам эканлигини чукурроқ англаб олмоқдамиз. Шу нуқтаи назардан ёндашганда демократиянинг асосий белгиси у ёки бу мамлакатда халқни олий ҳокимиятнинг амалга оширувчи манбаи эканлигини эътироф этиш бўлса, айни пайтда турли халқлар халқ ҳокимиятининг шакли ва мазмунини турли даврларда турлича талқин этишлари мумкинлиги табиий. Масалан демократия ва сиёсий маданиятнинг антик даврдаги талқини билан Европадаги ҳозирги замон талқини ҳам айнан бир хил эмас. Бугунги кунда ҳам турли халқлар ва турли маданиятлар мавжуд бўлган шароитда уни турли хил тушуниш ва талқин этишни инкор этиб бўлмайди. Масалан, Фарбий Европа ва Шимолий Американинг сиёсий харитасига қарашнинг ўзи бу саволга жавобнинг ижобий эканлигини кўрсатади. Муҳим демократик сиёсий маданият миллий ва умуминсоний қадриятлар ва тамойиллар турли хил сиёсий режимларда, унга мос равишда шу мамлакат ва минтақадаги халқларнинг миллий-маданий, тарихий ва бошқа анъаналарида ўзининг ҳаётий ифодасини топган.

Бугун шуни алоҳида қайд этиш мумкинки, демократия ва сиёсий маданият турли хил миллий-маданий шароитларда яшай олиш хусусиятига эга эканлигини исботлай олди. Бу дегани, бир томондан, демократиянинг миллий хусусиятлари мавжудлигини кўрсатса, иккинчидан уни турли халқлар, миллатлар ҳаётида, давлатчилик қурилиш анъаналарида намоён бўлишидан далолатдир. Шунда ўзининг миллий-маънавий қадриятларига таянмаган, уни ҳисобга олиб, айни пайтда умуминсоний қадриятлар, тамойиллар билан уйғун бўлмаган демократия ва сиёсий маданиятни ҳақиқий демократия ёки демократик сиёсий маданият деб бўлмайди. Бу соҳада ҳамон айрим баҳслар мавжуд. Уни таҳлил этиш ва муносабат билдириш ҳақиқатни англашга ёрдам беради. Масалан: "Шарқ демократияси", "Фарб демократияси", "Шарқона сиёсий маданият", "Фарбона сиёсий маданият"ни тушуниш бўйича бир томондан, демократияни, сиёсий маданиятни умуминсоний қадрият эканлигига таянган ҳолда уни "Шарқ", "Фарб" кўринишларига бўлиб ўрганишга эътиrozли фикрларнинг мавжудлигидир. Ёки, бундай ёндошув бугунги глобаллашув жараёнига тўғри келмайди, ҳозир кўпроқ глобаллашув жараёни тўғрисида гапириш лозим дегувчилар ҳам борлигига кўринади. Шарқона демократияни қўллаш орқасида ўзимизнинг айрим қусурларимизни "яшириш" ҳолатлари бор деган нуқтаи назар. Иккинчидан, Шарқона демократия орқали "Шарқни" улуғлаш, фақат ютуқларни кўриш, бир томонлама унга маҳлиё бўлиш, ўзини мақташ кайфияти мавжуд. Шунинг учун ҳам уни бўлиб ўрганиш, унинг ўргасида "Хитой деворини" кўйиш тўғри эмас, деган нуқтаи назардир. Яна бир қарашда эса "Шарқ" ва "Фарб"га хос бўлган демократиянинг ўзига хос хусусиятларини эътироф этиш яққол кўзга ташланади. Тўғри, бундай қарашларга ўзаро фикр алмашувларда кўпроқ тўқнаш келамиз. Матбуотда эса бундай қарашлар ўзининг аниқ ифодасини топмаётир. Лекин демократия билан боғлиқ чиқишлиар аста-секин кузатилмоқда.

Шунинг учун ҳам айрим муносабат билдириш фойдадан холи эмас. Аввало, "Шарқ" ва "Фарб" атамалари тўғрисида. Табиий ёндашганда бу тушунча умумэътироф этилган ва кенг жамоатчиликка яхши маълум. Айни пайтда у тобора кенгроқ маъно-мазмун касб этиб бормоқда. У бугун сиёсий-ижтимоий, маънавий маъно касб этаётганлигини ҳам таъкидлаш лозим. Бундан ташқари "Шарқона демократия" ёки "Фарбона демократия" атамасини алоҳида-алоҳида тарзда ишлатилиши демократия ва сиёсий маданиятнинг умуминсоний маъно-мазмунига, умумэътироф этилган қадрият сифатида унинг умумий моҳиятига соя ташламайди. Бошқача айтганда "Демократия" (Шарқда ҳам Фарбда ҳам) умум эътироф этилган тушунча. Бу соҳада ўзаро баҳс, кескин ихтилофлар йўқ. Муаммо бизнинг назаримизча, 1) "Шарқона" ёки "Фарбона" демократия ва сиёсий маданият ўртасидаги фарқни англашда кимнинг қандай тушуниб ёндашиши билан боғлиқ. Бунда муаммо демократиянинг умумий, ягона моҳиятида эмас, унинг ўзига хос миллий-маънавий хусусиятларини фарқлаш, эътироф этиш билан боғлиқ. Албатта "Шарқона" демократия тўғрисида фикр юритиб уни "Фарб" демократиясидан устун кўйишга, ёки Фарб демократиясини шарқдан устун кўйишга, уни камситишга бўлган урунишни ҳам, ёки Шарқона демократия тўғрисида гапирганда унинг фақат ижобий жиҳатларини бўрттириб, айрим заарли, замон руҳига мос келмайдиган, бугунги дунё эътироф этган қадриятлардан орқада қолган томонларини ҳам ҳисобга олмаслик мумкин эмас. Шунинг учун ҳам унга қандай маъно бериш, унинг мазмун-моҳиятига холисона ёндошиб муносабат билдириш билан боғлиқ.

Бу халқларнинг ҳаётига ва ўзига хос ва мос ривожланиш, турмуш тарзи, урф-одат, анъаналари, қадриятларини, ўз идеаллари, рамзлари, давлатчилик анъаналари, тили ва маданияти кўринишлари билан боғлиқ миллий қадриятлардан бегоналаштирилганлигини билдиради. Айрим ҳолларда бу қадриятларга бефарқ қарашиб, уни

ижтимоий тараққиётдаги ўрнидан "миллий қиёфа", ўзига хосликдан маҳрум бўлишига сабаб ҳам бўлади.

Президент И.Каримов мамлакатимиз ўз мустақиллигини қўлга киритгандан кейин она заминимизда демократик жамият қуришининг назарий концепциясини ишлаб чиқар экан, иқтисодий ва ижтимоий сиёсий ҳаётни қайта қуришни миллий-маънавий тикланиш билан уйғун ҳолатда бўлиши кераклигини асослаб, Ўзбекистонни янгилаш ва ривожлантиришнинг ўз йўли тўртга асосий негизга асосланади - деб кўрсатди. Улар:

- Умуминсоний қадриятларга содиқлик;
- халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш;
- инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши;
- ватанпарварлик.¹

Миллий анъана ва инсоннинг ижтимоийлашуви билан боғлиқ сиёсий маданиятда ўз халқи миллий қадриятларини бошқа миллат ва халқлар қадриятларига қарши кўймаган ҳолда, ва аксинча, бошқа миллат қадриятларни чуқур ҳис қилиш даражасига олиб чиқса сиёсий маданиятда нафақат миллий-маънавий қадриятлар, балки умумбашарий қадриятлар ҳам ўз ифодасини топади. Миллий муносабатларда дўстона, ўзаро манфаатли иқтисодий ва маънавий мулоқотдан ўзга ният бўлмаса, ана шунда турли миилатларнинг қадриятларини ифодаловчи умумбашарий қадриятлар ўсиб бораверади. Сиёсий маданият миллат ва умумбашариятнинг қадриятига айланади.

Сиёсий маданият нуқтаи назаридан қараганда ва баҳо берганда мустақил Ўзбекистоннинг куч-кудрат манбай – халқимизнинг аввало миллий-маънавий ҳамда умуминсоний қадриятларга содиқлигидир, дейиш мумкин.

Сиёсий маданият дунё халқлари томонидан умум эътироф этилган тушунча. Шу маънода сиёсий маданиятнинг юқоридаги икки негизи борлигини таъкидлаш

¹ И.А.Каримов. "Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура". Т.1. -Т., "Ўзбекистон", 1996. 76-б.

лозим, деб ўйлаймиз. Айни пайтда "соф сиёсий маданият", яъни бирон-бир халқ ёки миллатнинг хусусиятлари билан боғлиқ бўлмаган, унинг идеалларини мутлақ ҳолда ифода этадиган кўринишини сиёсий ҳаётда учратиш қийин.

Бундан ташқари "сиёсий маданият"ни синфий нуқтаи назардан, уни "муайян гуруҳ", "қатлам", "синф" билан боғлаб тушуниш амалиёти эса сиёсий маданиятнинг миллий-маънавий негизларини, хусусиятларини тан олиш эмас, аксинча, уни инкор этиш йўли эканлиги ҳам маълум.

Шу маънода, умуминсоний қадриятларга содиқлик сиёсий маданиятни миллий биқиқлиқдан, миллий хусусиятларини бир томонлама талқин этишдан сақлади.

Республика Президенти И.Каримов Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ўн йиллигига бағишиланган тантанали маросимда сўзлаган нутқида сиёсий ҳаёти-мизда жуда катта ўрин тутадиган қадриятларга тўхталиб, қўйидагиларни яна бир бор эслатди:

"Қадрият деганда, биз минг йиллар давомида шаклланган, одамларнинг ҳаёти, ички дунёсидан мустаҳкам ўрин олган, ҳеч қайси расмий ҳужжатда акс этмаган бўлса-да, унга барча амал қиласидиган, инсонларнинг қонқонига сингиб кетган анъана ва удумларни тушунамиз.

Лўнда қилиб айтганда, одамзод бор экан, миллат бор экан, шу миллатни ифода қиласидиган, асрлар мобайнида қандайдир муқаддас даражага қўтарилиб қолган аломат-хусусиятлар ҳам у билан бирга яшайди.

Табиийки, ота-боболаримиз бизга қолдирган олий-жаноб қадриятларни, фуруримизни кўтарадиган, халқимизнинг обрўсига обрў қўшадиган инсоний одат ва фазилатларни сақлаш, асрлаб-авайлаш ва энг катта бойлик тариқасида янги келажак авлодларга етказиш зарур. Бу масала бўйича ҳеч кимда, ҳеч қандай иккиланиш йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас.

Кейинги йилларда миллий қадриятларни тиклаш ва улуғлаш, буюк авлиё ва мутафаккирларимизнинг хокиёттган қадамжоларни обод қилиш, аждодларимиз ме-

росини ўрганиш борасида қўп-қўп ишлар қилинаёт-
гани ҳақида ҳам узоқ гапириб ўтиришга ҳожат йўқ.

Чунки бусиз биз буюк келажагимизни тасаввур этол-
маймиз, миллатимизнинг томири, тарихи қанча чуқ-
ур бўлса, келажаги ҳам шунча буюк бўлади, деб ту-
шунамиз¹.

Сиёсий тадқиқотларда, у ёки бу жамиятларга хос бў-
лган сиёсий маданиятнинг хусусиятини ўрганишда ва
аниқлашда сиёсий норма ва йўналишларини, индивид
ва гурухнинг хулқ-атвор моделларини, жамиятда фао-
лият кўрсатаётган институтларнинг хусусиятларини
ҳамда тарқалган қадриятлар, ғоялар, белгиларни ўрга-
ниш зарурлиги тўғрисида умумий тўхтамга ҳам келин-
ганлигини кўрамиз².

"Қадрият" жуда кенг тушунча бўлиб, унда миллатнинг
ўзига хос томонлари, феъл-атвори, донишмандлиги,
миллий фурури ўз аксини топади. Бошқача қилиб айтган-
да, миллатнинг маданияти, имони, миллий урф-одати,
мехру оқибати, турмуш тарзи, қўшиқ ва рақслари, мил-
лий либоси, миллий тарбиянинг барча қирралари барча
халқнинг ўзига хос қадриятларида намоён бўлади.

Қадриятлар ўз моҳияти ва амал қилиш доирасига қараб
бир неча гуруҳга бўлинади:

1) табиат билан боғлиқ қадриятлар, яъни инсоният-
нинг яшаши учун зарур бўлган табиий бойликлар, ўсим-
ликлар, ҳайвонот оламини асраш, қўпайтириш, тежам-
ли фойдаланишини тарғиб этувчи ғоялари, қарапшлар;

2) иқтисодиёт соҳасидаги меҳнат ва меҳнат қуролла-
ри малакаси билан боғлиқ қадриятлар, шунингдек, ша-
рқона муносабатлар.

3) ижтимоий-сиёсий қадриятларга давлат тузилма-
си, унинг ҳукуқий асослари - адолат, тенглик, тинч-

¹ И.А.Каримов. Биз танланган йўл - демократик тараққиёт ва
маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.11. -Т.: "Ўзбекистон",
2003, 113-144 б.

² Л.Арутюнян. Методология исследования политической культуры.
Қаранг. <http://www.ist.md/index.asp?doc=3&doctree=1345> / Л.Н.

лик, ҳақиқат сингари омиллар, давлат рамзларига бўлган ҳурмат;

4) маънавий қадриятлар - миллатимиз томонидан яратилган ва бизгача етиб келган илмий-фалсафий, ахлоқий қарашлар, диний, тарихий, бадиий, санъат билан боғлиқ ёдгорликлар киради.

Шундай қилиб, миллий қадрият муайян миллатнинг авлоддан-авлодга ўтиб, узоқ вақт сақланиб келган ахлоқий нормалари, фоя ва диний эътиқоди, урф-одат ва маросимларини ўз ичига олади.

Шу ўринда халқимизнинг қадимий анъаналари турган битгани фойда деган фикрга келмаслик керак. Қадриятларга баҳо беришда, уларнинг яхшилик ва ёмонлик, одиллик ва адолатсизлик, гўзаллик ҳамда ёқимсиз томонларига эътибор бериш, баъзи нуқтаи назардан ижтимоий ҳаётга салбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган удумлардан тезроқ воз кечишга тўғри келади.

Бу келтирилган фикрлар "сиёсий маданият"га дахли йўқдек туюлиши мумкин. Бундай ўйлашни бир томонлама, деб ҳисоблаш мумкин. Миллийликдан шунчаки бегоналashiш, унга унчалик тўғри келмаган, умумбашарий тамойиллар билан муштарақлашмаган тақлидчилик аввало миллий қиёфага салбий таъсир кўрсатади. Бу охир оқибатда "Фарб"га ҳам "Шарқ"қа ҳам ўхшамаган кишиларнинг ўзига хос типи пайдо бўлишига олиб келади.

Биринчидан, бундай одамлар ўзининг миллий-сиёсий қиёфасидан анча бегона бўлганлиги туфайли, сиёсий маданиятнинг фақат умумэътироф этилган тамойилларини эътироф этади, айрим халқларга хос қарашлар ва баҳолаш мезонларидан келиб чиқсан ҳолда ёндошади, муносабат билдиради деб бўлмайди; иккинчидан, сиёсий маданиятда миллий-маънавий қадриятларимизга тўғри келмайдиган ҳатти-ҳаракатлар, таомиллар, одатлардан келиб чиқиб баҳо бериш ҳоллари фуқароларни ўзлигидан, сиёсий маданиятнинг миллий негизларидан бегоналаштиради. Бу сиёсий жараёнларда ҳам акс эта бошлайди.

Бу миллий қадриятларга таяниш мамлакат осойиши-
түлиги ва барқарорлигини таъминлаш йўлида оддий фу-
қародан тортиб, раҳбар шахслар ва барчанинг хатти-ҳара-
катидаги ҳаётий нормалар ҳисобланади. Масалан, XI аср
олими ва донишманди Юсуф Хос Ҳожиб ўзининг "Кутадгу
билик" (Саодат келтирувчи билим) асарида ҳукмдорнинг
элга ва элнинг ҳукмдорга қиласиган муносабатини ни-
ҳоятда назокат билан баён этган. Унда шоҳнинг халқ ол-
дидаги масъулияти:

1. Пулнинг қадрсизланишига йўл қўймаслик.
2. Халқ мулки дахлсизлигини таъминлаш.
3. Халқни ўғри, қароқчи, юлғичлардан ҳимоя қилиш,
деб кўрсатилади. Шунингдек, Юсуф Хос Ҳожиб халқ-
нинг шоҳ олдидаги бурчи нимадан иборат деганда қуй-
идагиларни кўрсатган:

1. Солиқларни ўз вақтида тўлаб туриш.
2. Давлат қонунларини ҳимоя қилиш.
3. Дўстга дўстдай, душманга душмандай муносабатда
булишдан иборатдир. Бунда ўзига хос сиёсий қадриятлар
ва миллий сиёсий маданиятнинг ифодаси мужассам.

Президентимиз И.Каримов Ўзбекистон Республика-
си Конституциясининг ўн икки йиллигига бағишли-
ган тантанали маросимдаги нутқида янги ижтимоий му-
носабатлар асносида шарқона сиёсий маданият ва мил-
лий қадриятларга янгича назарий ва амалий ёндошиб
ҳар томонлама баҳо берди. Қадриятлар жамият ривожи-
нинг устуни, ҳаёт мактаби ҳисобланишига алоҳида эъти-
борни қаратди.

Ўзбекистонимизнинг келажаги кўп жиҳатдан ана шу
қадриятларимизни сиёсий маданият билан уйғунлашти-
риб асрлар қаъридан ажратиб, тозалаб тараққиётимизга
маънавий асос қилиб олишимизга боғлиқдир.

Президентимиз бу ҳақда: "Ҳаётда шундай одат ва эс-
қидан қолган удумлар борки, уларни миллатимиз ва ха-
лқимизга хос бўлган азалий қадриятлар қаторига кири-
тиш қийин", - деган эди. Гап аввало миллий қадриятла-
римизни сохталаштиришга олиб келаётган, урф-одат-

ларимиз ниқоби остида тўй-ҳашам ва маърака-маросимларимизни катта дабдабаларга, базми жамшидларга айлантириб, ҳаётимизга кучайиб кириб бораётган ўта хунук ҳаракатлар ҳақида кетяпти.

Бунинг негизи баъзи бир одамларимизга хос бўлган шуҳратпарастлик, дабдабабозлик, ўзини кўз-кўз қилиш, очиқ айтиш керак, бели оғримасдан, нопок йўллар билан топган пули ва бойлигини терисига сиёдира олмаслик каби иллатлар ва эски асоратлар борлигини кўриш мумкин. Қанчалик аччиқ бўлмасин, бугун бу тўғрида гапирмасдан бўлмайди. Уларнинг сабабларини сиёсий таҳдил этиш аҳамиятли.

Ҳеч шубҳасиз, бундай дабдабаларни ташкил қилишга бош-қош бўладиган, янги-янги маросимларни ўйлаб чиқарадиган ва шунинг ҳисобидан сохта обру топадиган, шу ишни касб қилиб олган маълум бир кимсалар борлигини ҳам очиқ айтишимиз зарур. Бунинг ёмон томонларидан бири шундаки, кишилар кундалик "тирикчилик" билан боғланиб қоладилар. Келажак тўғрисида кам ўйлайдилар. Сиёсий ҳаётда бўладиган ўзгаришлардан ўзларини четга оладилар.

"Миллатнинг дунёқараши, орзу-умидлари, истак ва интилишлари, ўзлиги унинг байрамлари, анъаналарида, айниқса, ёрқин акс этади. Шунинг учун ҳам тарихда, - деб ёзади А.Азизхўжаев, - у ёки бу миллатни ўзлигидан маҳрум этмоқчи бўлган фотиҳлар, аввало, миллатни тилидан, тарихидан, маънавий қадриятига айланган турли байрамларидан маҳрум этишга урингандар. Босқинчилар миллатга бегона ва ёт бўлган, унинг миллий-маънавий қадриятларига тўғри келмаган урфодат, анъаналарни киритиш орқали унинг турмуш тарзини ўзгартириб юборишни мақсад қилиб қўйганлар"¹.

Шу нуқтаи назардан ёндашганда, "советлар андозасига мос анъана ва тадбирларни киритишга" бўлган уринишилар сиёсий маданиятимизга хос бўлмаган қадрият-

¹ А.Азизхўжаев, Мустақилик: курашлар, изтироблар, қувончлар. Т., "Шарқ" ва "Академия" нашриёти, 2001, 8-бет.

ларни зўрлаб сингдиришга қаратилганлигини кўриш мумкин. Бу сиёсатни, маданиятни демократик ўзгаришлардан орқага қолишига олиб келади. Давлат ва жамият қурилиши олдида турган ишларда иштирок этишда фуқаролик масъулиятини, бурчини ҳис этишда оқсоқлик пайдо бўлишига олиб келади.

Сиёсий беқарорлик миллий қадриятларга ҳам, фуқаролик масъулиятини англашга ҳам халақит қиласиган ижтимоий ҳодисадир. Бу миллий бефарқлик, ички қўркув, миллий ҳадиксираш каби сиёсий маданият билан тўғри келмайдиган салбий иллатларни шакллантиради.

Албатта, бу ҳақда биринчи марта сўз юритаётганимиз йўқ. Бу хусусда жамоатчилигимиз, матбуот, радио ва телевидение, хотин-қизлар қўмитаси фаоллари, жойлардаги кўпни кўрган оқсоқолларимиз ҳам куйиниб гапиради. Одам щундай ҳайратда қоладики, бундай ҳеч ақлга сифмайдиган ортиқча маросимлар ҳар бир оила, ота-онанинг елкасига оғир юк бўлиб тушаётганини ҳамма билади. Чунки бундан асосан кўп болали оиласлар азият чекади, қийналади. Щунинг оқибатида қарздор ҳам бўлиб қолиб, қарзини узиш учун бошини кўттармасдан меҳнат қиласди.

"Халқимиз адолат, тенглик, аҳил қўшничилик ва инсонпарварликнинг нозик куртакларини асрлар оша авайлаб-асраб келмоқда. Ўзбекистонни янгилашнинг олий мақсади ана шу анъаналарни қайта тиклаш, уларга янги мазмун бағишлиш, заминимизда тинчлик ва демократия, фаровонлик, маданият, виждан эркинлиги ва ҳар бир кишини камол топтиришга эришиш учун зарур шарт-шароитлар яратишидир"¹.

Келажакда буюк давлат яратиш, адолатли фуқаролик жамияти қуриш учун йўналтирилган мақсад ва ҳаракатларимиз айни пайтда маънавиятимиз, дунёқарашимиз даражасига боғлиқ бўлиб турган ҳозирги шароитда бу соҳадаги ишларимизнинг миллатимиз тақдиридаги улкан аҳамиятини чукур англашимиз даркор. Негаки, бу

¹ И.А.Каримов. "Ўзбекистон: миллий истиқдол, иқтисод, сиёсат, мафкура". Т.1. -Т., "Ўзбекистон", 1996, 77 б.

иш аждодларимиз руҳи поклари олдидағи инсоний қарашларимизни адо этиш ва шу билан бирга бугунги вазифамиз, яъни келажак авлодлар олдидағи масъулиятли бурчимиз ҳамдир.

Аждодларимиздан қолган мерос ҳар бир миллатнинг нафақат ўтмиши, шунингдек, истиқболи учун ҳам куч, фидоийлик ва илҳом манбаи ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам Президент И.А.Каримов қайта-қайта таъкидлаганидек, ҳозирги Ўзбекистон деб аталувчи ҳудуд, яъни бизнинг Ватанимиз нафақат Шарқ, балки умумжаҳон цивилизацияси бешикларидан бири бўлганигини бутун жаҳон тан олмоқда. Бу қадимий ва табаррук тупроқда буюк алломалар, фозилу фузалолар, олиму уламолар, доно сиёсатчилар ва моҳир саркардлар етишиб чиққан. Диний ва дунёвий илмларнинг асослари ҳам мана шу заминда яратилган, сайқал топган.

Қирғиз адаби Чингиз Айтматов: "Ўзбек халқининг тарихи жуда кўхна ва бой. Қадим ўзбек маданиятининг Марказий Осиёга қўрсатган таъсирини кўхна Византияning қадим Римга қўрсатган таъсири билан қиёслаш мумкин", деб таъкидлаган.

Илк "уйғониш даври" деб аталувчи маънавият оламида ал-Хоразмий, Аҳмад Юғнакий, ат-Термизий, Ибн Сино, Беруний, Замахшарий, Баҳовуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубролар ўзига хос бетакрор мактаб яратиб кетдилар.

Президентимизнинг: "Ота-боболаримизнинг асрлар давомида тўплаган ҳаётий тажрибалари, диний, ахлоқий, илмий қарашларини ўзида мужассам этган бу нодир кўлёзмаларни жиддий ўрганиш даври келди"¹, - деб таъкидлайди. Унинг "ўзликни англаш тарихни билишдан бошланади. Инсон учун тарихдан жудо бўлиш ҳаётдан жудо бўлиш демакдир"², - деган ғояларида ҳар бир ватандошимизнинг, айниқса, ёшларимизнинг маъ-

¹ И.А.Каримов. Биз келажагимизни ўз кўлимиз билан қурамиз. Т.7.-Т.: "Ўзбекистон", 1999. 133 б.

² Ўша асар 5,10-б.

навий меросимизни чуқур ўрганиши, сиёсий маданиятни шакллантириши зарурлиги, миллий маънавий тикланишимизнинг бош вазифаси эканлигини тушуниб этишга қаратилгандир.

Маълумки, ҳар қандай ғоя дастлаб назарий фикр сифатида юзага келади. Назария амалиётта татбиқ этилган дагина муайян натижалар беради. Шу маънода, Юртбошимишининг 1992 йилдаёқ Ўзбекистонни янгилаш ва маънавий ва мафкуравий ислоҳотларнинг асосий негизини илмий-назарий жиҳатдан асослаб, амалиётта татбиқ этиш йўлларини кўрсатиб берганлиги юксак аҳамиятга эга бўлди. Мамлакатимиз тараққиётининг миллий истиқдолга эришилганидан кейинги йиллари давомида ушбу омилларга оғишимай амал қилинди. Ўзбекистоннинг тараққиёт йўли ўзига хос эканлиги, энг муҳими, у маънавий юксалишга биринчи даражали вазифа сифатида қараши умумжаҳон миқёсида эътироф этилди. Бугунги кунда тараққиётнинг ўзбек модели бутун дунёга маълум. Бунда Юртбошимииз томонидан асосланган тараққиётимиз тўрт омилиниңг сиёсий маданиятни ошириш учун аҳамияти алоҳида бўлганлигини таъкидлаш керак.

Биринчи омил, умуминсоний қадриятларга содиқлик. Бинобарин, ҳеч қайси миллат ўз қобиғидагина ривожлана олмайди. Бундай маҳдудлик алал-оқибат тараққиётга эмас, танazzулга сабаб бўлиши жаҳон тарихида кўп бор кузатилган. Шунинг учун сиёсий маданиятда ҳалқлар уни ҳисобга олади. Ўзбекистон ўз мустақиллигининг дастлабки пайтлариданоқ умуминсоний қадриятларга содиқликни давлат ва жамият қурилишининг бош мезони сифатида белгилади. Мамлакатимизда 136 дан ортиқ миллат ва элат вакиллари аҳил, иттифоқда яшаётганлиги, жаҳоннинг юзлаб мамлакатлари билан ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий-маърифий соҳаларда тенг ҳуқуқли ҳамкорлик алоқалари йўлга қўйилганини бунинг ёрқин далилидир.

Ўзбекистон ҳалқаро ҳамкорлигининг муҳим бир хусусияти, унинг икки томонлама манфаатлар асосида, юксак маънавий-ахлоқий мезонга кўтарилиганини далилидир. Бу

жихатдан мамлакатимиз раҳбарининг "Маънавият турли халқлар ва мамлакатлар кишиларини қон-қардош қилади. Уларнинг тақдирини ўзаро хурмат асосида яқинлаштиради"¹ - деган фикрлари фоят аҳамиятлидир.

Иккинчи омил, халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришнинг сиёсий маданият билан узвий боғлиқлигидир. Президентимизнинг 1992 йили кун тартибига қўйилган мамлакатимиз тараққиёти учун бениҳоя муҳим аҳамиятга эга бўлган мазкур фикрлари ўтган йиллар давомида муттасил амалиётга татбиқ этиб борилди. Фақат миллий истиқлол шарофати билангина Имом Бухорий, Абу Исо ат-Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий, Имом Абу Мансур Мотуридий каби маънавиятимиз даргаларининг муборак номлари халқимизга қайтариб берилди. Уларнинг маънавий меросидан сиёсий маданиятда ҳам фойдаланилмоқда. Уларнинг юбилейлари халқаро миқёсда нишонланиб, ривожланган жаҳон архитектураси андозаларига мос кўркам ёдгорлик мажмуалари қурилди. Бу обидалар халқимизнинг, юртимиз меҳмонларининг азиз зиёратгоҳига айланди. Ушбу ёдгорликлар мажмуи, биринчидан миллий истиқлол учун курашган аждодларга юксак эҳтиром тимсоли бўлса, иккинчидан, ёшларимизга ватан ва миллатга муҳаббат туйгусини, сиёсий-маданий қадриятларни сингдирувчи маънавият дарсхонасидир.

Бугунги натижалар, аввало мана шундай тафаккур соҳиби, юрганамосининг адолатли сиёсати, узоқни кўра билиши, раҳбарлик салоҳияти маҳсули сифатида баҳоланмоғи керак. У сиёсий маданиятнинг ёрқин ифодасидир.

Бугун халқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга бўлган эътибор янги босқичга кўтарилди. Миллий кино, миллий театр, миллий қўшиқчилик санъати, миллий эстрадани ривожлантириш билан боғлиқ ҳукумат қарорларининг қабул қилиниши, Республика Маънавият ва маърифат кенгashi тузилиб,

¹ И.А.Каримов. "Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура". Т.1. -Т., "Ўзбекистон", 1996. 80-б.

бу соҳага ҳукумат миқёсида алоҳида эътибор берилиши, миллатимизнинг ҳаққоний тарихини яратиш ҳам жисмонан, ҳам маънан баркамол авлод тарбияси йўлида қилинаётган ишлар – буларни санаб адогига етиш қийин. Ўзбекистон дунёда маънавиятга энг кўп маблағ ажратадиган давлатлар сирасига кириши нуфузли халқаро ташкилотлар томонидан эътироф этилган.

Мамлакат тараққиётининг Президентимиз белгилаб берган учинчи маънавий-ахлоқий негизи – инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қила олиши тамойили маънавий ислоҳотлар ютугини таъминлашда, сиёсий маданиятнинг шаклланишида янада муҳим аҳамиятга эга. Бинобарин, инсон ўзини чин маънода озод ва эркин ҳис қилмас экан, у жамиятнинг фаол аъзосига айланади. Шу маънода мустақилликнинг ўтган йиллари мобайнида қонун устуворлиги, жамиятни демократлаштириш ва эркинлаштириш борасида амалга оширилаётган ишлар диққатга сазовордир.

Шунинг баробарида, мамлакатимиз қонунлари муқаддас динимиз ниқобидаги экстремистик фаолият билан шуғулланишни қатъяян рад этади. Экстремизм, терроризм ва наркобизнес каби инсон маънавиятини тубанлаштирувчи иллатларни қоралайди. Уларга қарши барча воситалар билан кураш олиб боради. Таъкидлаш керакки, ўтган йилларда мамлакатимиз терроризм ва наркобизнесга қарши курашда жаҳоннинг кўплаб тараққий этган мамлакатларига ҳам ўrnак бўлиб келмоқда.

Тараққиётнинг тўртинчи маънавий-ахлоқий негизи – ватанпарварлик. Зоро, ватанпарварлик туйфуси бугунги ислоҳотлар ютугини таъминлашнинг энг муҳим омилидир. Сиёсий маданиятнинг ўзига хос ифодасидир.

Ватанпарварлик - киндик қони тўкилган заминга муҳаббат, унинг истиқболи учун қайпуриш, равнақи йўлида интилиш демакдир. Бошқача айтганда, ватанпарварлик – ўз юртига эгалик ҳисси, унинг нурли истиқболи учун жон фидолик туйфуси. Бинобарин, бусиз инсон маънавияти мукаммал бўлмайди.

Мустақиллик йилларида ёш авлод қалбидан Ватанга, миллатга муҳаббат туйғусини тарбиялаш борасида ҳам асрларга татигулик ишлар қилинди. Ватан озодлиги учун курашган Соҳибқирон Амир Темур, Жалолиддин Мангуберди каби саркардалар, Ватан ва миллатга фидоийлик тимсолига айланган Маҳмудхўжа Беҳбудий, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Чўлпон ва уларнинг сафдошлиари хотираларининг абадийлаштирилганлиги, давлатимиз рамзлари – байроқ, герб, мадҳияга юксак эҳтиром туйғусининг шаклланганлиги бунинг ёрқин далилидир. Шунинг учун ҳам бугунги кунда "Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!", "Шу азиз Ватан барчамизники" деган сўзлар шунчаки шиор эмас, миллат ёшларининг қалб даъватига, сиёсий эътиқодига, қадриятига айланмоқда.

Ўзбекистон жамиятининг сиёсий-маданий қиёфасини аҳолининг қонунга нисбатан ҳурмати, сиёсий хулқатвори фуқаролик масъулияти ва мажбуриятлари орқали кўриш мумкин.

Сиёсий маданият ва қадриятларининг миллий ўзига хослиги ва умумбашарий мазмуни ўргасидаги боғлиқликни тўғри тушуниш орқалигина унга объектив ва илмий ёндашиш мумкин. Миллий-маънавий меросдан сиёсий маданиятда унумли, оқилона фойдаланиш ҳар доим долзарб масала бўлиб келган.

Халқимиз ҳар бир ишни амалга оширишда сиёсий ҳаётга ҳам, сиёсий воқеалар тўғрисида холоса чиқаришда ҳам сабр-бардошлилик, вазминлик, бағрикенглик, андиша билан иш кўришида, янгиликка эҳтиёткорлик билан аста-секин кўнишиб бориши ва ўзлаштиришида кўринади. Шу сабабли ўтмишда шаклланган одатларга, анъаналарга содиқлик, уларни сақлаш, кейинги авлодларга мерос қолдиришга уриниш ўзбек миллий маънавиятининг энг муҳим хусусиятларидандир.

Президент И.Каримовнинг республика тарихчи олимлари, ижодкорлари, барча зиёлилари олдига қўяётган талабнинг замирида Ўзбекистон давлати - тарихи минг йилликлар билан ўлчанадиган қадимги давлатчилигимиз-

нинг қонуний давоми, асрлар давомида шаклланган ва тараққий қилган ўзбек маданияти ва маънавиятининг янги тарихий шароитдаги ўрни ва ролини илмий асослаб бериш, Ўрта Осиё минтақасининг, унинг марказида жойлашган Ўзбекистон нафақат Шарқ, балки умумжаҳон цивилизация бешикларидан бири бўлганини ва бугунги ўзбек халқи ана шундай тарихий ўтмишга эга цивилизациянинг қонуний вориси эканини холис ва ҳаққоний ёритиб бериш вазифаси турганлигига эътиборни қаратади.

Президент И.А.Каримов "Тарих хотираси, халқнинг, жонажон ўлканинг, давлатимиз худудининг холис ва ҳаққоний тарихини тиклаш миллий ўзликни англашни, таъбир жоиз бўлса, миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараённада фоят муҳим ўрин тутади. Тарихий тажриба, анъаналарнинг мерос бўлиб ўтиши - буларнинг барчasi янгидан-янги авлодларни тарбиялайдиган қадриятларга айланиб қолмоғи лозим"¹, – дейди.

Бугун сиёсий маданиятимиз учун асос бўладиган, миллий давлатчилигимиз шаклланди. "Модомики, ўз тарихини билган, ундан қувват оладиган халқни енгиг бўлмас экан, биз ҳаққоний тарихимизни тиклашимиз, халқимизни, миллатимизни ана шу тарих билан куроллантиришимиз зарур", - дейди Президент И.А.Каримов.²

Мустақиллик йилларида миллий тарихимиз, анъаналаримизни тиклаш, аждодларимиздан бизгача етиб келган маънавий-маърифий, маданий меросларни авлодларимизга бекаму кўст етказиб бериш каби муҳим вазифалар намоён бўлди.

Унинг илмий асосларини ўрганишга эътиборни қаратиб: "Назаримда, ўзбек халқининг тарихий ўтмиши, ўзлиги, маънавияти ҳақида гапираётганда, бизда чукур

¹ Қаранг: "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". Т.: "Ўзбекистон".- 1997. Б.140.

² И.А.Каримов. "Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамиз". Т.7.- Т.: Ўзбекистон, 1999.149-б.

илмий асосга таянган таҳлил, муайян масалаларда аниқ ёндашув етишмаяпти. Илмий тилда айтганда, яхлит концепция йўқ. Ўзликни англаш тарихни билишдан бошлилади. Исботталаб бўлмаган ушбу ҳақиқат давлат сиёсати даражасига кўтарилиши зарур"¹ эканлигини қайд этади.

Тарихни ўрганишдан асосий мақсад - ундан сабоқ олиш зарур. Чунки, ҳар қандай миллат тарихи ёрқин кунлардан ташқари қора тунларни ҳам ўз ичига олади. Шу жумладан, Шарқ уйғониш даврининг бешиги бўлган ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида нафақат фан, маданият, маънавият, маърифат ривожланган, балки шу билан бирликда, ҳокимият талашиш, элатлараро ва маҳаллий низолар тараққиётнинг умумий йўналишига птур етказган, миллатни пароканда қилган, қарам бўлишига олиб келган даврлар эди. Бу сиёсий жиҳатдан қараганда сиёсий маданиятда айrim қусурларнинг ҳамон мавжудлигини кўрсатади.

Бу сиёсий маданиятни миллий истиқлол ғояси мезонларига, тамойилларига таяниш лозимлигини кўрсатади. Энг муҳими фуқаролар, кенг жамоатчилик ўзининг миллий-маданий меросини, қадриятларини йўқотмаган ҳолда, уни дунё эътироф этган қадриятлар, дунёвий давлатчилик қуриш тамойилларига амал қилиб, уйғун тарзда миллий давлатчилигини ривожлантириб бориши мумкин.

Миллий ғояга тўғри келмайдиган носоғлом уруғ-аймоқчилик, таниш-билишлик ҳолатлари каби турли хил кўринишдаги диний экстремистик ғоялар "илк исломга қайтиш", "ягона Ватан, миллат", "мусулмончилик асосидаги ягона бошқарув"га ўтиш гояларининг негизида сиёсий маданиятга тўғри келмайдиган ёт ғоялар ётгалигини, улар миллий манфаатларимизга зид ва заарли эканлигини алоҳида қайд этиш лозим. Бу соҳада зиёлилар олдида жуда маъсулиятли вазифалар турибди.

ХХ аср бошидаги маърифатчилик ҳаракатининг сиёсий маданияти ҳақида шундай дейиш мумкин: "Ўша ҳара-

¹ И.А.Каримов. Биз келажагимизни ўз кўлимиз билан қурамиз. Т.7. -Т.: "Ўзбекистон", 1999. 134- 6.

катнинг намоёндалари бойлик учун, шон-шухрат учун майдонга чиқишидими? Маҳмудхўжа Беҳбудий, Мунаввар қори, Фитрат, Таваллоларга мактаб очганлари, халқни ўз ҳақ-хуқуқларини танишга даъват этганлари учун бирор маош тӯлаганми? Бирор уларга ойлик берганми? Албатта, йўқ. Улар ўт билан ўйнашаётганларини, истибдодга қарши курашаётганлари учун аёвсиз жазоланишларини олдиндан яхши билишган. Билатуриб, онгли равишда мана шу йўлдан борганлар. Чунки виждонлари, иймонлари шунга даъват этган"¹.

Ёки ўша давр зиёлилари, хусусан, Фитрат ҳақида профессор Наим Каримов шундай фикр билдиради: "...Фитрат ўзбекчилик асосларини ана шу тўрт шартнинг мавжуд булишида кўрган, буларсиз ўзбек миллатининг бўлишини тасаввур ҳам этмаган. Бу шартлар эса биринчидан, ҳар бир миллатнинг ўз тарихий ватанига эга булиши, иккинчидан, миллий тилнинг соғлигига эришиш, учинчидан, ўз йўлидан бориш ва тўртинчидан, миллий қадриятлар, анъаналар ва тарихий маданий илдизларига таянган ҳолда ривожланишни қўзда тутади. Фитрат ва у раҳнамоси бўлган ўзбек зиёлилари 20-йиллар арафасида ана шу эътиқоддан келиб чиқсан ҳолда ўзбекчилик асосларини белгилашга уриндилар".² Бунда сиёсий маданият фуқаролик туйғусини англаш билан уйғундир.

Хулоса қилиб мавжуд концептуал ғояларни умумлаштирадиган бўлсак, улар қўйидаги ўналишларни ўз ичига олади:

- сиёсий маданият негизида маънавий мерос ва диний қадриятларни чукур ўзлаштириш, миллатимизнинг ўз-ўзини англашига эришиш, миллий гуур ва ифтихор туйғуларини изчиллик билан мустаҳкамлаш амалга ошади;

- иккинчидан, мустақиллик шароитида миллий ғоя ва миллий мағкурани шакллантириш ҳамда уни халқимиз дунёқарашига айланишига эришиш, сиёсий маданиятни ҳам шу негизда қўриш мумкин.

¹ Каранг: Ўша манба. 136-б.

² Каранг: Миллийлик мезонлари. "Миллий тикланиш". 1998. 19 май, №14 (144).

- учинчидан, таълим тизимини ислоҳ қилиш, кадрлар тайёрлашнинг миллий дастурини амалга ошириш, баркамол авлодни шакллантириш, соғлом авлод дастурини амалга ошириш асосида жисмонан бақувват, руҳи, фикри соғлом, билимли, мард ватанпарвар юксак сиёсий маданиятли авлодимизни шакллантириш мумкин;

- тўртингидан, миллий-маънавий салоҳиятимизнинг жаҳон цивилизациясидаги ўрнини тиклаш ва бугунги кунда маънавият, маърифат, техника, технология ютуқларини чуқур ўзлаштириш асосида ҳозирги замон умумжаҳон маънавияти тизими ривожига ҳисса қўшиш;

- бешинчидан, ёшлар маънавиятини миллий истиқлол фоялари билан бойитиб бориш, улар онгига сиёсий маданият кўринишларини шакллантириш; Миллий ва умуминсоний қадриятларга муентазам равишда таяниб иш кўриш лозим бўлади..

Олдимизда турган вазифа ҳам халқимизнинг ва инсониятнинг асрлар давомида яратган, барча маънавий бойликларни жумладан, миллий-маънавий қадриятларимизни миллий-маънавий салоҳиятимизнинг, сиёсий маданиятнинг ажralmas қисмига айлантиришдан иборатdir. Бу миллий-маънавий қадриятларимизга мос сиёсий маданиятни қарор топтиради.

Халқнинг ноёб истеъоди, ижодий тафаккури, миллий қадрияти, меҳнат малакаси ҳам маънавият ҳисобланниб, миллатнинг интеллектуал салоҳиятини, сиёсий хулқ-автори, қадриятларини, мақсад ва миллатини дунёга намойиш этади. Шарқ уйғониш даврини бошлаб берган Хоразмий, Форобий, Беруний, Фарғоний, Ибн Сино сингари алломалар, соҳибқирон Амир Темур, буюк бобомиз Алишер Навоийлардан қолган мерос халқимиз тимсоли, сиёсий маънавиятимизнинг маданий негизларидир.

Ўзбекистоннинг бозор иқтисодиётига ўтиши билан боғлиқ ижтимоий ҳаётдаги янги иқтисодий, маданий, маънавий ўзгаришлар, дастлаб аксарият ёшларни интеллектуал фаолиятдан бироз узоклаштириди, дейиш

мумкин. Айни пайтда у билан боғлиқ бўлган ташкилотлар: илмий-текшириш институтлари, олий ўкув юртларидан илмий кадрлар, мактаблардан қўпгина ўқитувчилар кетиб қолдилар, лекин бу ҳолнинг вақтинчалик эканлигини бугун кўриб турибмиз. Олий ўкув юртларига кириш учун берилаётган аризалар сонининг йилдан-йилга кўпайиб бораётганлиги, аспирантурага кириш учун ҳам танловнинг қайта тикланаётганлигидан билса бўлади. Таҳликали вазиятларнинг камайиб, барқарорликнинг кучайиши натижасида илм ўрганиш, ақл-заковат, маънавиятнинг бошқа ҳамма қадриятлардан устун туришини халқ бугун тобора яхшироқ англамоқда ва келгусида инсон ақлий заковатига бўлган эҳтиёж янада ортади.

Мустақиллик ва демократик сиёсий маданиятнинг шаклланиши

Мустақиллик дунё халқарида бўлгани сингари Ўзбекистон халқи ҳаётининг барча соҳаларида, хусусан сиёсий маданиятида ҳам янги тарихий, сиёсий Ўзгаришлар даври бошланганлигини билдиради.

Бу сиёсий тараққиёт йўлини мустақил белгилаш, сиёсий ҳаёт, жамият сиёсий тизимида Ўзгаришлар ясаш, мавжуд сиёсий институтлар ва муносабатларни янгича негизда қуриш билан боғлиқ сиёсий маданият муаммоларини ҳал этишни амалга оширишни назарда тутади. Бу кўпроқ демократик сиёсий маданиятни шакллантириш билан боғлиқ.

Мустақил давлат учун бу табиий, ижтимоий-сиёсий эҳтиёждир. Сиёсий ҳаётни миллий-маънавий мерос ва қадриятларни ҳисобга олиб унга мос тарзда янгилаш, сиёсий маданиятнинг миллий хусусиятларини қайтадан тиклаш ва қарор топтириб, мустаҳкамланишига қаратилган сиёсатнинг моҳиятини ташкил этади. Демократик сиёсий маданият миллий ривожланиш ва тараққиётда унинг хилма-хиллигини таъминлаш қонуниятини ҳам ҳисобга олади. Миллий қадриятларни умумбашарий

қадриятлар билан боғлайди ҳамда унинг тараққиётини кафолатлаб беради.

Юксак маънавият аввало ҳар бир инсоннинг мустақил равишда тўғри ҳаёт йўлини топа билишида ҳамда ўзи, оила аъзоларининг серқирра, жўшқин, соғлом ҳаётини таъминлай олишида номоён бўлади. Иккинчидан, ўзи мансуб бўлган ҳалқ, миллат, ватан қадр-қимматини юксак кўтарадиган, шу тупроқ, шу юрт шаън-шарафи учун, гуллаб-яшнаши учун чин дилдан қайгурадиган, шу йўлда ўз меҳнати, билим ва куч-кудратини, керак бўлса, жонини қурбон қилишга тайёр турадиган юксак сиёсий маданиятга эга бўлган кишилардагина ўз аксини топади. Шундай кишилар жамиятнинг олға қараб тўхтовсиз силжишини таъминлайди, умумий фаровонлик, адолат ва тинчлик, осойишталикни доимий барқарор бўлишига йўл очади. Мана шунинг учун ҳам мустақил Ўзбекистоннинг ilk шиорларидан бири маънавиятли, баркамол инсонни тарбиялашдан иборат бўлганди.

Мустақиллик шароитида сиёсий маданиятнинг кўринишларида туб ўзгаришлар содир бўлди. Бунинг қуйидаги жиҳатларини алоҳида таъкидлаш лозим. Биринчидан, сиёсий маданиятдаги ўзгаришларни жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий негизида содир бўлган ўзгаришлар, унинг мамлакат сиёсий тизими ва ҳаётидаги ислоҳотлар билан узвий боғлиқ ҳолда амалга ошаётганлиги; иккинчидан, Ўзбекистон сиёсий ҳаёти негизларининг ўзгариши, сиёсий институтлар хилма-хиллигига ўтилганлиги ҳамда ягона ҳукмрон мафкурадан воз кечилиб, фикрлар ва мафкуралар хилма-хиллигига ўтилганлиги сиёсий маданиятнинг ҳам янгича негизга қўйилганлигини билдиради. Энди сиёсий маданият учун "коммунистик ғоя" тамойилларидан воз кечилиб, янгича маъно-мазмун касб эта бошлаган миллий-маънавий қадриятларга, меросга таянган ҳолда сиёсий маданият шаклана бошлади. Унга қараш ва баҳо бериш мезонлари, тамойиллари ҳам ўзгарди; учинчидан, мамлакатнинг ижтимоий қатлами таркиби ҳам янгича негизда шаклана бошлади. Турли

манфаатларни ўзида ифода этадиган ўрта мулқдорлар қатлами, уларнинг сиёсий мақсадлари, хулқ-автор кўришишларини ифодаловчи характерли белгилар янгича сиёсий маданият кўриниши сифатида намоён бўлади; тўртингидан, сиёсий маданиятга синфий нуқтаи назардан ёндошиш ва баҳо бериш ўрнида, ундан ҳоли бўлган сиёсий плюрализм яъни, сиёсий маданият кўринишларига хилма-хил қаращлар, уни эътироф этиш ҳолати вужудга келди. Сиёсий маданиятни ҳокимиятга нисбатан кўришда унга фақат "синфий" нуқтаи назардан мутлақлаштириш эмас, балки турли ҳалқлар ва миллий-этник гуруҳлар, ижтимоий қатламлар, минтақавий ўзига хос жиҳатлари ҳам ҳисобга олинадиган бўлди.

Бундай хусусиятлар жамиятнинг (Ўзбекистоннинг) барча қатламларига хос муштарак мақсадларни ифодаловчи, нисбатан барқарор, қарор топган, сиёсий онг ва маданиятнинг кенг жамоатчиликка хос жиҳатлариридир. Унда жамиятнинг юқорида таъкидланган ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маънавий негизларидаги ўзгаришлар фуқароларнинг сиёсий ҳаётга қараашларида ўзининг таъсирини кўрсатади ҳамда муайян ўзгаришларга сабаб бўлади.

Шу нуқтаи назардан ёндошганда, мустақиллик туфайли давлат ҳокимиятида бўлган ўзгаришлар, турли сиёсий партияларнинг, жамоат бирлашмаларининг шаклланиши фуқароларнинг сиёсий маданиятини ўзгаришида ва миллий маънавий қадриятларга хос ва мос тарзда уларни сиёсий ҳаётда иштирок этишларида яққол намоён бўлиб боради, дейиш мумкин.

Фақат мустақиллик шароитида сиёсий жиҳатдан шахс ўзини чинакамига эркин ва озод ҳис қила олади. Зеро, ҳар бир одамнинг озодлиги у яшайдиган Ватан озодлиги, у мансуб бўлган ҳалқ озодлиги билан чамбарчас боғлиқ. Ватан ва миллатдан ташқарида туриб озодлик ҳақида гапириб бўлмайди. Ҳар бир инсон ўз юртида, ўзининг ҳалқи ичига эркин шахс сифатида вояга этиши ва унга мос сиёсий маданиятга эга бўлиши мумкин. Жумладан

ҳар бир инсонинг маънавий қиёфаси ҳам у мансуб бўлган халқнинг маънавий қиёфасини ўзида акс эттиради.

Истиқлол йилларида биз буни чукур ҳис қилдик. Бу борада муайян ютуқларга эришганимиз муҳтарам Йортбошимизнинг Олий Мажлиснинг XIV сессиясида сўзлаган тарихий аҳамиятга молик маъруzasида теран таҳлил қилиб берилди. Ислоҳотлар нафақат Ўзбекистоннинг сиёсий тизимини янгилади, балки иқтисодий, ижтимоий ҳаётимизда ҳам туб ўзгаришлар ясади, одамлар тафаккурини ҳам қадам-бақадам ўзгартириб бормоқда. Одамларимиз ўтмишини ҳозирги ҳаёт билан қиёслаб кўрмоқдалар, эришилган ютуқларнинг моҳияти ва салоҳиятини англашга интилмоқдалар. "...мустақиллик ҳавосидан бир бора кўксини тўлдириб нафас олган, танланган тараққиёт ва фаровонлик йўлининг тўғрилигига ишонч ҳосил қилган ҳар қайси одам ва бутун бир халқ ҳеч қачон ўз эътиқодидан қайтмайди"¹, - деб таъкидлайди И.Каримов.

Истиқлол туфайли юртдошларимиз руҳиятида, сиёсий маданиятида содир бўлган маънавий ўзгаришларни, руҳий кўтаринкиликни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш Ўзбекистонда давлат ва жамият қурилишининг муҳим вазифасига айланди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида ёқ халқни эсанкиратмасдан, мамлакатни алғов-далғов қилмасдан, мамлакатнинг моддий-маънавий салоҳияти ва миллий анъаналарини инсоний тажрибалар билан бойитган ҳолда янги мустақиллик ўзанига буриб юбориш лозим бўлди. Кишиларнинг тафаккурига, миллий-маданий мерос ва қадриятларга сингган сохта мерос ва синфий сиёсий маданият кўрсаткичларига тўғри келмайдиган тушунчаларни ўзгартириш, яъни сиёсий маданиятни янги кўринишларда шакллантиришга ва тараққий эттиришга тўғри келди.

Бунинг учун сиёсий маданият мустақил Ўзбекистон

¹ И.А.Каримов. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурами¹. 7-том. -Т.: "Ўзбекистон", 1999. 377-бет.

тараққиёти маънавий-ахлоқий негизлари билан боғлиқ ҳолда амалга оширила бошланди.

Сиёсий маданиятда умуминсоний қадриятларга содиклик тамойилига; ҳалқимизнинг маънавий меросини мустаҳкамлаш ва ривожлантириш орқали сиёсий маданиятни юксалтиришга, сиёсий ҳаётда ҳам инсоннинг ўз имкониятларини эркин намоён қилиши ҳамда инсонпарварлик ва ватанпарварлик туйғулари билан ҳамнафас, уйғун бўлишига алоҳида эътибор қаратилди.

Мустақиллик ана шундай йўқола бошлаган ёхуд кўринмай қолган инсон қалби гавҳарларини миллий-маънавий қадрият сифатида уни сиёсий маданиятимиз негизлари сифатида яшай бошлашига имконият туғдирди.

Дунёда шундай бир китоб борки, у ҳеч қачон ўқиб тутатилмайди. Шундай бир мусиқа асари борки, уни охиригача ижро этиб бўлмайди. Бу ҳалқ, миллат ҳаёти, тақдири, қадриятлари, урф-одатлари ҳамда маданий меросидир.

Ҳалқимизда шундай миллий одат, анъана ва фазилатлар борки, улар бошқа ҳалқларда йўқлигидан инсоният маънавиятининг нодир жиҳатлари сифатида бошқаларда ҳайрат уйғота олди. Бу ўзбек ҳалқининг азалдан жамоатчилик туйғусига эгалигидир.

Шу нуқтаи назардан қарагандан, маҳалладек ноёб тузулма ҳақида ортиқча гапириб ўтишга эҳтиёж йўқ, деб ўйлайман.

Нега деганда, ҳар қайси инсон, ҳар қайси хонадон ҳаётида, давлат ва жамият бошқарувида, одамларнинг бошини қовуштириш, турар жойларда тартиб интизомни мустаҳкамлашда, ўзини ўзи бошқариш тизимини жорий қилишда маҳалланинг роли, аҳамияти ва моҳијати кундан-кунга ошиб бораётганини барчамиз кўриб турибмиз. Шу боис, маҳалланинг ҳаётимиздаги мавқеи юксак, унинг қонуний, ҳукуқий асослари ҳар томонлама мустаҳкам бўлиб ривож топса, бу идорани жамиятимиз сиёсий-иктисодий ва маънавий ҳаётининг ажралмас бир қисми, қуйи бошқариш тизими сифатида нечо-

Елик кучайтирсак, бунинг учун барча моддий-молиявий шароитларни ташкил қилиб берсак, ўйлайманки, бу ўз олдимизга қўйган олий мақсадларга эришиш йўлида катта қадам бўлади.

Барчангиз яхши биласиз, "Отанг - маҳалла, онанг-маҳалла" деган ҳикматда жуда катта маъно бор.

Агар биз бу иборанинг ҳақиқий мазмунини сўзда эмас, амалда намоён этмоқчи бўлсақ, шу маҳаллада яшайдиган ким бўлмасин - бева-бечора ёки ногирон бўладими, омади келмаган бирон бир оила бўладими, ёлғиз қолган қария бўладими - буларнинг барчасига нафақат моддий ёрдам беришимиз, аввало, меҳр-эътибор қаратишимиш зарур".¹

Фуқароларнинг сиёсий маданияти негизлари ҳам дастлаб уларнинг маҳалла орқали давлат ва жамият бошқаруви иштирокида шаклланади, қарор топиб боради дейиш мумкин.

Чиндан ҳам халқимизнинг қадриятларидан бири жамоа бўлиб яшаш, бир-бирини қўллаб-куватлашдан иборатdir. Бу айниқса, мустақиллик йилларида ҳар қадамда ўз аксини топмоқда.

Чиндан ҳам оила, маҳалла демократияни, миллий қадриятларимизни дастлаб шакллантирадиган асосий бўғиндир. Оила ва маҳаллага муносабатнинг ўзгариши, у билан боғлиқ қадриятларимизнинг қайта тиклана бошлиши, сиёсий маданиятнинг миллий маънавий қадриятларга мос ҳамда дунё томонидан умумэътироф этилган қадриятлар, тамойиллар билан муштарак бўлишига шарт-шароит яратади.

Мамлакатимизда фуқаролар, аввало, маҳалла орқали демократик жараёнларга, давлат ва жамият бошқарувида иштирок этади. Бу ўзига хос, дунё амалиётида кам учрайдиган ижтимоий ҳодисадир².

¹ Ҳаётимизнинг, тараққиётимизнинг хуқуқий асоси. Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ўн йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. Халқ сўзи, 2002 йил, 6 декабрь.

² Л.Левитин. И.Каримов – Ўзбекистоннинг биринчи Президенти.

Юртбошимиз: "Маҳалла ҳақида сўз юритганда, яна бир масалага эътиборингизни жалб қилмоқчиман, дейди.

Бизнинг ҳаётимизни тебратадиган шундай бир соҳа борки, уни ҳеч қандай қонун ёки расмий хужжат билан чегаралаб, белгилаб бўлмайди.

Бу соҳа бевосита одамларнинг маънавияти, руҳий дунёси, мафкуравий онги, тафаккури билан боғлиқдир.

Шу жумладан, бир жойда ящаётган одамларнинг ўзаро алоқалари, оила муносабатлари дейсизми, қуни-қушничилик дейсизми, қуда-андачилик дейсизми - буларнинг барчаси фоят ўзига хос, сирли бир олам.

Бундай муносабатларни фақатгина расмий йўл билан, қонун ва фармонлар билан белгилаб бериб бўлмайди. Ва бунга интилиш ҳам калтабинлик, деб ҳисоблайман.

Шунинг учун ҳам Шарқ оламида, ислом фалсафасида одамларнинг маҳалла, яъни жамоа бўлиб яشاшида, жамият ҳаётида тинчлик ва осойишталикни сақлашда меҳр-оқибатлилик, шафқат ва мурувват нақадар катта ўрин тутганини англаш мумкин.

Шу сабабли, маҳалланинг аҳамияти ва ўрни ҳақида гапирганда, инсоннинг, оиланинг маънавий олами, ундан хабардор бўлиш, уни англаш, бу руҳий дунёга қўполник билан аралашмасдан, унинг ижобий асосда шаклла нишига нозиклик билан таъсир ўтказишда, ўйлайманки, маҳалладек идорага teng келадиган бошқа бирон-бир во-сита йўқ"¹ - деб таъкидлашлари айни муддаодир.

Ўзбек халқи тўйда ҳам, азада ҳам ён туриб, оддий қунларда ҳам бир бирининг ҳолидан хабар олиб, каттанинг ҳурматини, кичикнинг иззатини жой-жойига қўйиб, бева-бечораларнинг, етим-есирларнинг бошини силаб, хуллас, одамгарчиликни барча нарсадан устун қўйиб яшаган инсонларнинг фарзандлариdir. Жа-

¹ Ҳаётимизнинг, тараққиётимизнинг ҳуқуқий асоси. Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ўн Йиллигига бағишлиланган тантанали маросимдаги нутқи. Халқ сўзи, 2002 йил, 6 декабрь.

моага суюниш ва жамоатчилик фикрини ҳурмат қилиш халқимизнинг энг олижаноб фазилати бўлиб келган.

Булар сиёсий маданият учун негиздир. Шу асосда одамлар сиёсий ҳаётга ҳам инсон омили нуқтаи назаридан ёндошади. Бу сиёсий маданиятга зид ҳодиса эмас. Аксинча у билан муштарак. Уни ҳисобга олмасдан, Ўзбекистон халқи сиёсий маданиятини хусусан сиёсий ҳаётга муносабатни тўғри тушуниши мумкин эмас.

Мустақил Ўзбекистонда бозор муносабатларига ўтиш ниҳоятда мураккаб ва ўз ичига жуда кўп муаммоларни қамраб олишини англаган И. Каримов еттинчи чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 9-сессиясида маънавият масалаларига ҳам жиддий муносабатда бўлиш зарурлиги ҳақида гапира туриб бозор муносабатларига ўтиш, кўр-кўронга мақсад эмас, балки иқтисодий ўнглаш, жамиятни янгилаш йўлидир, деб таъкидлаган эди. Бу янгиланишни сиёсий маданиятда ҳам кўрмоқдамиш.

Демократик давлат курмоқчи эканмиз, энг аввало, сиёсий маданиятда ижтимоий адолат принципларига содиқ бўлиб қолишимиз керак. Агар бозор етим-есирларнинг, қариялар ва камбағал-ночор одамларнинг кўз ёши эвазига куриладиган бўлса, бунаقا бозорнинг ҳеч кимга кераги йўқ. Бу ўзбек халқининг сиёсий маданиятига ҳам, ҳаётий қадриятларига ҳам тўғри келмайди. Юксак маънавий бурчлар инсониятнинг минг йиллик тарихини, ота-боболаримизнинг неча-неча авлодлари тажрибасини амалда давом этиб келиши натижасида юзага келган.

Шунинг учун мустақилликнинг биринчи кунидаёқ, маънавият масаласи энг зарур ижтимоий масала сифатида кун тартибига қўйилди. Одамлар моддий эҳтиёжларини таъминлаш билан баробар уларнинг маънавий қиёфаларини унутмаслик кераклиги Президентимиз томонидан қайта ва қайта огоҳлантирила бошланди.

Шу ўринда маънавиятни бевосита ва билвосита сиёсий маданият билан боғлиқлигининг яққол намоён бўлишини кўриш мумкин. Маънавиятни "куч-қудрат, бахт-саодат" тушунчалари билан, халқнинг, давлатнинг тақ-

дири, ривожланиши билан боғлиқ ҳолда талқин этилиши, сиёсий маъно ҳам касб этади. Бу ерда маънавият сиёсий маданиятнинг асоси, сиёсий маданиятнинг муҳим омили эканлигини ҳис этиш мумкин. Чунки, сиёсий маданияти юқори халқнинг маънавияти ҳам юқори бўлади ва унга таянган халқ мамлакатнинг куч-кудрати, баҳтсаодати тӯғрисида қайғуради. Бу ерда сиёсий маданиятни кенг кўлам ва маъно касб этиши аниқ кўринади.

Биз ўтиш даврининг қийинчилигини бошдан кечирмоқдамиз. Социализм бизни қолоқликка маҳкум этди, биз ана шу нотӯғри йўлни тарк этиб, дадиллик билан янги ҳаёт кура бошладик.

Шуни таъкидлаш жоизки, мاشаққатлардан маънан юксакда тура оладиган авлодгина Ватанининг порлоқ келаҗагига таянч, она Ўзбекистон мустақиллигига чинакам посбон бўлиши мумкин. Муҳтарам Президентимиз И.Каримов маънан баркамол авлодни тарбиялаш тӯғрисида қўйидагича фикр билдиради: "Маънавият - тарбиянинг энг таъсирчан қуроли экан, ундан оқилона фойдаланиш, болаларимизни ватанпарварлик, ростгўйлик, халқсеварликка ўргатиш керак бўлади. Қадимги аждодларимиз комил инсон ҳақида бугун бир ахлоқий талаблар мажмусини замонавий тилда айтсак, Шарқона ахлоқ Кодексини ишлаб чиқарганлар. Киши қалбida ҳаромдан ҳазар, нопокликка нисбатан муросасиз исён бўлиши керак"¹.

Дарҳақиқат, ёш авлодимиз янги жамият қурувчи, мустақилликнинг содиқ қурашчиси бўлар экан, у минг йиллик маънавий меросимизнинг мумтоз намуналари ни ибрат назари билан ўрганмоғи ва сийратига сингдирмоғи керак.

Мустақиллик янгича сиёсий маданият, миллий онг, эркинлик, тафаккур озодлиги, маънавий-руҳий баркамолликни тақозо этади. Мана шу қўрсаткичларга умумхалқ миқёсида эришгандагина, маънавият соҳасида тӯлақонли мустақилликка эришилди, дейиш мумкин.

¹ И.А.Каримов. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т.3. -Т.: "Ўзбекистон", 1996. 38-6.

Умуммиллий савиянинг мана шундай кўтарилишигина миллий мустақиллик сиёсий маданиятининг тугал шаклланишига замин бўла олади.

Бундай орзуларимизнинг мустаҳкам асосларидан бири шуки, биз ўтмишда буюк бўлган давлатлар барпо этган боболар авлодимиз. Миллий ифтихор туйғулари билан қайд этсак арзийдики, биз буюк давлатчилик тарихига эга бўлган миллатмиз. Фақат мана шу тарих тажрибаларидан огоҳ бўлмоғимиз, уни бугунги замон ютуқлари, умумэътироф этилган қадриятлар билан уйғунлаштириш лозим.

Президентимиз И.А.Каримов Олий Мажлиснинг биринчи сессиясида (1995 йил 23 февраль) "Ватан тарихи ва маданиятини, жуғрофияси ва қадимий урф-одатларимизни ҳар томонлама ўрганиш долзарб аҳамиятга эга", эканлигини алоҳида таъкидлайди.

Кўриниб турибдики, сиёсий-маънавий ҳаёт, унинг мустаҳкам пойdevорлари ҳақида ўйлаш ҳозирги кунда энг муҳим масалалардан бири бўлиб турибди.

Хуллас, бир сўз билан айтганда республикамиздаги маънавий ва маърифий ишлар эътибордан четда қолмаяпти. Буни биз Республика Маънавият ва маърифат Кенгаши хузуридаги марказлари мисолида ҳам кўрамиз. Давлат дастурлари асосидаги ҳар бир семинар, суҳбатлар, анжуманлар, тадбирлар кўтаринки руҳда, юксак савияда олиб борилмоқда.

Тарихан жуда қисқа фурсатда бир неча ўн йилликларда қилинадиган ишлар амалга оширилди. Бу бевосита ўтиш даврининг ўзига хос эҳтиёжи, туб ислоҳотларнинг мазмун-моҳиятидан келиб чиқсан зарурат сифатида дунёга келдики, одамлар беихтиёр бутун имкониятларни ишга соглан ҳолда, ҳаёт шаклини ўзгартиришга киришдилар.

Мустамлакачилик асоратида бўлган ўзбек халқининг мустақиликка эришви чиндан ҳам тарихий воқеадир. Айни пайтда у қалбларимизда биқиниб ётган, бироқ айтиш қийин бўлган орзу ва армонимиз эди. Ана шу армонларнинг амалга оширилиши, умидларнинг рӯёбга чиқиши, қўлга киритилган истиқлол энг олий сиёсий

қадриятдир. Эндиликда халқимизни истиқдол, озодлик ва ҳуррият йўлидан қайтарадиган куч йўқдир.

Абдулла Авлонийнинг: "Тарбия бизлар учун ё ҳаёт - ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир", - деган сўзлари жуда замонавий, долзарб ва ибратлидир.

Баркамол, мустаҳкам мамлакатни маънавий комил инсонлар жамиятигина ярати олиши мумкин. Шунинг учун ҳам жамиятимиз тараққиётининг ҳозирги босқичи кун тартибида маънавий-ахлоқий жиҳатдан намуна бўладиган комил инсонни тарбиялаб етиштириш вазифаси бош масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Ҳар бир халқнинг миллий онгига шу халққа хос ва мос бўлган, тарихан шаклланган асосий сиёсий маданият жиҳатлари борки, у шу халқнинг руҳиятини, менталитетини, характеристини ифодалайди ва улар мамлакатнинг сиёсий тизимида ўзининг изларини қолдирмаслиги мумкин эмас.

Албатта дунё тараққиётида демократия ва сиёсий маданият умуминсоний қадрият сифатида турли халқлар, миллатлар тафаккури ва турмуш тарзига сингган, эътироф этилган. Ва шунга мос эътибор берилаётган, амал қилиб келинаётган бошқариш услубидир. Бу умумий қонуният. Айни пайтда, ана шу умумий қонуниятнинг иккинчи муҳим бир жиҳатини ҳисобга олмаслик ҳам мумкин эмас. Бу ҳар бир халқнинг ҳаёт тарзи, менталитети, демократияни, сиёсий маданиятни ҳис этиш, англаш, тушуниш ва унга амал қилиш хусусиятининг мавжудлиги билан боғлиқ. ҳамма халқлар учун ягона сиёсий идора этиш услуби ҳам, ягона жамиятга хос сиёсий маданият андозаси ҳам йўқ. Бирини иккинчисидан афзал кўриш ҳам мумкин эмас. Умуминсоний қадриятга айланган демократия ва сиёсий маданиятнинг ҳамма учун муҳим ва аҳамиятли бўлган жиҳатларини тан олиб, уни ҳар бир халқнинг миллий-маънавий руҳияти асосида қарор топиши ва умуминсоний ҳодисага айланишини эътироф этмаслик жамият ривожига, демократик тарак-

қиёт мантиғига тұғри келмаслигини англамаслик мүмкін әмас. Демократия ва сиёсий маданият қанчалик умуминсоний маъно ва қадрият касб этмасин, унинг негизини, унга руҳий куч-қувват берадиган, уни бойитиб турадиган, ранг-баранглигини таъминлайдиган "миллийлик", "миллий руҳият" миллий-маънавий қадриятлардир. Демократия ва сиёсий маданият миллийликни, миллий руҳиятни ҳисобга олмаса, унга таянмаса, ўз мөхиятига зид бұлып қолади.

Ўзбекистонда қонун устуворлиги асосида қўйилган, умум эътироф этилган демократия билан боғлиқ айрим қадриятларни ҳали ҳаёт тарзимизга, тафаккуримизга, амалий ҳаётимизга тұла сингиб кетмаганлиги, ижтимоий ҳаётда айрим муаммоларнинг сақланиб қолишига сабаб бўлмоқда. Бу демократия ва сиёсий маданиятнинг хусусиятларини англаш, уни ижтимоий ҳаётга тадбиқ этишга ҳам тегишилдири. Демократиянинг миллий хусусиятларини тан олишни, бу айримлар ўйлаётганидек ўзининг айрим қусурларини бекитиш, деб бўлмайди.

Хулоса қилиб айтганда, мустақиллик йилларида миллий маданий меросга мос тарзда сиёсий ҳаёт, сиёсий тизим, давлатчилик, сиёсий институтлар, давлат ҳокимияти бўғинлари, давлат ва жамият курилиши тўғрисидаги қадриятларимиз янги маъно ва мазмун касб этиб бормоқда.

Демократиянинг Шарқона ва Фарбона кўринишлари ҳам, сиёсий маданият ҳам миллий-маънавий хусусиятларни эътироф этадиган, унга таянадиган умуминсоний мөхият касб этади. Демократиянинг қандай шакли бўлишидан қатъий назар миллий-маънавий хусусиятлардан озуқа олади, унга таянсагина умуминсоний қадриятга айланиб боради. Бу халқлар ҳаётида муҳим ўрин тутади. Демократик жамият қуришни, демократик сиёсий маданиятни кафолатлайди.

Биз миллий-маданий меросимизга таянган ҳолда сиёсий ҳаётимизни янгилай бошладик. Сиёсий маданиятнинг янги кўриниши қарор топмоқда ва мустаҳкамланмоқда.

Сиёсий маданият ўзининг миллий-маданий негизларига таянган ҳолда қарор топа бошлади. Буни Ўзбекистон сиёсий ҳаётининг кўринишларида, давлат ҳокимиятини идора этиш, шахсан, фуқароларнинг сиёсий муносабатларга муносабатида ўзига хос қадриятларда аниқ кўриш мумкин.

Фуқаролар сиёсий маданиятининг жамият сиёсий ҳаётидаги иштирокида намоён бўлиши

Сиёсий маданият ва унинг турли ҳалқлар ҳаётидаги иштироки қуйидаги йўналишларда аниқ намоён бўлади. **Биринчидан**, мамлакатда давлат ва ҳокимиятнинг ташкил этилиши, унинг шакли ва кўринишларида; **иккинчидан**, мамлакат сиёсий тизими, унинг тузилишининг ўзига хос жиҳатларида; **учинчидан**, ҳалқнинг сиёсий онг, сиёсий хулқ-автори билан боғлиқ қадриятларида; **тўртинчидан**, мамлакатдаги сиёсий институтлар ва унга бўлган муносабатда ҳамда сиёсий институтларнинг жамиятда демократик ўзгаришларни амалга оширишда тутган мавқеи, таъсир этиш кўламида; **бешинчидан**, фуқароларнинг сиёсий ҳаётда ва жараёнларда иштироки, фаоллик даражасида; **олтинчидан**, сиёсий маданиятни миллий-маданий мерос ва қадриятлар билан қанчалик бир-бирига мос эканлиги ҳамда фарқли жиҳатларида; **еттинчидан**, сиёсий маданиятни умуминсоний қадриятларга муносабати, дунё ҳалқлари эришган ютуқларни қандай даражада ҳисобга олишдаги муайян хусусиятлар, фуқароларнинг сиёсий маданияти, уларнинг сиёсий ҳаётидаги иштирокида намоён бўлади.

Бугун турли ҳалқлар ҳаётida сиёсий маданиятнинг Farbga ва Шарққа хос хусусиятлари, либерал-демократик қадриятлар ва фуқароларда сиёсий хулқ-автор кўришиллари кўпроқ илдиз отмоқда, дейиш мумкин.

Буни Ўзбекистонга тадбиқан қўллаганда сиёсий маданиятнинг уч типига хос хусусиятларни ҳам учратиш мумкин. Лекин умумий ёндашув сифатида мамлакатда

нодавлат ва жамоатчилик институтларида фуқароларнинг фаоллиги аста-секин ошмоқда.

Сиёсий маданият фуқароларнинг давлат ва жамият курилиши иштирокида яққол намоён бўлади. Бу ўз навбатида мамлакатда демократияни қай даражада эканлиги билан узвий боғлиқ ҳолда қўринишидир. Жамият демократик таомийилларга асосланмаган ҳолатда "сиёсий институтлар", "давлат"нинг жамият ҳаётига таъсири юқори бўлади, жамоатчилик институтларининг, фуқароларнинг фаоллиги эмас, аксинча пассивлиги кузатилади. Чунки, мавжуд "сиёсий режим" фуқароларнинг фаолигини оширишдан манфаатдор эмас. Жамиятда демократик жараёнлар, эркинлик ошиб борган сари фуқаролар ва фуқаролик институтларининг роли, уларнинг жамият сиёсий ҳаётига таъсири сезиларли даражада ошиб боради. Бунинг натижасида фуқароларда сиёсий ҳаётга бўлган қизиқиш ортади. Якка тартибдаги фаоллик ижтимоий-сиёсий институтлар, жамоат бирлашмалари фаолияти билан боғланиб, ўз манфаатларни жамият сиёсий ҳаётида сиёсий фаол иштироки орқали таъминлашни англаш жараёни пайдо бўлади. Шунда жамиятдаги демократиянинг даражаси фуқароларнинг сиёсий маданиятини ҳам ифодаловчи муҳим кўрсаткич сифатида ўзининг таъсир кучига эга эканлиги қўринади.

"Жамиятда демократия қай даражада эканлигини белгиловчи камидат учта мезон бор. Булар халқ қарорлар қабул қилиш жараёнларидан қанчалик хабардорлиги. Ҳукумат қарорлари халқ томонидан қанчалик назорат қилиниши, оддий фуқароларнинг давлатни бошқаришда қанчалик иштирок этишидир"¹.

Бу демократик мезонларни сиёсий маданиятнинг ҳам ифода этувчи ўзига хос мезонлари сифатида қўриш мумкинлигини кўрсатади. Чунки, халқ қарорлар қабул қилиш

¹ И.А.Каримов. "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". -Т.: "Ўзбекистон", 1997, 181-б.

жараёнига бефарқ бўлса, ундан хабардор бўлмаса бу шу халқнинг сиёсий масъулиятини, маданиятининг ўзига хос ифодасидир. Ёки ҳукумат қарорлари халқ томонидан назорат этилмаса, унинг ижросини амалга оширишда жамоатчиликнинг таъсири сезилмаса, "давлат" ёки "ҳоқимиятларнинг" иродаси, хоҳиш ва истаги баланд бўлиб қолаверади.

Бугунги сиёсий ҳаётга қарайдиган бўлсак, ҳамма фуқароларнинг ҳам давлатни бошқаришда иштирокини жуда юқори деб бўлмайди. Лекин, "мустабид тузум даври" билан солиширилса, ўзгаришлар яққол сезилиб бормоқда. Бу давлатни бошқаришда уларнинг: а) бевосита; б) билвосита иштироки кўринишлари орқали намоён бўлади:

Шу ўринда, миллий анъаналарга ёт бўлган, миллийликка путур етказувчи, миллатнинг ахлоқий, фалсафий қарашларига, иймон-эътиқодига, адолат ва ҳақиқат тұғрисидаги тасаввурларига мос келмайдиган иллатлардан халос бўлмоқ учун ҳам сиёсий маданият зарур. Зоро, у миллат руҳиятини, қарашлари ва қадриятларининг ифодаси бўлибгина қолмай, унинг ўз-ўзини муҳофаза қила олиши ва ривожланиш салоҳияти ҳамдир.

Шунинг учун ҳам жамиятнинг сиёсий маданиятини юксалтириш ва миллий хавфсизлигини таъминлаш масаласи Президентимиз томонидан мустақил Ўзбекистон тараққиётининг XXI асрдаги устувор йўналишларидан бири сифатида белгиланди.

Бу бежиз эмас. Инсониятнинг кўп минг йиллик тарихи шоҳид: турли ижтимоий групкалар ўртасидаги муносабатларни ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрлар орқали тартибга солишда маънавиятнинг ўрни беқиёс эканлиги эришган натижаларимиздан маълум. Шу нуқтаи назардан маънавият миллий хавфсизликнинг бош омили сифатида кишилар хатти-ҳаракати ва хулқи орқали бевосита давлатнинг ички ҳамда ташқи ижтимоий ҳаётига таъсир этади.

Президент И.А.Каримов Олий Мажлиснинг иккин-

чи чақириқ тўққизинчى сессиясида қилган маърузасида 7-устувор йўналиш ҳақида гапирап экан, шулардан бири "Бу - мамлакатимизда хавфсизлик ва барқарорликни, давлатимизнинг худудий яхлитлигини, сарҳадларимиз дахлислигини таъминлашдан иборат. Чунки бу мезонлар ҳар доим ривожланиш ва тараққиётнинг асосий шарти бўлиб келган. Шунинг учун ҳам экстремизм ва ашаддий ақида-парастликнинг ҳар қандай кўринишларига, ҳалқаро террорчилик ва наркобизнесга қарши изчил курашиш йўлида барча имкониятларимизни ва куч-кудратимизни сафарбар қилиш бугунги кунда энг муҳим ва долзарб ва-зифамиз бўлмоғи лозим.

Мамлакатимизда ҳукм сураётган миллатлар ва динлараро тотувликни, фуқаролар ҳамжиҳатлигини янада мустаҳкамлаш, ягона хонадонимиз бўлмиш Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча инсонларнинг миллати ва дини, ирқи ва жинсига қарамасдан, уларнинг тинчлиги ва осойишталигини таъминлаш - бу борадаги ишларимизнинг асосий маъно-мазмунига айланиши даркор.

Айни пайтда шуни унутмаслигимиз қеракки, мамлакатимиз хавфсизлигини таъминлашда ташқи таҳдидлардан ҳимояланиш ва уларнинг олдини олиш билан бирга, ички хавфсизлик муаммоларига ҳам ғоят жиддий эътибор қаратмоғимиз шарт. Бу жараёнда ўтмишдан салбий мерос бўлиб қолган нуқсон ва иллатлардан халос бўлиш, коррупция, миллатчилик, маҳаллийчилик, уруғаймоқчилик кўринишларига қарши курашиш ва албатта, жамиятни эркинлаштириш йўлидаги ислоҳотларни изчил давом эттириш ва чуқурлаштириш айниқса зарур",¹ - деб уқтириди.

Халқимиз озодликнинг самараларини татиб, унинг улуғ илоҳий неъмат эканлигига бўлган ишончи ортиб бормоқда.

¹ И.А.Каримов. "Биз танлаган йўл - демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли". Т.11. -Т.: "Ўзбекистон", 2003. 20-21-б.

Бугун фуқароларнинг давлат ва жамият қурилишида фаол иштирок эта бошлишига таъсир этаётган омилларни аниқ ҳисобга олиш зарур, деб ўйлаймиз. Булар, **биринчидан**, муқобиллик асосида сайловларни амалга оширилаётганилиги билан бевосита боғлиқ. Масалан, ўтган иккинчи чақириқ Олий Мажлисга сайловда: а) сиёсий партиялардан бештадан номзод; б) ҳокимият вакиллик органларидан; в) фуқаролар ташаббускор гурӯҳларидан номзодлар кўрсатилди. Сайлов ҳуқуқига эга бўлган ҳар бир фуқаро муносиб номзодни танлаб олиб овоз берини учун юксак сиёсий маданият керак бўлишини англаш қийин эмас. Айни пайтда шу ўринда сиёсий маданият ҳаммада ҳам юқори эмаслиги, охир оқибатда номзодга "қариндош уруғчилик", "унинг амали", "мавқеи, лавозими", "таниш-билишилиги", "ошна оғайнигарчилик", "маҳаллийчилик" кўринишлари орқали ҳам овоз берини ҳолларини кузатиш мумкин. Ёки фақат ўзи учун эмас, балки бир йўла икки, учта в.ҳ. киши учун овоз берининг айрим ҳолатларига дуч келинди. Бу айрим фуқаролар сиёсий маданиятининг ўзига хос ҳолатидир.

Эндиғи вазифа демократиянинг самарасини яна ҳам кучайтириш, унга фуқаролар ишончини янада мустаҳкамлашдан иборат. Чунки биринчидан, бизнинг ютуқларимизни қўролмайдиган, унга соя солиш, уни камситиб кўрсатишга уринувчилар, ўша эски қуллик даврини қўмсаб юрганлар бор. Иккинчидан эса, мустақил Ўзбекистоннинг тараққиёт йўлини бошқа ёқقا буриб юбориш, "исломий давлат" қуриш, халифалик барпо этиш лозим деб чет элларда вайсаб юрган ва бўлмагур, сохта, заарли ғоялар билан бир қисм ёшларимиз онгини заҳарлаётгандар бор. Уларнинг ёвуз нияти 16 февраль воқеалари орқали яққол намоён бўлди.

Бу ҳам бизни ҳушёр бўлишга ва танлаган йўлимизни астойдил ҳимоя қилишга, сиёсий маданиятимизни оширишга даъват этади. Танлаган йўлимизнинг бош мақсади эса эркин, фуқаролик жамиятини барпо этиш, янги шахсни шакллантиришdir.

Зеро, И.Каримов құлға киритилган ютуқларни сархисоб этиб, таҳлилий назардан үтказар экан, яқын йиллардаги муҳим устувор йұналишлардан бири сифатида "жамият маънавиятини янада юксалтириш" деб эълон қилди. Бунинг биринчи устувор йұналиши ҳисобланмиш "мамлакат сиёсий, иқтисодий, давлат ва жамият курилишини янада эркинлаштириш" билан узвий алоқадор эканлиги шубҳасиз.

Чунки сиёсий ҳаётни эркинлаштириш деган гап жамоат тизимларини, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқарышини ғивожлантириш демектир. Буни ким амалга оширади? Албатта, биринчи навбатда фуқароларнинг ўзи. Шундай экан, фуқаро ўз ҳақ-хуқуқини танимасдан, фаллашмасдан, сиёсий онги ошмасдан, чинакамига ватанпарвар, фидойи бўлмасдан бу вазифаларни адо эта олмайди.

Бу улкан вазифани бажариш учун ҳар бир фуқаро чинакамига фуқаролик бурчини анлаган, курашчан ва фаол бўлиши лозим.

Президентимиз эркин фуқаро ва озод шахс ҳақида гапириб, куйидаги тўрт жиҳатга эътиборни қаратди, яъни ҳар бир фуқаро:

- ўз ҳақ-хуқуқини танийдиган бўлсин, бунинг учун курашсин;
- ўз кучи ва имкониятларига таянадиган бўлсин, имкониятларини ишга солиб, самарасини қўрсин;
- атрофида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабат билдира олсин;
- шахсий манфаатини мамлакат ва халқ манфаати билан уйғун ҳолда кўриб, фаолият юритсин.

Бу бириринчидан баркамол инсон фазилатлари ҳақидаги аниқ ва тўлиқ таърифдир. Фуқароларнинг давлат ва жамият қурилишида иштирокини демократия соҳасида бўладиган ўзгаришларни чукурлаштиришни, "ҳақиқий силжишлар" бўлишини тақозо этади.

"Иқтисодий, сиёсий ва энг аввало ҳуқуқий макон тегишлича босқичма-босқич таъминлаб берилмас экан,

инсоннинг барча хуқуқлари - давлат ишларини юритишда қатнашиши, эътиқод эркинлиги, йиғинларда, уюшмалар эркинлиги ва шу каби хуқуқлар ҳавода муаллақ бўлиб қолаверади. Аниқ йўлга қўйилган қонун тизими бўлмас экан, демократия ҳам бўлмайди. Шу билан бирга қонунларни қабул қилиш, хукумат ва беистисно ҳамма мансабдор шахсларнинг амалий саъй-ҳаракатлари айнан шу демократик мезонлар орқали ўтиши лозим. Бу жуда муҳим, чунки демократия хуқуқий давлатнинг таркибий қисмидир. Хуқуқий давлат эса... у инсон шахсининг энг олий қадрият сифатида эътироф этишга ва тўла тўкис қабул қилишга асосланган яхлит амал қилувчи тизимдир¹.

Иккинчидан, бундай қарааш фуқароларнинг юксак сиёсий маданиятга ундовчи ўзига хос концепция негизи, методологик асос ҳамдир.

Диққат қилинса, бунда баландпарвоз гаплар йўқ, балки ҳар куни бизга керак бўладиган, ҳар биримизни ва бутун жамиятни безайдиган хислатлар ҳақида гап бормоқда. Ушбу талаблар ўзаро бир-бири билан боғлиқ. Яъни: ўз ҳақ-хуқуқини таниган одам, ўз кучига таяниб имкониятларини ишга сола олади, ўзи ҳам фойда кўради, жамиятга ва давлатга ҳам фойда етказа олади.

Учинчидан, айнан ана шу ҳақ-хуқуқини таниган одам ўз юртида бўлаётган ва унинг атрофида кечётган воқеаларни таҳдил қилишга ўрганади, оқ-қорани ажратиб, яхши нима, ёмон нима - фарқига боради. Энг муҳими, мамлакат ва миллат манфаатини ҳимоя қила олади. Ўз ҳақини танимаган одам миллат ҳақ-хуқуқини ҳам танимайди, халқаро майдонда Ўзбекистон манфаатини ҳимоя қилишга қурби ҳам етмайди. Бундай фуқароларнинг сиёсий маданияти юқори бўлмайди.

Масалани ана шу тарзда олиб қарааш керак. Фуқаронинг камолоти - бу юрт камолоти, фуқаронинг эркинлиги - бу юрт эркинлигини чуқур англаниши лозим.

¹ И.А.Каримов. "Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари". -Т.: "Ўзбекистон", 1997. 181-б.

Айнан ана шундай эркин, озод сиёсий маданияти юқори фуқаролар ижтимоий ҳаётни янгилаш, ислоҳ этишнинг пешқадам кишилари бўладилар, куюнчаклик, фикрий изланувчанлик, янгилик яратишга иштиёқ, бунёдкорлик, фаол сиёсий иштироки бундай одамларнинг фазилатидир. Бундай шахслар безовта қалби, беором тафаккури, эзгуликка йўналтирилган шуур ва шукуҳи билан халқни олға бошлайдилар, миллат руҳини уйготадилар, кучига куч қўшадилар.

Халқимиз орасидан бундай одамлар қанчалик кўп етишиб чиқса, щунча яхши, щунча олға боришимизга имконият вужудга келади. И.Каримов мамлакатимизда яшаётган барча фуқаролар ана шундай пешқадам, ўзини ўзи уддалайдиган, ўз ишидан, фаолиятидан рози бўладиган кишилар бўлишини хоҳлайди; караҳтлик, боқимандалик, ношудликни инсонга хос бўлмаган номуносиб иллат ва нуқсон деб билади. Президент ўзининг Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги мухбири саволларига берган жавобларида ("Ҳушёрликка даъват") буни аниқ қилиб тушунтириб берди: "Агар биз ўз кучи, салоҳиятига ишонадиган, боқимандаликни ор деб биладиган, энг ривожланган мамлакатларнинг илфор кишилари билан теппа-тенг муомала қила оладиган, бу мураккаб, бешафқат ҳаётнинг пасту баланд, тангур-тор кўчаларида Оллоҳ берган ақл-заковати билан тўғри йўлни топа олишга қодир бўлган баркамол авлодни тарбиялаб етиштирсан, ўйлайманки, ўз мақсадимизга тўла эришган бўламиз"¹.

Дарҳақиқат, биз яшаётган янги замоннинг ўзига хос хусусиятлари ҳам ушбу фикрларнинг ниҳоятда теран эканлигини тасдиқлаб турибди. Бинобарин, ҳозирги энг долзарб масалалардан бири ҳам фуқароларнинг сиёсий маданиятини ошириш орқали, уларни давлат ва жамият бошқарувида фаол иштирокини таъминлашдир. Ҳуқуқий дунё глобаллашмоқда, мамлакатлараро мулоқотга эҳти-

¹ И.А.Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. Т.8. -Т., "Ўзбекистон", 2000. 26-6.

ёж ортмоқда. Бу сиёсий маданият ва хавфсизлик масалаларини ҳам ўзаро муштарак қилиб қўймоқда.

Ҳозирги замон воқелиги шундан далолат бериб турибдики, бир мамлакатнинг хавфсизлиги бошқа давлат ҳисобидан ёки айрим ҳолда таъминланиши мумкин эмас.

Янги XXI аср баъзи мураккабликлар билан бошланди. Айниқса, 11 сентябрь воқеалари бу асрда ҳам соғлом кучлар билан ёвуз кучлар ўртасида кураш давом этишини яна бир бор кўрсатди.

Мафкуравий терроризм азалдан шароитга қараб гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона олиб борилган. Нима бўлганда ҳам мафкуравий терроризм жуда сирли равишда, омма тез илғаб ололмайдиган даражада олиб борилади. Чунки унда ёвуз ният ва мақсадни ўзида жам қилган фоя мавжуд. Бу фоя моҳияти шундаки, асл мақсадга эришиш учун сўзбозлик воситасида турли найранглар уюштирилади. Натижада омма чалғийди ва найрангбозлар бундан фойдаланиб сувдан қуруқ чиқадилар ва ўзларининг тор манфаатларига эришадилар. Шу маънода мафкуравий терроризмнинг усули ёлғонни чин, нисбий ҳақиқатни лоф, заифни кучли, кучлини адолатсиз қилиб кўрсатишдан иборат. Бу жараён, айниқса, ахборот технологияси ривожланган ҳозирги замонда хавфли кечади.

Мафкуравий терроризмдан фойдаланувчилар молиявий манбаларни аямайдилар. Молиявий манбани эса мафкуравий терроризмнинг ўзи йиғишириб беради, негаки, инсон руҳияти сирли нарсага мойил бўлгани учун ҳаловатни сирли ҳаракатлардан излайди.

Бугунги кунда, терроризмга қарши қатъий кураш бошланган бир пайтда, мафкуравий терроризмдан фойдаланиш эҳтимоли қучайди. Бу айниқса, Ўзбекистоннинг терроризмга қарши кураш масаласидаги позициясига нисбатан билдирилаётган бир ёқлама фикр ва муносабатларида яққол кўриниб қолди. Президент Ислом Каримов ўз Баёнотларида тўғри баҳо берган эди: "Бу информацион хуруж ташкилотчилари хоҳлайдими, йўқми, аввало ўзининг мафкуравий ва худбинлик манфаатлари-

ни кўзлаб терроризмга, XXI аср вабоси бўлмиш бу балоқазога қарши кураш йўлида бирлашаётган кучларни, одамларни йўлдан оғдириш, уларнинг орасига нифоқ солиш, бир-бирига нисбатан шубҳа туғдиришга уринмоқда"¹.

Биз мана шу оғатдан эҳтиёт бўлишимиз лозим. У "мафкуравий терроризм" бўлиб, мақсади бизни тўғри йўлдан чалғитиб, ўзининг худбин ва чиркин манфаатига эришишдан иборат.

Мафкуравий терроризмга қарши курашнинг йўллари кўп. Дейлик, тарқатилаётган ҳар бир ёвуз foя, фикр ва муносабатни ўз вақтида қузатиб, таҳлил қилиб бориш лозим. Негаки, таҳлил ҳақиқатни ажратиб олишда жуда асқотади.

Сиёсий маданиятда ёвуз foя, фикр ва муносабатга нисбатан мустақил фикр билан жавоб бериш муҳимдир. Бунда сиёсий онглилик ва билимлилик муҳим ўрин тутади.

Оммавий ахборот воситалари вакиллари хабарни асосли, холис узатишга уринишлари лозим;

Махсус тарғибот гурӯҳлари воситасида ҳушёрлик ва огоҳликни сақлаш ишларини амалга ошириш лозим.

Мафкуравий терроризмнинг асл қиёфасини англаш ва унга қарши курашишда фуқароларнинг ҳиссаси салмоқли бўлиши керак. Воқеалар жараёнининг боришидан тез хулоса чиқарувчи соғлом кучларни бирлаштириш, уларнинг шарҳларини тез-тез эълон қилиб туриш ва жойларга амалий ташрифлар билан чиқиш ҳам ижобий натижа беради. Асосийси - мафкуравий терроризмга қарши курашда баландпарвозликдан, шошма-шошарликдан ҳамда беҳуда ваъзхонликдан сақланиш лозим.

Илгари собиқ мустабид тузум даврида ягона нисбатан илмий йўналишдаги мафкуравий терроризм устувор эди. Ота-боболаримиз унга маърифий усул билан зарба бериб келганлар. Ҳозир эса сиёсий йўналишдаги мафкуравий терроризм кучайди. Демак, бунда сиёсий онглилик, сиёсий билимлилик, сиёсий ҳушёрилилик ва сиёсий фикрлаш жуда-жуда зарур. Буларнинг барчаси мута-

¹ И.А.Каримов. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмок керак. Т.10. -Т., "Ўзбекистон", 2002. 113-6.

хассис ва соғлом күчларнинг бирлашиб ҳаракат қилиши натижасида юзага келади.

Сиёсий маданият ана шундай хавф-хатарларни кўриш ва унга холисона баҳо беришда ҳам кўринади. Шунинг учун, мамлакатда бошқа соҳаларда бўлгани каби, ҳалқаро сиёсат ва миллий хавфсизлик масалаларида ҳам ўзига хос ёндошувлар мавжудлигига эътиборни қаратиш зарур. Яъни Ўзбекистон наинки, минтақалараро, балки қитъалараро муносабатларни шакллантиришда ҳам инсонпарварлик сиёсатини олиб бормоқда. Бу ўз навбатида таҳдидларга қарши курашишнинг энг маърифий воситаси сифатида эътироф этилмоқда.

Ёш авлод сиёсий миллий маънавият билан бир вактда жаҳон цивилизацияси ютуқларини ўзлаштириб бориши орқали, улар жаҳон маданияти хазинасига улкан ҳисса қўшган ва дунё аҳлини ҳайратга солган бастакорлар, мусаввирлар ва меъморлар ҳамда уларнинг асарлари ҳақида, шунингдек, хорижий мамлакатларнинг тарихи ва маданий обидалари тўғрисида тасаввурга эга бўлишлари лозим. Бу уларнинг умуммаданий, сиёсий даражасига ёрдам беради.

Ўзбекистонда ҳар йили масалан, 200-300 минг ёшлар меҳнат ресурсларига келиб қўшилмоқда. Очиги уларнинг сиёсий-маданий дунёқарашини етарли даражада шаклланган, деб бўлмайди. Уларнинг айримлари пул топиш, тирикчилик қилиш йўлида турли ишларга қўл урмоқдалар. Маънавияти бўш айрим ёшларнинг гиёҳвандлик, ақидапарастлик, ўғрилик йўлларига кириб кетиш ҳоллари мавжуд. Бундан ташқари, олий ўқув юргига шартнома асосида ўқишига кирган айрим иқтидорли талабаларнинг ўқиши учун пул тополмай ўқишини ташлаб кетиш ҳоллари ҳам учраб турибди. Мана бундай ҳолларда ёшларимизни қандай ҳимоя қилиш устида тинимсиз бош қотириш давлат сиёсатининг ажралмас қисмидир. Шунинг учун ҳам, 2001-2002 ўқув йилидан бошлаб, "Таълим кредит"ларининг жорий этилганлиги бу муаммони ҳал этишга анчайин имконият беради, деб ўйлаймиз. Бу

кўпгина иқтидорли ёшларни илм-фан сирларини ўрганишига қўмаклашади.

Президентимиз истиқоллининг 2-3 йилларидаёқ таълим ва маданият тизимимиз анча эскириб, муҳофазакорлик дардига чалиниб қолганлигини англаб, чуқур ислоҳотларни амалга ошириш зарурлигини асослаб, XXI чақириқ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 13-сессиясида билимдон, маънавий етук инсонларни етишириш учун бутун таълим ва маданият тизимини тубдан ислоҳ қилишни тақозо этишини, айни билимдонлик ва юқори маданийлик, озодликдан ҳамманинг баҳти-саодати йўлида фойдаланиш имконини беришни таъкидлаган эди. Шу асосда республикада кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастури вужудга келди. Унинг биринчи босқичи муваффақиятли яқунланиб, 2-босқичини бажаришга киришдик. У самараларини бера бошлиди. Буни дунё ҳам тан олмоқда.

Бу миллий сиёсий маданиятнинг негизи сифатида бугун англаб етилмоқда. Миллий истиқбол гояси сиёсий маданиятни миллий хусусиятлар билан боғлашда муҳим ўрин тутмоқда.

Ҳар қандай жамият тараққиёти халқ дунёқарашини ҳисобга олмаса, тараққиёт асослари унинг маънавий қадриятларига, манфаатларига мос келмаса, бундай жамият таназзулга учраши табиий. Масаланинг бу жиҳатларини жойлардаги "Камолот" ёшлар ижтимоӣ ҳаракати ҳам ёки бугун республикада фаолият кўрсатаётган барча сиёсий партиялар, уларнинг жойлардаги вилоят, туман (шаҳар) бўлимлари ҳам ўйлаб кўришлари зарур. Шуни унутмаслик керакки, ёшларни сиёсий-ижтимоӣ ҳаётга жалб этиш уларни маънавий-маърифий жиҳатдан тарбиялаш, сиёсий маданиятларини ошириш орқали амалга оширилади.

Бу уларнинг мамлакат сиёсий ҳаётида, давлат ва жамият курилишида фаол иштирок этишига ёрдам беради.

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш керакки, Ўзбекистонда фуқароларнинг сиёсий ҳаётда иштирокини таъминлашда, демократияга боришда ўзига хос йўл танлаб олинди.

"Шунчаки, сохта сиёсий обрў орттириш" йўлидан борилмади. Менимча, Ўзбекистоннинг цивилизация ва тараққиётнинг юксак, ёрқин чўққиларига эришишида маданий ва тарихий мероснинг, халқнинг, инсонпарварлик анъаналаримизнинг юксак мэрраларини эгалланган, умумисоний қадриятлари ва меъёрларига содик бўлган озод ва ҳар томонлама уйғун камол топган шахс асосий таянч бўлиши¹ қоидасига амал қилинган.

Ўзбекистоннинг сиёсий ҳётида бу ўзининг самардорлигини бермоқда. Фуқароларнинг сиёсий онг ва маданияти босқичма-босқич оширилиб, улар демократик жараёнларга тайёр бўлиб бормоқда. Давлат ва жамият қурилишида уларнинг фаол иштирокида, Олий Мажлисда бўладиган ўзгаришлар, икки палатали парламентга ўтиш билан боғлиқ ўзгаришларга уларнинг ижобий муносабатида аниқ кўринади.

Сиёсий иштирок умумий андоза асосида амалга ошадиган текис жараён эмас. У турли манфаатлар орқали кечади. Бугун сиёсий жараёнларда бўладиган ўзгаришлар, ижтимоий-иқтисодий ҳаётда турли манфаатдор қатламларнинг шаклланиб бораётганлиги, фуқароларнинг ўз манфаатларини улар орқали мужассамлаштириб, сиёсий ҳаётга кириб бориши ўзининг истиқболига эга. Бу мамлакатимизда эркин демократик фуқаролик жамияти қурилишига хизмат қилиши муқаррар.

Жамият сиёсий маданиятидаги ўзгаришлар: ютуқлар, муаммо ва ечимлар

Ўтмишда халқимиз маданиятининг ажralmas қисми бўлган ислом динини зўр бериб қораланди, диний адабиётларни йўқ қилишди. Диндорлар маънан таҳқирланди, ҳукуқлари чеклаб кўйилди. Халқимизнинг урф-одатлари, анъаналари, "Наврӯз" ва шу каби миллий байрамлар оёқ ости қилинди.

Эндиликда шуларнинг ҳаммасига чек кўйилмоқда.

¹ И.А.Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида. -Т., "Ўзбекистон", 1996. 183-б.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов қайд этганидек, бу маънавий ҳаётимиздаги уйғонишдир.

Тарихни тикладик, она тилимизни англадик. Улуф боболаримиз рухини шод этдик. Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир сингари халқ жигарбандларининг номи, иззат-икроми, хурмати ўз жойига кўйилди. Удумларимиз, қадриятларимизга қайтдик. Уларнинг меросларини ўрганиб ўзимизга хос сиёсий маданиятга эга бўлмоқдамиз.

Мустақилликка эришгач, ҳукуматимиз исломий ва миллий қадриятларимизнинг бугунги давримизга мос равиша тараққий этишига барча имкониятларни яратиб бермоқда. Советлар даврида бузиб ташланган, харобага келтирилган тарихий, улуф жойлар - мадрасалар, жомеъ-масжидларни давлатимиз ўз маблағи ҳисобидан тиклаб, таъмирлаб ёки янгидан қуриб диний жамоаларга топширмоқда, диний масканларнинг жиҳозланишига кўмаклашяпти. Миллий, сиёсий маданият умуммиллий қадриятларимиз асосида ўзаро уйғунлашмоқда.

Бу давлатнинг динга нисбатан сиёсатининг маъномоҳиятини курсатиш билан бирга, фуқароларнинг давлатга, унинг сиёсати, мустақилликка, инсон эрки, шаъни, қадр-қимматининг ўз жойига кўйилаётганлигидан далолат беради. Бу уларнинг умуммаданий ва миллий онги, сиёсий маданиятига таъсир кўрсатмасдан қолмайди.

Маънавият ва маърифатнинг ривожланиши аҳоли тури қатламларининг мавжуд сиёsat, ҳокимиятга бўлган муносабатини шакллантиради. Мусулмончилик умумдунёвий тамойиллар асосида бир-бирини тўлдиради. Дунёвий давлат вазифалари миллий, маънавий юксалиши белгилаб берувчи устувор йўналиш бўлиб қолди.

Улуф боболаримиз Имом ал-Бухорий, Аҳмад ал-Фарғоний, Марғиноний ва Мотуридий хотираларини ёд этиб, Самарқанд, Фарғона ва Марғилонда тантаналар ўтказишга, Ватанимизнинг ҳақиқий тарихини тиклашга, дунё илм-маърифат аҳли диққатини эл-юргимизга қаратишга, бу улуф заминда камол топган аждодларимизни улуғлашга мустақиллик туфайли эришдик.

130 дан ортиқ миллат ва элат истиқомат қилаётган, ахолисининг руҳий ва маънавий эҳтиёжлари ранг-баранг бўлган Ўзбекистондай мамлакатда тили, миллати, ирқи, ижтимоий мавқеидан қатъий назар инсонни улуғлаш, давлат сиёсатининг бош йуналишидир.

2000 йилнинг 6 ноябрь куни Термизда ўтказилган "Алпомиш" достони яратилганлигининг 1000 йиллиги ни ЮНЕСКО ижроий қўмитасининг маҳсус қарорига биноан ҳалқаро миқёсида кенг нишонлашни миллий урф-одатлар, қадриятлар ва анъаналар тикланишининг энг олий чўққиси, деб айтишимиз мумкин.

Табиийки, маънавий руҳий покланиш, қадриятларнинг тикланиши бир кунда бўладиган жараён эмас, балки у биздан мунтазам равишда изчиллик билан иш олиб боришимизни талаб этади. "Имом Абу Мансур ал-Мотуридий таваллудининг 1130 йиллигини нишонлаш тўғрисида" ги, "Бурҳониддин ал-Марғиноний таваллудининг ҳижрий сана бўйича 910 йиллигини нишонлаш тўғрисида" Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг чиқарган қарорлари фикримизнинг яққол исботидир.

Мустақиллик шарофати билан Навоий вилоятида ҳам умуминсоний, миллий қадриятлар қайта тикланмоқда. Фуқаролар сиёсий маданиятида муҳим ўзгаришлар амалга ошмоқда.

Юртбошимиз навоийликлар билан бўлган учрашувда шундай деган эди: "Насиб этса, ҳадемай миллатимиз фурури, буюк шоир Алишер Навоий таваллудининг 560 йиллигини ҳалқаро миқёсида кенг нишонлаймиз. Бу табаррук тўйни, умумий байрамимизни Сизнинг вилоятингиздан Навоий вилоятидан бошласак нима дейсизлар? Бунинг учун аввало вилоят марказида Навоий ҳазратларининг гўзал бир боги яратилиб, зиёратгоҳга айлантирилса, шу жойда улуғ шоиримизнинг муazzам ҳайкали кўнгилларимизга фахр ва фуур бағишлиб турса айни муддао бўларди"¹.

¹ И.Каримов. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз. 8-том. Т., "Ўзбекистон", 2000.

Юртбошимизнинг бу таклифини навоийликлар кўллаб-қувватлаб 105 гектарлик шоир номи билан аталувчи кўркам хиёбон ҳамда бобомизнинг муҳташам ҳайкали барпо этилди.

2001 йил 24 август куни жума тонгида боғ ҳамда шоир ҳайкалининг очилиш маросимини Республикализ Президенти И.Каримов, бир гурӯҳ юртимиз зиёлилари, вилоятдаги меҳнат фахрийлари иштирокида тантанали тарзда нишонланди¹.

Ҳозирги кунда бу боғ қадриятларини қадрлаган навоийликларнинг севимли масканига айланиб қолди.

Яна миллий қадриятларимиз - анъаналаримиз ҳақида сўз юритмоқчиман. Маълумки, ҳалқимизнинг миллий урф-одатларига, болажонлиги, меҳмондўстлигига хорижликлар ҳам эҳтиром билан қарайди. Юқоридаги фикрларимизнинг исботи ўлароқ "Миллий тикланиш" газетасининг 2002 йил 12 февраль сонида эълон қилинган Муҳиддин Валихонов, Парда Нурматовларнинг "Шарқона маънавиятга - гарбона технология" номли мақоласининг баъзи ўринларидан фойдаланишни жоиз топдик.

"Бир куни Москвадан келган бир гурӯҳ зиёлилар билан Самарқандни зиёрат қилиб, чойхоналардан бирида дам олиб ўтирас эдик. 5-6 отлиқ йигитлар олдимииздан ўтаётганларида отдан тушиб бизга салом бердилар, сўнг отларига миниб хайрлашиб кетдилар. Меҳмонлардан бири: "Бу отлиқлар сизларнинг қариндошларингизми?" - деб сўрашди. Биз "Йўқ, йигитлар бизнинг ёшларимиз, улардан катта эканлигимизни билганликлари учун хурмат юзасидан саломлашдилар" - десак, улар жуда таажжубланиб: "Бундай ажойиб урф-одатларни ҳар ҳалқ ўрганса арзир" деб орзу қилдилар².

Элпарвар инсон Алихон Тўра Соғуний шундай деган эдилар: "Ўзбек ҳалқи эрталабки ошга уюшганидек кунлиқ ҳаётда жамоат ҳам бўлганида эди, ҳеч вақт ҳеч кимга қарам бўлмаган бўлур эди".

¹ И.А.Каримов. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т.10. -Т., "Ўзбекистон", 19-23 б.

² Миллий тикланиш. 2002 йил, 12 февраль.

Бу қисқа фалсафий гап қандай чукур маңнога эга. Ҳали ҳам жамиятимиздаги ислоҳотларни амалга оширишда четда турган бефарқ совет даврларини күмсаб, фақат Россия газета-журналларини ўқиб, телевидениесини куриб, урфодатларимизга лоқайд қараб турган зиёлиларимиз оз эмас.

Улуғ маърифатпарфар Маҳмудхўжа Беҳбудий "Бизни кемиргувчи иллатлар" номли мақоласида шундай ёзган эди: "Биз - туркистонийларни шаҳри ва қишлоғи ёинки ярим маданий, ярим ваҳшӣ синфларимизгача истило этиб, бугун тириклигимизга сорилган ва бизни инқирозга ва таҳлиқага ва жаҳаннамга юмалататурғон тўй, азо исмидаги икки қаттол душманни дерман"¹. Мустақиллик йилларида унга алоҳида эътибор берилаётганлиги сиёсий маданият нуқтаи назаридан қараганда ҳам алоҳида аҳамиятга молик эканлигини англаш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримов тўй-маросимларни тартибга солиш тўғрисида маҳсус фармон чиқарди. Бу фармон одамларнинг шахсий, оиласий масалаларига аралашиб учун эмас, маросимлардаги дабдабозлик борган сари газак олиб ривожланиб боришига тўсиқ кўйилмаса, улар ҳалқ ҳаёти, ижтимоий тараққиётга қанчалик хавф солишини англаш натижаси эди. "Кейинги вақтларда, - дейилади Фармонда, - тўй-ҳашамлар, оиласий тантаналар, маърака ва маросимларни, марҳумлар хотираларига бағишлиланган тадбирларни ўтказишда мамлакатимизнинг кўп жойларида шуҳратпарамастлик, дабдабозлик, исрофгарчиликка йўл кўйиш, эл-юрт одатлари ва анъаналарини менсимаслик, ўзини кўз-кўз қилиш, атрофда яшаётган одамларнинг ҳол-аҳволини инобатга олмаслик қаби эскидан қолган асоратларга йўл кўйилмоқда"². Иқтибосдан кўриниб турибидики, ўша исрофгарчиликлар, маросимларни ўтказишдаги шуҳратпарамастлик ва дабдабозликлар ҳалқ маънавиятининг асосларидан бўлган одатлар ва анъаналарга за-

¹ Маҳмудхўжа Беҳбудий. Таъланган асарлар. Т.: "Маънавият", 1997, 145-б.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. Тошкент, 1998, 28 октябр.

пар етказаётгани шу Фармоннинг қабул қилинишида мұхим сабаблардан бўлди. Фармоннинг давомида бу ҳақда яна шундай дейилади: "Ўтганларнинг хотирасига бағишланган маъракаларни ҳам ўтакеттан дабдабали равишида ўтказишилар ота-боболаримиздан қолган миллий расм-русумларимизга путур етказиш, муқаддас анъаналаримизни обрўзлантиришга олиб келмоқда"¹.

Бу ўринда шуни ҳам таъкидлаш лозимки, маросимлар тўғрисидаги фармоннинг 1998 йил кузида чиқарилиши И.Каримов шу даврдан бошлаб маросимларга жиддий эътибор бера бошлади, деган фикрни англатмайди. Бундан тўрт ярим йил аввал, 1994 йил 18 марта Халқ депутатлари Бухоро вилоят кенгаши сессиясида сўзлаган нутқида Президент шундай деган эди: "Динимиз бизни ҳамиша ҳалол-пок яشاётга, камтар-камсуқум турмуш кечиришга ўргатиб келади. Тўй-ҳашамларимизни, маърака-маросимларимизни дабдабасиз, меъёр доирасида ўтказиши буюради". Шу нутқда вилоятдаги маросимларда учраб турган дабдабабозлик ва ортиқча ҳашамлар кескин танқид қилинган эди. Бундай нуқсонларнинг камайиш ўрнига кўпая бошлагани 1998 йил кузида зикр этилган маҳсус фармонни чиқаришга олиб келди, дейиш мумкин.

Ҳозирги кунда ҳаётимизда учраётган маросимларни ортиқча исрофгарчиликлар билан ўтказиш собиқ СССРдан қолган сарқитлардан биридир. Халқимизнинг менталитетидаги тўй-ҳашамларга алоҳида эътибор беришни ҳисобга олиб, у билан кўпроқ овора бўлиб, сиёсатдан четда туриши уларни қаноатлантирган. Бундай зарарли ҳодисага қарши курашни И.Каримов мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ бошлаган эди. Чунки давлатимиз раҳбари бу сарқит миллий тараққиётга катта ғов эканини жуда яхши тушунар эди. 1994 йил 18 марта куни халқ депутатлари Бухоро вилояти кенгаши сессиясида сўзлаган нутқида И.Каримов яна шундай деган эди:

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. Тошкент ш., 1998, 28 октябр.

"Вобкент туманида қандайдир шубҳали пуллар ҳисобидан ҳашаматли масжид қуришга киришган, ҳозирда Москвада яшаётган кимсанинг бошига оилавий мусибат тушибди. Унинг ёш вафот этган хотинининг маъракаси вилоят раҳбарларининг кўмаги ва бевосита иштироқида улкан бир тўйга айланиб кетганини қандай баҳолаш лозим? Тошкент ва бошқа вилоятлардан келган тумонат одам, "Чайка" ва чет эл машиналарининг хизмат қилиши, чинни фабрикасидан тахи бузилмаган чойнак-пиёлаларнинг қути-кути олиб келиб ишлатилгани маъраканинг ўзига миллион-миллион пул сарфлангани - булар наҳотки мусулмончиликка тўғри келса?"¹

Маросимлардаги ортиқча харажат ва исрофгарчиликларнинг кўпайиши, асосан икки йўналишда бўлади.

Биринчиси, бевосита бу маросимлардаги харажатларнинг ортиши, яъни сохта обрў орттириш учун меъёр ва эҳтиёж даражасида эмас, бошқалардан ўтказиб юбориш ёки бошқалардан ортда қолмаслик учун ортиқча сарфлар қилиш.

Иккинчиси, ўтказилаётган маросимларнинг "болалаб" кетиши туфайли харажатларнинг ортиши асосий маросим ўтказилгандан кейин бевосита унинг давоми сифатида янги маросимлар чиқа бошлайди. Масалан, никоҳ тўйидан олдин турли вилоят, шаҳар ва туманларда ўнлаб маросимлар ўтказилади.

Бу маросимлар асосий маросим - никоҳ тўйига тайёргарлик ёки таъбир жоиз бўлса, "репетиция"дир. Лекин, кўпинча, улар кўлами бўйича асосий маросимдан қолишмайдиган даражада, баъзан эса ундан ҳам ошиб тушадиган ҳолатда ўтказилмоқда.

Халқимизнинг ижобий хислатлари жуда кўп. Бирон халқни ҳақиқатдан яхши кўрадиган одам унинг фақат яхши жиҳатларини айтиб, мақтамай, мавжуд камчиликларини ҳам айтиши, уларни йўқотишга интилиши керак. Лекин назаримда, бизнинг айрим камчиликла-

¹ Ислом Каримов. "Биздан озод ва обод Ватан қолсин", 2-том, 1996 йил. 198-199-б.

римиздан бири ҳам қорин бандаларига айланиб қолганимизда.

Маслаҳат, ЗАГС тўйи каби маросимлар, асосан, ичкиликбозлиқдан иборат бўлиб қолмоқда. Бу ҳам ҳали ҳолва. Аксар ҳолларда маслаҳатга қелганлар тонготар қимор ўйнаш ва телевидение у ёқда турсин, видеобардагилар ҳам кўрсатишга хижолат бўладиган видеоёзувлар кўриш билан машғул бўладилар. Бу маросимлар маънавиятга алоқадор бўлиш эмас, балки сиёсий маънавиятнинг ҳам ашаддий кушандасидир.

Жамиятнинг ҳимоя тизими - унинг маънавияти. Маънавият сусайса, фақат сарф-харажатларга асосланган ортиқча маросимлар пайдо бўлади. Бу метастаза жамият танасини куритиши мумкин. Тарихда бунга мисоллар кўп. Куръони Каримда ҳам ортиқча ҳой-ҳавасларга берилган Самуд қабиласи ер юзидан мутлақо йўқ бўлиб кетгани тўғрисида ҳикоят бор.

Жамият сиёсий маданиятини юксак бўлиши учун, унинг заифлашишига йўл қўймаслик учун фақат бир йўл бор. Бу ҳам бўлса - маънавиятни ривожлантиришдир. Президент И.Каримовнинг маросимлар тўғрисида чиқарган фармони айнан шундай мақсадни ҳам назарда тутади. Ушбу фармон жамият тузилиши ва ҳаётини, маънавиятини қай даражада чукур таҳлил қилинишини кўрсатади.

Бу масала Олий Мажлиснинг II чақириқ 9-сессиясида яна бир бор эслатилди¹.

Маросимларни ўтказишдаги исрофгарчилик, ортиқча харажатлар тўғрисида билдирилган танқидий фикрлар умуман маросимларга эмас, фақатгина ўша маросимлардаги исрофгарчилик, дабдабабозлик ва ортиқча харажатларга таалуқлидир. Бу танқидий фикрлар умуман маросимлар тўғрисида танқидий тасаввурлар туғилишига олиб келмаслиги лозим. Маросимлар халқ, миллат ва шахснинг ўзлигини намоён қиласидиган муҳим восита-

¹ И.А.Каримов. Биз танланган йўл - демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.11. -Т., "Ўзбекистон", 2003.

дир. Шу маросимларда ҳар бир халқ ва шахснинг маънавияти акс этиши билан бирга, камтарона ва сермазмун ўтказилган маросимлар ўша халқ ва шахс маънавиятининг бойишига ва юксалишига олиб келади.¹ Бундай ҳолатда у сиёсий маданиятга ҳам салбий таъсир кўрсатмайди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, халқимизнинг муҳим аҳамиятга эга бўлган тарихий урф-одатларни, анъаналарни замонавий руҳда ёритиб, айни пайтда жамиятимиз ривожига, фуқароларни сиёсий ҳаётдан узоқлаштирадиган, уларнинг сиёсий маданиятини оширишга салбий таъсир қилувчи одатларни ҳам илмий асосда оммавий ахборот воситаларида тез-тез таҳлилдан ўтказиб туриш зарур.

Инсон бор экан, унинг ҳаёти бу нарсаларсиз мумкин эмас. Лекин ҳаммаси маълум чегарада, ихчам, маданий, бошқаларнинг фашига тегмайдиган меъёрда бўлгани маъқул.

Ўзбекистонда миллий қадриятлар, маънавий-маърифий ривожланишларнинг бугунги ҳолатидаги ўзига хос тенденциялар сифатида қуидагиларни кўрсатиш мумкин:

биринчидан, демократик, миллий-маънавий қадриятларнинг ҳимоя қилиниши ва аҳолининг ижтимоий-сиёсий фаоллигини оширишга катта эътибор бериш;

иккинчидан, сиёсий-ҳуқуқий маданият, сиёсий ҳуқуқий онг ва уларни ҳаракатга келтирувчи институтларнинг такомиллашиб, ижтимоий кучларнинг кенгайиб бораётганлиги;

учинчидан, тарихий, маданий, диний қадриятларнинг тикланиб, уларнинг жамият ҳаётида муносиб ўрин эгаллаётгани ва сиёсий маданиятнинг ўзига хос негизи эканлиги;

тўртингчидан, оммавий ахборот воситаларининг қийинчиликлар билан бўлса-да, ҳозирги замон талаблари

¹ Бегматов А. Маънавият фалсафаси ёхуд Ислом Каримов асарларида янги фалсафий тизимнинг яратилиши -Т., "Шарқ", 2000. 82-6.

асосида ривожланиб, маънавий-маърифий ишларни ҳар томонлама ёритиб бораётганлигини, айни пайтда сиёсий маданиятни оширишга қаратилган сиёсий-маданий тадбирларни, сиёсий ҳаёт тўғрисида, фуқароларнинг давлат ва жамият ишларида иштирок этишига кўмаклашадиган, уларнинг сиёсий онги ва маданиятини оширишга ижобий таъсир этадиган сиёсий институтлар субъектлари тизимида ўзаро мулоқотлар, баҳслар, фуқаролик масъулияти ва бурчини кўрсатувчи эшиттиришларни кенг ташкил этиш зарур.

Юқори малакали кадрлар тайёрлаш миллий тизими ни шакллантириш дастурининг қабул қилинганлиги ва ҳаётга тадбиқ этилаётганлиги миллий-маънавий, сиёсий ҳаётимиз негизларини шаклланиши ва қадр топишига, сиёсий маданиятни оширишга, фуқароларни давлат ва жамият ҳаётига фаол иштирок этишига ижобий таъсир кўрсатади.

Умуман, сиёсий маданият жамият бошқарувида са-марали омиллардан бири ҳисобланади. Сиёсий маданиятнинг юқори бўлиши фуқароларни, турли ижтимоий гуруҳларни ҳар қандай вазиятда ҳам барқарорликни, ман-фаатлар уйғунлигини сақлаб қолишга ундаиди. Бу соҳа-да муҳим ютуқларга эришилаётганлигини мамлакатда мавжуд барқарор тараққиёт, тинчликнинг, осойишта-ликнинг мавжудлигидан ҳам аниқ кўриш мумкин.

Сиёсий воқеа ва ҳодисаларни вазминлик, ўзаро ҳур-мат ва андиша, миллат ва мамлакатнинг равнақини ўй-лаб ёндошишга, миллий-маънавий қадриятларга таяниб иш кўришга, миллатнинг руҳиятини кўрсатишни ҳисобга олади ва унга таянади.

ХУЛОСА

Жамият сиёсий маданиятида миллий-маънавий қадриятлар муҳим ўрин тутади. Буни турли ҳалқлар ҳаётида ҳам кўриш мумкин. Ўзбекистон жамияти сиёсий маданиятини ҳам миллий-маънавий қадриятлардан ажралган ҳолда тӯғри тушуниб бўлмайди. Аммо, бугунги кунда сиёсий маданият түшунчасини таҳдил этишда турли хил қарашлар, ёндашувлар мавжуд. Сиёсий маданиятни аҳолининг умумий маълумот даражаси билан бир нарса деб талқин этиш ёки инсоннинг маданий даражаси билан, ўзининг сиёсий позициясини аниқ ифода этиш деб тушунишлар мавжуд. Жамоатчилик орасида "сиёсий маданиятли", "сиёсий маданияти йўқ", "сиёсий маданияти юқори" ёки "сиёсий маданияти паст" киши деган атамалар ҳам ишлатилади.

Ҳозирги глобаллашув жараёни турли ҳалқлар маданияти билан боғлиқ ўзининг ўзгаришларини киритмоқда. Сиёсий маданиятнинг маъно ва мазмуни ўзгариб, бойиб бормоқда. Айни пайтда жиддий муаммоларга ҳам дуч келинмоқда. Муаммони ўрганиш жараёни шуни кўрсатадики, сиёсий маданиятнинг ижтимоий маънавий қадриятлар билан муносабатини тӯғри тушуниш тобора долзарблиқ касб этиб бормоқда. Бунда "сиёсий маданиятда миллий-маънавий қадриятларнинг ўрни"ни холисона эътироф этиш билан боғлиқ бўлган қарашлар атрофидаги баҳслар давом этмоқда. Бунда қўйидаги ҳолатларни кузатиш мумкин: **Биринчидан**, маданият кўринишларини таҳдил этишда, муайян миңтақа нуқтаи назаридан ёндашиш "Шарқ маданияти", "Фарб маданияти", "Европа маданияти" деган атамаларга қўпроқ талқин берилади. **Иккинчидан**, маданиятга даража нуқтаи назари билан ёндашиб фарқлашга ҳаракат қилиши: "юқори маданиятли ҳалқлар", "қуий маданиятли ҳалқлар", "илгор маданият", "осиёча маданият", "кам ҳаракатчан маданият" кўринишлари ўзаро муносабатда талқин этилади.

Амалда "юқори маданиятни" илгор маданият тарзида кўриш ёки "анъанавий маданият" орқали уни "қолоқ ма-

даният" сифатида талқин этишга айрим уринишлар мавжудлигини кўрамиз.

Бизнингча, сиёсий маданиятни ҳам, концептуал нуқтаи назардан тушунишда уни "соф" ҳолда ажратиб тушуниб бўлмайди. Ҳар бир халқнинг ўзига хос миллий-маънавий қадриятлари сиёсий маданиятида ўзининг аниқ ифодасини топади. Ҳар бир халқни тўғри тушуниш, унинг сиёсий маданиятига тўғри, холисона баҳо бериш учун сиёсий маданиятнинг муҳим унсурларидан бўлган миллий-маънавий қадриятларига тўғри баҳо бериш лозим, деб ўйлаймиз. Шу маънода, "сиёсий маданият"ни қадриятлардан, анъаналардан ажralган ҳолда тўғри тушуниб бўлмайди. Ёки шундай уринишларни қўллаш концептуал нуқтаи назаридан ҳам, методологик жиҳатдан ҳам нотўғридир. Шу маънода сиёсий маданиятда халқнинг руҳияти, сиёсий қайфияти, қадриятлари муҳим аҳамиятга эга. Бундай ҳолатлар жамиятнинг барқарорлик ҳолатига, унинг ўзгаришларига бевосита таъсир кўрсатиш кучига эга. Шу маънода сиёсий қадриятлар ва сиёсий қайфият жамиятда сиёсий ривожланишга ижобий ёки салбий таъсир кўрсатиши мумкин. "Миллий қадриятлар" ҳам, "диний қадриятлар" ҳам сиёсий маданиятда муҳим аҳамиятга эга. Уни ҳисобга олиш зарур. Жамиятни сиёсий идора этиш, турли хил сиёсий гуруҳлар, институтлар ўргасидаги ўзаро муносабатларни ҳам, миллий тараққиётга хизмат қиласидаган ёки халақит қиласидаган айрим салбий ҳолатларини ҳам, ютуқлар ва муаммоларни ҳам у билан боғлиқ ҳолда кўриш ўзининг амалий самарасини бериши табиий.

"Сиёсий маданият" тушунчасининг концепциясини ишлаб чиқиши америкалик сиёсатшунос Г.Алмонд номи билан боғлиқ эканлиги сиёсатшунослар томонидан эътироф этилган. Унда Г.Алмонд ўн учта мамлакат мисолида сиёсий маданиятнинг қиёсий таҳлилини ва тушунчасини аниқлашга ҳаракат қиласиди.

Бунда муҳим бир методология тадқиқот этиладиган муаммо учун аҳамиятлидир. У ҳам бўлса, ҳар бир халқ-

нинг сиёсий маданиятига хос хусусиятларни миллий ва маънавий қадриятлари билан боғлиқ ҳолда ҳисобга олиш, умумий, муштарак жиҳатларини кўрсатишдир.

Шу нуқтаи назардан ёндошилганда Ўзбекистон жамиятининг сиёсий маданияти ҳам, уни ташкил этувчи халқлар, миллатларнинг маънавий қадриятлари билан боғлиқ бўлган ўзига хос хусусиятларнинг умумий жиҳатлари мавжудлиги яққол намоён бўлади. Ўзбекистон халқи сиёсий маданиятининг ўзига хос жиҳати ҳам уни анъаналар, қадриятлар, миллий-маънавий мерос билан узвий боғлиқлигидир. Қадриятлар халқнинг сиёсий онги, маданиятида, уларнинг сиёсий ҳаётни идрок этишларида, сиёсий жамиятга муносабатида ҳамда иштирокида ҳам аниқ намоён бўлади. Бу сиёсий маданиятнинг орқада қолганлигини билдирамайди. Бундай тушунишга ҳаракат қилиш "сиёсий маданият"нинг маъно ва мазмунига тўғри келмайди. Яъни сиёсий маданиятни "Фарбона сиёсий ҳаёт кўринишда" тасаввур этиш ҳам, яъни фарбча (европача) сиёсий тафаккур меъёрлари, қадриятларидан келиб чиққан ҳолда "Ўзбекистон халқи, ўзбекнинг сиёсий маданиятига баҳо бериш концептуал нуқтаи назардан хато холосаларга келишга сабаб бўлади, деб айтиш мумкин.

Ўтган асрнинг 60-70 йилларида сиёсий тушунчалар: В.Ки, Р.Маркрис, В.Нейман, Д.Марвин томонидан сиёсий маданиятни сиёсий жараёнларни тушунишнинг муҳим инструменти сифатида қарашга муҳим туртки бўлди. Кейин А.Детаквиль (сиёсий қадрият ва кайфиятга алоҳида аҳамиятни қаратган бўлса) М.Вебер динга ва қадриятларга алоҳида эътиборни қаратди.

Демак, дунёда эътироф этилган сиёсатшунослар сиёсий маданиятда миллий, диний қадриятларнинг ўрнини инкор этмайдилар, аксинча уларга алоҳида аҳамиятни қаратгандар.

Янги ХХI асрда, хусусан, ҳозирги даврда жаҳон ахборот майдонида сиёсий маданиятни миллий қадриятлардан ажратиб кўрсатишга, сиёсий маданиятни қадри-

ятни, анъаналарни ўзгартириш орқали "ғарбча кўринишлар"ни кўпроқ қўллаш, уни Шарқ маданиятидан, хусусан, Ўзбекистон халқлари сиёсий маданиятидан ҳам устун қўйилишига ва баҳолашга уринишлар кўпроқ кузатилмоқда. Бундай ёндашувларга қўшилиб бўлмайди. Жамият сиёсий маданиятини шакллантиришда миллий маънавий қадриятларнинг ўрнини ўрганиб қўйидаги холоса ва амалий таклифларни билдириш мумкин:

Биринчидан, сиёсий маданиятни ҳар бир халқнинг миллий маънавий қадриятларига таянган ҳолда, шу халқнинг сиёсий тажрибаси, сиёсий ҳаёти, давлат ҳокимияти шакллари орқалигина тўғри тушуниш мумкин;

иккинчидан, мамлакатдаги сиёсий ҳаёти сиёсий партияларни, шу халқнинг сиёсий менталитети, хулқ-атвори, миллий ва диний қадриятларини ҳисобга олган ҳолда тўғри тушуниш, унга мос барқарорлик ёки беқарорлик ҳолатларини кўриш мумкин;

учинчидан, халқларнинг ўзига хос қадриятларидан, маънавиятидан бегоналлашиши уларга хос бўлмаган сиёсий ҳаёти кўриш жиҳатларга алоҳида эътибор қаратиш лозим: 1) Сиёсий маданиятнинг шаклланишида, унинг мустаҳкамланишида миллий маънавий қадриятларнинг тарихий, узлуксиз боғлиқлигига қаратилган чора-тадбирларни мавжуд сиёсий институтлар ва жамоат бирлашмалари амалга ошириб беришларига алоҳида эътиборни қаратиш чораларини кўриш муҳим аҳамиятга эга; 2) Сиёсий маданиятни миллий-маънавий қадриятлар билан уйғун тарзда мустаҳкамланиб бориш дастурлари, концепцияси ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши зарур; 3) Фуқаролар, айниқса ёшлар сиёсий маданиятида миллий-маънавий қадриятларнинг ўрни масаласига алоҳида эътиборни қаратиш зарур! Чунки, дунё ахборот майдонида ёшларни миллий маънавий қадриятлардан бегоналаштиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Шу йўл билан уларнинг сиёсий маданиятидан миллий маънавиятни сиқиб чиқаришга уринилмоқда. Унинг оддини олиш учун тегишли нодавлат, нотижорат, жамоат бир-

лашмалари, фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органдари ўз фаолиятида миллий қадриятларни сиёсий маданиятдаги ўрнига алоҳида эътибор беришлари зарур. 4) Миллий маънавий меросимизни, сиёсий қадриятларимизни кўпроқ ўрганишга эътибор бериш, қадрлаш зарур. У сиёсий фанларни ўрганишда ва ёшларга ўқитишда ҳам устувор аҳамият касб этиши лозим. Бу эса бизнинг миллий манфаатларимизга тўла мос келади. 5) Фуқароларнинг сиёсий маданияти ҳам, уларни миллий маънавий қадриятларни англаш даражалари ҳам ҳар хил. Шунинг учун жойларда уларга табақалашган ҳолда ёндошишда бугунги замон фани ва технология ютуқларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, Ўзбекистонда икки палатали парламентга сайловлар жараёни, фуқароларнинг сиёсий ҳаётда иштирокини янада фаоллашишига олиб келишини ҳисобга олиб, уларнинг сиёсий маданиятини, масъулиятини янада оширишга қаратилган "сайлов" технологияларини ўрганишга ва ўргатишга алоҳида аҳамият бериш чораларини кўриш зарур. Бунда хориж тажрибасини ҳам ҳисобга олиш алоҳида аҳамиятга эга. Бу Ўзбекистонда эркин демократик, фуқаролик жамиятини куриш мақсадини амалга оширишга сиёсий маданий шарт-шароит яратиб, мамлакатимизнинг ўзига хос ва мос тараққиётини кафолатлаб беради.

М У Н Д А Р И Ж А

Сиёсий маданият ва миллий-маънавий қадриятлар муносабати	3
Миллий-маънавий қадриятлар - жамият сиёсий маданиятигинг негизи	20
Сиёсий маданиятда миллий-маънавий қадриятларнинг акс этиши	36
Мустақиллик ва демократик сиёсий маданиятнинг шаклланиши	56
Фуқаролар сиёсий маданиятигинг жамият сиёсий ҳаётидаги иштирокида намоён булиши	68
Жамият сиёсий маданиятидаги ўзгаришлар: ютуқлар, муаммо ва ечимлар	80
Хулоса	90

Сиёсий-маърифий нашр

Азамат ҲАЙДАРОВ

**ИНСОН КАМОЛОТИ
ВА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ
ҚАДРИЯТЛАР**

Муҳаррир:

А.Деҳқон

Техник муҳаррир:

Ф.Азизов

Босмахонага 2008 йил 2 сентябрда топширилди.

Босишга 2008 йил 16 сентябрда рухсат этилди.

Бичими: 60x84 $\frac{1}{16}$. «Virtec Times Uz» гарнитурасида
оффсет босма усулида босилди.

5,5 ҳисоб нашр. таб.. 6 шартли б. т..

Адади: 4000 нусха. 95-буортма.

«Муҳаррир» нашриёти,
100128, Тошкент ш., З. Қобулов кўчаси, 19-уй.

«Нур полиграф» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
100128, Тошкент ш., З. Қобулов кўчаси, 19-уй.

ISBN 978-9943-354-26-5

A standard linear barcode representing the ISBN number 978-9943-354-26-5.

9 789943 354265